

БІБЛІОТЕЧНИЙ ВІСНИК

Науково-теоретичний
та практичний журнал

BIBLIOTECHNYI VISNYK

Scientific theoretical
applied journal

№ 1(261) 2021

Засновники

Національна академія наук України
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

Головний редактор
Тетяна Юрїївна ГРАНЧАК

Редакційна колегія

К. Лобузїна (заступник головного редактора)

С. Гарагуля (відповідальний секретар)

Т. Антонюк

В. Бабїк (*Польща*)

О. Василенко

О. Воскобойнікова-Гузєва

Т. Добко

В. Добровольська

Л. Дубровїна

О. Дуднік

Г. Елбєсгауєн (*Данїя*)

О. Завалїна (*США*)

Н. Кушнєренко

Г. Лїпак

Е. Маєвїчюте (*Швеція*)

Ж. Мїна

О. Оніщенко

А. Ржеуський

Н. Стрішенєць

Заснований у червні 1993 року.

Свідоцтво про державну реєстрацію

КВ № 17072-5842 ПР від 09.08.2010 р.

Виходить 4 номери на рік

Адреса редакції:

Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського,

проспект Голосїївський, 3, Київ, 03039, Україна

Тел. (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

E-mail: bibvisnyk@nbuv.gov.ua

Передплатний індекс 74049

Електронна версія журналу:

<http://nbuv.gov.ua/j-tit/bv>

Вебсайт журналу: <http://bv.nbuv.gov.ua/uk/>

Видання індексується наукометричними базами
даних Google Scholar, Index Copernicus;

включено до міжнародного каталогу журналів

DOAJ, загальнодержавної бази даних

«Наукова періодика України», загальнодержавної
реферативної бази даних «Україніка наукова»

Журнал включено

до Перелїку наукових фахових видань України
у галузях

історичні науки (наказ МОН України

№ 1188 від 24 вересня 2020 р.)

та соціальні комунїкації (наказ МОН України

№ 1188 від 24 вересня 2020 р.)

(Категорія «Б»)

Founders

National Academy of Sciences of Ukraine
Vernadsky National Library of Ukraine

Editor-in-Chief
T. HRANCHAK

Editorial Board

K. Lobuzina (Deputy Editors-in-Chief)

S. Harahulia (Executive Secretary)

T. Antoniuk

W. Babik (*Poland*)

O. Vasylenko

O. Voskoboinikova-Huzieva

T. Dobko

V. Dobrovolska

L. Dubrovina

O. Dudnik

H. Elbeshausen (*Denmark*)

O. Zavalina (*USA*)

N. Kushnarenko

H. Lypak

E. Maceviciute (*Sweden*)

Zh. Myna

O. Onyshchenko

A. Rzhenskyi

N. Strishenets

Founded in 1993.

The State Registration Certificate:

KB № 17072-5842 ПР of 09.08.2010

Journal is published quarterly

Editorial office address:

Vernadsky National Library of Ukraine,

3, Holosiivskiy avenue, Kyiv, 03039, Ukraine

Tel.: (044) 524-43-50

E-mail: bibvesti@bigmir.net

E-mail: bibvisnyk@nbuv.gov.ua

Subscription Index 74049

Digital copies of the journal:

<http://nbuv.gov.ua/j-tit/bv>

Journal website: <http://bv.nbuv.gov.ua/en/>

The journal is indexed in the bibliometric databases
Google Scholar, Index Copernicus

Свідоцтво про внесення суб'єкта

видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 1390 від 11.06.2003 р.

Затверджено до друку вченою радою

Національної бібліотеки України

імені В. І. Вернадського

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського НАН України, 2021

Зміст

БІБЛІОТЕКИ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Лощинська Н. Україномовні е-бібліотеки
в сучасному Інтернет-просторі 3

Галицька С. Удосконалення методичного
апарату рубрик тематичного навігатора
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського 13

Гуренко Є. Актуалізація та консолідація
екологічної тематики в Рубрикуаторі
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського 24

Курганова О. Історія світового
книгодрукування крізь призму
видавничих колекцій:
електронні виставки етьєнів
та ельзевірів на вебсайті НБУВ 32

Кубко А. Наукометричний вимір епідемії.
Частина друга.
Корективи пандемії 40

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Тюркеджи Н. Асистивні технології
у бібліотеках: світовий
і вітчизняний досвід 48

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ РЕПЕРТУАР ПЕРІОДИКИ

Вакульчук О. Особливості науково-
інформаційного та бібліографічного
опису багатотиражних газет. 56

ПОВІДОМЛЕННЯ

Редіна В. Співпраця Бібліотечної ради
і наукової бібліотеки
Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна
НАН України з формування
інформаційних ресурсів 65

ВІДДАНОСТЬ ПРОФЕСІЇ

Гришина Т. Лілія Вікентіївна Беляєва.
З когорти провідних бібліографів 72

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід
та актуальні тенденції розвитку 88

Всеукраїнська інформаційна кампанія
Рух «Зелені бібліотеки»
в Україні 93

Contents

LIBRARIES IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Loshchynska N. Ukrainian-language
E-libraries in the Modern Internet Space 3

Halytska S. Improvement of the Methodical
Apparatus of Rubrics of the Thematic
Navigator of the Vernadsky National
Library of Ukraine 13

Hurenko Ye. Updating and Consolidation
of the Ecological Topic
in the Vernadsky National Library
of Ukraine Rubricator 24

Kurhanova O. The Presentation of World Book
Printing History in the Light of Printer's
Heritage Collections: Digital Exhibitions
of Estienne and Elsevier on the Website
of Vernadsky National Library of Ukraine. 32

Kubko A. Scientometric Dimensions
of Epidemic. Part Two. Adjustments
Made by the Pandemic 40

LIBRARY AND INFORMATION SERVICES

Tiurkedzhy N. Assistive Technologies
in Libraries: International
and National Experience. 48

BIBLIOGRAPHIC REPERTOIRE OF PERIODICAL

Vakulchuk O. Features of Scientific and
Informational and Bibliographic Description
of Mass-circulation Newspapers. 56

REPORTS

Redina V. Cooperation Between the Library
Council and the Scientific Library of the
O. V. Palladin Institute of Biochemistry
of NAS of Ukraine on the Formation
of Information Resources 65

DEVOTION TO THE PROFESSION

Hryshyna T. Liliia Vikentiivna Bieliaieva.
From a Cohort of Leading Bibliographers. 72

CRONICLE OF SCIENTIFIC EVENTS

Libraries, Archives, Museums: Historical
Experience and Current Trends. 88

All-Ukrainian Information Campaign
of the Green Libraries Movement
in Ukraine. 93

УДК 883/091/"19"

Наталія Лощинська,

кандидат філологічних наук, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6535-5863>,

старший науковий співробітник

відділу інформаційно-комунікаційних технологій

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

проспект Голосіївський, 3, м. Київ, 03039, Україна

e-mail: loschynska@gmail.com

Україномовні е-бібліотеки в сучасному Інтернет-просторі

Сьогодні електронні бібліотеки стають одним з найпродуктивніших напрямів розвитку цифрових технологій. Саме цей чинник визначає **актуальність** заявленої теми. **Мета** статті полягає у розкритті місця і ролі е-бібліотек в інформаційному просторі України. **Методологія дослідження** ґрунтується на основних методах наукового аналізу – історичному, порівняльному, описовому. При **викладі основного матеріалу дослідження** аналізується ціла низка найпопулярніших на сьогодні бібліотек за їх завданнями, відкритістю інформації, наявністю платних послуг, реклами тощо. В першу чергу, звертається увага на їх зв'язок з освітніми потребами слухачів вищої і середньої школи. Висвітлюється роль у створенні електронних бібліотек «Хартії про збереження цифрової спадщини», ухваленої 32-ю генеральною конференцією ЮНЕСКО (2003 р.). У **висновках** відзначено спільність рис електронних бібліотек, їх здатність забезпечувати оперативність передачі актуальної інформації, використання документів з обмеженим доступом. Наголошується на необхідності розроблення комплексної системи нормативно-методичного забезпечення створення масштабних цифрових бібліотечних ресурсів, гармонізованих з міжнародними стандартами.

К л ю ч о в і с л о в а : українські онлайн-бібліотеки, бібліотечно-цифровий ресурс, вебсайт, цифрові технології.

Постановка проблеми. Динамічний розвиток суспільства у XXI ст. диктує необхідність удосконалення бібліотечної справи відповідно до вимог часу. Бібліотека як загальнокультурне явище існує з доісторичних часів, набуваючи нових ознак згідно з вимогами історичного періоду. У наш час постала нагальна потреба трансформації діяльності бібліотек, розвитку окремих положень бібліотекознавства, узгодження бібліотечної теорії і практики з вимогами інтернет-суспільства. Виробленню інноваційного курсу великою мірою сприяв Закон України «Про Національну програму інформатизації», ухвалений 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР, який чітко окреслив завдання забезпечити громадян та суспільство своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інтернет-технологій.

Сучасне суспільство пронизане інформаційними потоками. Недарма всі погоджуються з тезою: хто володіє інформацією – той володіє світом. І це давно вже не гіпербола. Швидка реакція на події сьогодні можлива лише завдяки оперативній обробці інформації: отриманню, аналізу, систематизації, передачі її ре-

ципієнту. Одне із джерел оперативної інформації – це онлайн-бібліотеки, архіви книг, статей, ізо-, аудіо-, відеоматеріалів, що зберігаються у Всесвітній мережі. «Електронна бібліотека, – цілком слушно зауважує В. Бондаренко, – впорядкована колекція різнорідних цифрових документів (у т. ч. книг), забезпечена засобами навігації та пошуку. Здебільшого це веб-сайт, де поступово накопичуються різні матеріали (тексти, комп'ютерні програми тощо) і медіафайли, кожен з яких самодостатній і доступний у будь-який момент» [1, с. 16]. На загальнодержавному рівні питання інформатизації нашого суспільства нині вирішуються завдяки реалізації проекту «Електронна Україна». Загальнодержавна програма «Електронна Україна» визначає стратегічні завдання Національної програми інформатизації соціально-економічного, науково-технічного, національно-культурного розвитку країни з урахуванням світових досягнень у сфері інформатизації, вона спрямована на розв'язання таких важливих проблем, як забезпечення розвитку освіти, науки, культури, охорони довкілля та здоров'я людини, державного управління та демократизації суспільства, національної безпеки та оборони держави тощо [3].

Аналіз досліджень. Різні аспекти функціонування електронних бібліотек стали об'єктом дослідження І. А. Павлуші [7], В. А. Резніченка [9], В. Бондаренко [1], К. В. Лобузної [6], І. В. Лобузїна [5], Н. П. Пасмора [8], Г. Гуцула [2]. Щоб розібратись в їх розмаїтті, варто вдатися до їх класифікації.

У своїх дослідженнях фахівці виокремлюють: наукові, художні е-бібліотеки; спеціалізовані; навчальні; універсальні.

За доступом інформації вони поділяються на комерційні та загальнодоступні.

На думку Н. П. Пасмора, розмаїття форм сучасного інформаційного обслуговування у стратегічному плані має забезпечити:

- збереження національної, культурної, історико-правової спадщини на цифрових носіях, створення електронних бібліотек;
- інтеграцію оцифрованих ресурсів у світовий соціокультурний простір;
- відкритий доступ до результатів наукових досліджень (електронні архіви, репозиторії);
- надання доступу до цифрового контенту в будь-який час тощо [8, с. 34].

Вітчизняні науковці дедалі більше схиляються до думки, що «у світі ЕБ формуються як оригінальне інформаційне середовище для об'єднання колекцій, послуг і людей з метою надання доступу користувачам до інформаційних ресурсів (ІР)» [10, с. 26].

Тема онлайн-бібліотек не нова. В інформаційно-бібліотечному середовищі фахівці вивчають принципи їх створення, наповнення, зручності користування, актуальності, мобільності тощо. Електронні бібліотеки (ЕБ) – один з найпродуктивніших напрямів розвитку цифрових технологій. Велику роль у цьому відіграла «Хартія про збереження цифрової спадщини», ухвалена 32-ю генеральною конференцією ЮНЕСКО у Парижі у 2003 р. Документ містить детальний план реалізації програми ЮНЕСКО «Пам'ять людства», що пов'язана з оцифруванням найцінніших пам'яток світової культури. Україна, як і інші країни світу, ста-

ла учасницею цих світових проєктів. Варто зазначити, що їх здійснення пов'язане з низкою труднощів як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру [11, с. 283].

Останніми роками Україна плідно працює над створенням україномовних електронних бібліотек різного спрямування, однак ще відстає у цьому від розвинутих держав Європи і світу. На думку дослідника цифрових технологій І. Лобузіна, «в Україні наразі не розроблено цілісної системи нормативно-методичного забезпечення процесів створення масштабних бібліотечних цифрових ресурсів, гармонізованої з міжнародними стандартами та нормами міжнародного права з питань розвитку інформаційного суспільства. Безперечно, проблема вироблення єдиних технічних та технологічних підходів до оцифрування бібліотечних документів та створення цифрових бібліотек, обґрунтування комплексу вимог до інформаційної інфраструктури цифрового бібліотечного фонду є актуальною» [5, с. 67].

Мета статті, проаналізувати популярні е-бібліотеки з україномовним контентом, розкрити їх функції, основні завдання, роль в організації освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сайт *Libruk* зібрав твори різних за жанром і часом не тільки українських письменників-класиків, а й сучасних авторів. У відвідувача є можливість читати книги онлайн чи завантажувати їх на свій носій безкоштовно.

Зауважимо, що на сторінках *Libruk* подана не тільки література художнього спрямування, а й біографії письменників України. Окремий його розділ – Самвидав – уможливило безкоштовну публікацію своїх власних книг. На сьогодні він вже має велику аудиторію.

Мета сайту, за словами його творців, – це донесення до читача чудових творінь талановитих українців. Вітчизняна електронна бібліотека «*Libruk*» спеціалізується на українській художній літературі. Пошук необхідної інформації здійснюється двома способами: за іменем автора та за жанром твору. 51 жанр вибрано доволі професійно, хоча деякі позиції не входять до поняття «жанр»: наука, історія, сучасна література, саморозвиток, уривок. При детальному ознайомленні з ресурсом з'ясувалось, що рубрика «наука» об'єднує науково-фантастичні твори, «історія» – історичні, «саморозвиток» – включає єдину (на час написання статті) книгу про особливу життєву філософію. Сервіс «Мапа письменників України» нараховує 286 прізвищ із зазначенням походження автора, яке оригінально подано за допомогою зображення на карті.

Сайт *Javalibre.com.ua* позиціонує себе як «Бібліотека книг українською мовою». Література, зібрана на сайті, представлена у форматах: jar, jad, txt, fb2, epub, doc, зручних для читання на мобільних пристроях (мобільних телефонах, смартфонах, кпк, планшетах, MP3-плеєрах, букрідерах). Для читання книги скачуються безплатно. Наявні тексти також можна переглядати онлайн. Сайт нараховує 14 розділів, частина з них є жанровими назвами (наприклад: роман, повість, поема, байка), частина – тематичними (наприклад: історія, релігія, філософія), частина родо-видовими (проза, поезія). Що важливо, подаються анонси книжкових новинок. Книги можна шукати: за прізвищем автора, за жанровим, родо-видовим, тематичним маркером. Тут не існує градації літератури на художню, наукову, публіцистичну. В одному розділі можна знайти дитячі вірші, мемуари, наукові монографії, романи, нове-

ли, есе тощо. Небагато, але є і книги неукраїнської тематики, і неукраїнських авторів. Об'єднує різномірні тексти їх україномовність. Відзначимо, що не всі розділи містять відповідне до назви наповнення. Наприклад, у розділі «Гумор» подано збірку В. Симоненка «Вино з троянд», а у розділі «Релігія» – книгу «Домовик». Більшість текстів розділу «Гумор» – це книги Остапа Вишні і Леся Подерв'янського. На жаль, для інших вітчизняних гумористів тут місця не знайшлося.

Бібліотека *Chyvo.org.ua*. Вона сформована за принципом: Читиво – це вільна онлайн-бібліотека україномовної літератури. Виокремимо її основні характеристики:

- тексти зберігаються у різних форматах (на даний час це .fb2, .epub, .txt, .htm, .rtf, .doc, .pdf та .djvu);
- зіпсування файлів для зменшення трафіку при завантаженні з бібліотеки (.txt.zip, .html.zip тощо);
- завантаження файлів у будь-якому доступному форматі або читання безпосередньо з сайту, якщо формат відображається в оглядачі тенет;
- стосовно кожного автора відображаються три «види» творів: твори, написані самим автором; твори, які автор переклав на українську; твори, пов'язані з автором (твори про нього);
- у відкритому доступі про кожного автора є такі дані: справжнє ім'я, псевдонім(и), ім'я/псевдонім рідною мовою автора, національність, країна проживання, дати народження й смерті, сайт автора, його біографія;
- крім твору наведені короткі відомості про твір, ім'я автора чи авторів твору, ім'я автора чи авторів перекладу твору, рік написання, обкладинка книги, стислий опис (анотація);
- максимально спрощена навігація по сторінках бібліотеки;
- пошук за іменами авторів, назвами творів, описами творів та текстами сторінок довідки;
- коментування (написання вражень) творів;
- система закладок («Моє вибране») на авторів, твори, сторінки.

Однією з родзинок бібліотеки є розміщення на її ресурсах антиукраїнських, брехливо-пропагандистських, відверто ворожих творів. Цей крок засновники бібліотеки пояснюють таким чином: «Ми вважаємо, що ворожа пропаганда теж заслуговує на увагу. Її основні зразки варто зберегти у нашому книгосхові для подальшого використання дослідниками, науковцями. Щоб виокремити московські пропагандистські твори серед інших, в їх описі додається відповідна примітка. Радимо не читати антиукраїнські пропагандистські твори, якщо ви не досліджуєте їх як фахівець». Весь ресурс бібліотеки поділено на розділи:

- Химерна література.
- Художня.
- Історична.
- Народна.
- Дитяча.
- Наукова.
- Навчальна.

- Детективи.
- Пригоди.
- Релігія.
- Публіцистика.
- Гумор.
- Любовна.
- Часописи.

Структура головної частини сайту, на наш погляд, має цілу низку недоліків. Багато розділів непродумані, випадкові, алогічні. Читачеві складно орієнтуватись у такому сумбурному масиві інформації. Частина підрозділів заповнена лише частково, а деякі з них узагалі не відкриваються. У розділі «Тека авторів» чомусь немає жодного прізвища. Натомість тут розміщені назви різних журналів, альманахів і навіть наукових збірників: «Сіверянський літопис», «Рідний край» і зовсім не зрозуміло чому – збірник наукових статей «Соціум. Документ. Комунікація» та «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету». У багатьох розділах подаються не назви творів, а назви журналів чи інших періодичних видань. Наприклад, у розділі «Гумор» – «Перець», «Маски», «Лис Микита», «Крокодил».

Мету своєї діяльності автори сайту формулюють цілком конкретно: «Метою діяльності даної е-бібліотеки є поширення і популяризація україномовних творів серед читачів. Причин виникнення бібліотеки є декілька і основні з них розкрито нижче. Оскільки в Україні на даний час склалася така ситуація: через нестачу коштів фонди звичайних бібліотек (як шкільних, так і громадських) поповнюються дуже повільними темпами, і це призводить до дефіциту книжок, що були заборонені більшовиками і тривалий час припадали пилом у спецховищах, тих, що видавались українською діаспорою, а також видань останніх років – такі книги звичайній людині надзвичайно важко роздобути у паперовому вигляді». Дивно читати таке у 2021 р. Які книги нині важко роздобути? Що є бібліографічною рідкістю із видань, заборонених більшовиками? Це все риторичні питання. В останні 20 років немає проблеми знайти будь-яку українську книгу. До плюсів сьогодення належить і те, що кожен читач має змогу публікувати (розміщувати) власні твори. Хоча подані без попереднього прочитання фахівцем, вони можуть просто засмічувати простір сайту бездарною писаниною.

Бібліотека української літератури *Ukrlib.com.ua*. Онлайн-бібліотека Укрліб заснована на зламі тисячоліть – у далекому 2000-му. Сьогодні вона позиціонує себе як найбільша в інтернеті електронна бібліотека української літератури. За допомогою свого проекту засновники намагаються популяризувати українську мову і культуру, плекати любов до рідної літератури. На головній сторінці ресурсу читач сподівається ознайомитись із засадничими принципами роботи е-бібліотеки, щоб сформуванати свою думку про її інформаційний продукт, визначити для себе його цінність. Однак, тут його чекає розчарування. На порталі відсутні мета, завдання, ключові принципи, перспективи роботи бібліотеки. Є лише коротеньке звернення засновника сайту Є. Васильєва до користувачів: «Вітаю на найбільшій в інтернеті електронній бібліотеці української літератури. Починаючи з 2000 року, ми намагаємося популя-

ризувати українську мову і культуру, плекати любов до рідної літератури новим і новим поколінням. Дякую, що завітали на УкрЛіб».

Структурно усі зібрані тут видання поділено на 5 розділів: «Українська література», «Світова література», «Навчання», «Літературознавство», «Матеріали на руськом». Отже, бібліотека вміщує не лише україномовний контент, хоч зовсім не зрозуміло, про які матеріали йдеться. Позитивним нововведенням є те, що на ресурсі розміщена шкільна програма з української літератури. Це допомагає не надто старанним учням пригадати, що варто прочитати. Ознайомитись з матеріалами можна без попередньої реєстрації і безкоштовно. Комерційну його частину представляє розділ «Магазин книг», де подається реклама в основному сучасних бестселерів та масової літератури. Також можна дізнатись, які саме книжки нині читають інші відвідувачі. Для цього потрібно перейти до розділу «Рейтинг творів». Тут вказані твори дня, найбільш популярні книжки та останні надходження до бібліотеки.

Велику увагу організатори бібліотеки приділяють саме навчальним матеріалам: рефератам, творам, переказам, контрольним питанням, домашнім завданням, підручникам, навчальним презентаціям. Цілком зрозуміло, що «УкрЛіб» є дуже популярним серед учнівської молоді.

ЕБ «Українська література» кожного свого відвідувача зустрічає такими словами: «Ми раді вітати Вас у нашій електронній бібліотеці, шановні учні, а також поціновувачі української літератури! Саме тут Ви маєте можливість отримати вільний доступ до кращих творів класичної української літератури, з якими ми всі почали знайомство ще в школі» (<https://ukrclassic.com.ua/>).

Бібліотека орієнтована на допомогу випускникам школи при здачі ЗНО з української літератури. Каталог авторів та творів узгоджений з програмою підсумкового незалежного контролю. Подана офіційна програма ЗНО з української літератури на поточний рік. Відповідно до неї підібрано літературу, в якій дається характеристика творів (жанр, тема, ідея, герої, історія створення), літературознавчий аналіз, розкривається теоретичне підґрунтя, сформульовані оригінальні думки про різні тексти. Одним з завдань зовнішнього незалежного оцінювання з української мови та літератури є підготовка власного письмового міркування на дискусійну тему. Саме тому в ресурсі закладено необхідний мінімум літератури, яка сприяє виробленню умінь формулювати й обстоювати власну думку, аргументувати, наводити приклади для підтвердження висловлених припущень, робити висновки, логічно й послідовно викладати думки.

Бібліотека вітчизняної та зарубіжної літератури українською мовою *Shift Library CMS*. Метою діяльності цієї електронної бібліотеки визначено, як сказано у вступній статті на сайті, «поширення і популяризація україномовних творів серед читачів. Особлива увага приділяється книжкам не радянського періоду, книг, що видавались українською діаспорою, а також виданням останніх років. Пріоритетне завдання бібліотеки – надання читачам електронних книг у повному обсязі та забезпечення школярів, студентів україномовним матеріалом, який вони вивчають за програмами навчальних закладів».

Всі книги бібліотеки згруповані за такими жанрами: гумор, детективи і триле-

ри, дитяча література, довідкова література, документальна література, домоведення (дім, сім'я), комп'ютери та інтернет, любовні романи, наука, освіта, поезія, драматургія, пригоди, проза, релігія і духовність, старовинна література, фантастика. На жаль, не зрозуміло, що значить старовинна література (мабуть, давня) і які твори включені до рубрик: освіта, наука, релігія, домоведення. Жанрові поняття тут змішано з галузевою класифікацією. Авторам, на наш погляд, варто ознайомитись з універсальним десятковим класифікатором. До речі, такі недоліки притаманні багатьом вищезазначеним сайтам.

Компактність, зручність та універсальність електронних текстів доводять, що в електронній книзі велике майбутнє, тому українці, на переконання творців ресурсу, просто зобов'язані йти в ногу з часом. Керуючись такою установкою, вони намагаються забезпечити комфортний і необмежений доступ до вмісту своєї електронної бібліотеки усіма можливими способами. Однак, ця декларація не завжди відповідає пропозиції.

Електронна бібліотека НБУ для дітей. У фонді цієї дитячої книгозбірні є багато книжок, які на даний час існують лише в кількох примірниках. Вони зберігаються у зібранні рідкісних і цінних видань. Деякі з них – справжні шедеври книжкової культури періоду другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., є серед них й малотиражні цікаві наукові дослідження, які можуть стати у нагоді сучасним фахівцям. Доступ до цих видань мають лише окремі дослідники: книгознавці, мистецтвознавці, літературознавці, художники, видавці.

Мета цього проекту – у рамках чинного законодавства з авторського права знайомити читацький загал із кращими зразками бібліотечного зібрання, шедеврами світової літератури, переводячи їх у цифровий формат.

У подальшому, за домовленістю з авторами та видавництвами, до електронної бібліотеки планується включати й сучасні видання.

Дитяча онлайн-бібліотека «Читанка». Її засновники у роботі з відвідувачами використовують доволі оригінальне звернення: «Привіт, ми – Таня, Таня і Світлана. Наш веб-проект «Читанка» – дитяча публічна онлайн-бібліотека. Коли ми були дітьми, у нас було дуже багато дитячих книжок. Зокрема, україномовних. Це були прекрасні книжки з чудовими малюнками. Немало з них і досі збереглися. Ми хочемо поділитися цим добром із сучасними дітьми».

Цілком очевидно, що творці сайту намагаються ототожнити себе з читачем, стати йому за вчителя чи старшого товариша. Неформальне спілкування сприяє цьому. Слід зауважити, що ця бібліотека має власну концепцію: презентує лише старі дитячі книги, які давно не перевидавалися, отже їх важко придбати. Пошук здійснюється за допомогою систематичного та алфавітного каталогів, за прізвищем автора чи художника-ілюстратора. Співпраця з букіністами дає змогу розширювати комерційний сектор бібліотеки.

E-bookua.org.ua задуманий як сайт художньої літератури українською мовою. Сюди входить також зарубіжна література, публіцистика, новини, цікаві статті про науку, освіту. Для підвищення популярності ресурсу на ньому розміщені ігри та аудіо книги. Сайт досить детально структурований:

- Класика.
- Ігри онлайн.
- Біографії.
- Історичний роман, пригоди.
- Фантастика, фентезі.
- Детективи, бойовики.
- Любовні романи.
- Сучасна проза.
- Наука і освіта.
- Батькам і дітям.
- Українські народні казки.
- Різне.
- Цікаві статті.
- Новини України.
- Аудіокниги.
- Зарубіжна література.
- Українська література.
- Дитячі.
- Підручники.
- Іноземна мова онлайн.
- Підручники за 1 клас.
- Шкільні твори/5 КЛАС.
- Твори з розвитку мовлення.

Основна увага приділена художній класиці різних літератур світу українською мовою. Сайт розрахований, насамперед, на учнівську молодь.

Публічна електронна бібліотека української художньої літератури *UkrLit.org* вміщує художні твори, біографії письменників. Пошук здійснюється за автором, назвою, мовою, роком написання книги. Література поділена за родами (проза, поезія, драма), жанрами (поєми, гімни, балади, байки), піджанрами (поєма-містерія, драма-феєрія). Також сайт має словник і онлайн-транслітерацію з української мови на англійську. Глумачний словник української мови вміщує слова і словосполучення з різних словників. Словник *UkrLit.org* побудовано за принципом єдиної перехресної електронної бази слів та словосполучень в українській мові та словникових статей до них за різними словниками. Такий принцип дає змогу окремо виводити опис до слова по одному словнику, окремо по всіх словниках. Крім того це уможливорює формування сукупної динамічної бази слів та словосполучень за різними словниками.

Кожна словникова стаття супроводжується вихідними даними: словник, том, сторінка. Це забезпечує належний академічний рівень і дозволяє користуватись словником представникам наукової спільноти.

Словник має кількарівневу систему навігації (словник, дві літери, близькі слова) та пошук з інтегрованою системою автоматичної підказки на 15 слів.

Висновки. Як засвідчив аналіз, усі згадані електронні бібліотеки мають низку спільних рис: всі вони є вільнодоступними мережевими електронними ресурсами; спрощують доступ читачеві до актуальної інформації; спеціалізуються на художній та освітній літературі; належать до вільних популярних структур, в яких відсутні вузькоспеціальні професійні тексти; переслідують мету підвищити національну свідомість молоді, прищепити любов до рідної мови, літератури, фольклору.

Більшість розглянутих електронних бібліотек є однотипними, вони дублюють одна одну. Швидше за все, це короточасні проекти, розраховані на комерційну складову. Водночас ЕК можуть прислужитися користувачеві. Адже саме ці утворення здатні забезпечити йому роботу з документами з обмеженим доступом; доступ до інформації, яка існує лише в електронній формі, опрацювання цифрових документів великих обсягів, користування повнотекстовими базами теледоступу.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко В. Електронні бібліотеки в контексті дискантного обслуговування користувачів. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 6. С. 16.
2. Гуцул Г. Електронні бібліотеки: проблемні питання видавництва, бібліотек, обов'язкового примірника, авторського права. *Вісник Книжкової палати*. 2010. № 10. С. 48–49.
3. Електронна Україна. *Національні проекти у стратегії економічної модернізації України*: аналіз. доп. Київ, 2013. С. 71–73.
4. Коновал Л. Функціонування національних цифрових бібліотечних проектів у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка». *Бібліотечний вісник*. 2016. № 2. С. 11–16.
5. Лобузін І. В. Технології інтеграції міжнародних та національних бібліотечних цифрових ресурсів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 1. С. 66–78.
6. Лобузін К. В. Лінгвістичне забезпечення електронних бібліотек. *Реєстрація, зберігання і обробка даних*. 2001. Т. 3. № 3. С. 78–87.
7. Павлуша І. А. *Створення та розвиток електронних бібліотек в Україні: бібліотекознавчий аспект (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)* : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2002. 208 с.
8. Пасмор Н. П. *Електронні бібліотеки як елемент інформаційного суспільства*. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5526/1/Pasmor.pdf>
9. Резніченко В. А. Електронні бібліотеки: інформаційні ресурси та сервіси / В. А. Резніченко, О. В. Захарова, Е. Г. Захарова. *Проблеми програмування*. 2005. № 4. С. 60–72.
10. *Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України* : монографія / О. С. Онищенко [та ін.]; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ: [б. в.], 2013. 224 с.
11. Тюрменко І. *Цифрова історико-культурна спадщина на веб-сайтах архівних установ України та Франції: порівняльний аналіз*. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25024/1/134-282-283.pdf>

References

1. Bondarenko, V. (2015). Elektronni biblioteki v konteksti diskantnoho obsluhovuvannya korystuvachiv [Electronic libraries in the context of discounted customer service]. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty*, 6, 141-156. [In Ukrainian].
2. Hutsul, H. (2010). Elektronni biblioteki: problemni pytannia vydavnytstv, bibliotek, oboviazkovo-ho prymirnyka, avtorskoho prava [Electronic libraries: problematic issues of publishers, libraries, required copies, copyright]. *Visnyk Knyzhkovoї Palaty*, 10, 48-49. [In Ukrainian].

3. (2013). Elektronna Ukraina. *Natsionalni proekty u stratehii ekonomichnoi modernizatsii Ukrainy: analit. dop.* [Electronic Ukraine. National projects in the strategy of economic modernization of Ukraine: analyst. ext.] Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
4. Konoval, L. (2016). Funktsionuvannia natsionalnykh tsyfrovyykh biblioteknykh proektiv u konteksti formuvania elektronnoi biblioteki «Ukrainika» [Functioning of national digital library projects in the context of formation of the electronic library «Ukrainika»]. *Biblioteknyi visnyk*, 2, 11-16. [In Ukrainian].
5. Lobuzin, I. V. (2017). Tekhnolohii intehratsii mizhnarodnykh ta natsionalnykh biblioteknykh tsyfrovyykh resursiv [Technologies of integration of international and national library digital resources]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*. 1, 66-78. [In Ukrainian].
6. Lobuzina, K. V. (2001). Lihvistychnе zabezpechennia elektronnykh bibliotek [Linguistic provision of electronic libraries]. *Reiestratsiia, Zberihannia i Obrobka Danykh*, 3 (3), 78-87 [In Ukrainian].
7. Pavlusha, I. A. (2002). *Stvorennia ta rozvytok elektronnykh bibliotek v Ukraini: bibliotekoznavchyi aspekt (kinets XX – pochatok XXI st.* [Creation and development of electronic libraries in Ukraine: library aspect (end of XX – beginning of XXI century)] (PhD dissertation). Vernadsky National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
8. Pasmor, N. P. *Elektronni biblioteki yak element informatsiinoho suspilstva* [Electronic libraries as an element of the information society]. Retrieved from <http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5526/1/Pasmor.pdf> [In Ukrainian].
9. Reznichenko, V. A. (2005). Elektronni biblioteki: informatsiini resursy ta servisy [Online libraries: information resources and services]. *Problemy Prohramuvannia*, 4, 60-72. [In Ukrainian].
10. Onyshchenko, O. C. (etc.). (2013). *Tendentsii vplyvu hlobalnogo informatsiinoho seredovyscha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy* [Trends of influence of the global information environment on the socio-cultural sphere of Ukraine]. Kyiv, Ukraine: VNU. [In Ukrainian].
11. Tyurmenko, I. *Tsyfrova istoryko-kulturna spadshchyna na veb-saitakh arkhivnykh ustanov Ukrainy ta Frantsii: porivnialnyi analiz* [Digital Historical and Cultural Heritage on the Websites of Archival Institutions of Ukraine and France: A Comparative Analysis] Retrieved from <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/25024/1/134-282-283.pdf> [In Ukrainian].

Nataliia Loshchynska,

PhD (Philology), Senior Researcher, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6535-5863>, Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

UKRAINIAN-LANGUAGE E-LIBRARIES IN THE MODERN INTERNET SPACE

Purpose of the article – to view the most popular sites with Ukrainian-language content, their functions and main tasks, the role in the organization of the educational process. Responding to this researcher, the role and future in the information space of Ukraine of electronic libraries. **Methodology** is based on the application of historical, comparative, descriptive research methods. **Scientific novelty**: for the first time in the article the ten most popular e-libraries are analyzed in detail by their structure, tasks, thematic content, openness of information, number of paid services, etc. A brief overview of the work of Ukrainian researchers in this field and the European Charter for the Preservation of Digital Heritage, adopted by UNESCO, is given. The issue of creating Internet libraries in Ukraine at the present stage is studied. **Conclusions**. In recent years, many online libraries have appeared in Ukraine, so to speak, for the needs of the day. They respond quickly to public requests by providing up-to-date information. Various aspects of Internet libraries are actively studied in the information library environment. However, Ukraine has not yet developed a comprehensive system of regulatory and methodological support for the creation of large-scale digital library resources, harmonized with international standards and norms of international law. Our country ranks first in the world in the number of free economic zones, so educational services are perhaps the most popular. First of all, it is important to pay attention to their connection with the educational needs of student youth. Today, electronic libraries are one of the most productive areas of digital technology development, and we can confidently predict their fruitful development in the near future.

Keywords: online library, digitization, content, digital document, website.

Vernadsky National Library of Ukraine
3, Holosiivskyy ave, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: loschynska@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 14.12.2020.

Світлана Галицька,

науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7902-8580>

проспект Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна

e-mail: galizkaya@nbuv.gov.ua

Удосконалення методичного апарату рубрик тематичного навігатора Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

У статті розглянуто **актуальні** питання формування словника алфавітно-предметного покажчика в електронному каталозі наукової бібліотеки та удосконалення лінгвістичних засобів бібліотечно-інформаційної системи. **Метою** публікації визначено обґрунтування необхідності удосконалення методичного апарату рубрик скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ в електронному каталозі, зокрема, переорієнтування термінів алфавітно-предметного покажчика до систематичної частини бази даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки». При **викладі основного матеріалу** наголошено на важливості адаптації власної класифікаційної системи бібліотеки до УДК. З'ясовано, що поповнення електронного алфавітно-предметного покажчика до Рубрикатора НБУВ термінами УДК зумовлює формування розгалуженої системи відповідності між двома класифікаційними схемами. Доведено, що використання алфавітно-предметного покажчика, орієнтованого на УДК, підвищує якість паралельного індексування документів за двома класифікаційними схемами. Зазначено, що спільне використання алфавітно-предметного покажчика до друкованої версії скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ і покажчика, застосованого у базі даних, є важливим чинником оптимізації процесу наукового опрацювання документів і багатоаспектного системного підходу до розкриття їх змісту. Як **висновок** констатується: постійна актуалізація методичного апарату рубрик у базі даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» підносить якість функціонування інформаційно-пошукової системи бібліотеки, яка забезпечує ефективний доступ до документних масивів, реалізацію інтелектуального пошуку в електронному каталозі, забезпечує високий рівень бібліотечно-інформаційного обслуговування завдяки ретельному формуванню сторінок рубрик тематичного навігатора НБУВ, доступних і зручних для користувачів.

К л ю ч о в і с л о в а : Рубрикатор НБУВ, електронний каталог, алфавітно-предметний покажчик, тематичний навігатор, індекси УДК, предметний пошук, система відповідності.

Актуальність проблеми. Процес інформатизації суспільства передбачає розширення функцій і завдань сучасних бібліотек, насамперед вимагає від них надання широкого, якісного доступу до наукової інформації, яка є важливим стратегічним ресурсом розвитку інформаційного суспільства, забезпечує усі напрями діяльності людства. Наукова бібліотека, один з основних соціальних інститутів, призначений для накопичення, опрацювання, зберігання документних ресурсів та їх активного використання, вона становить основу формування єдиної національної інформаційної системи, що потребує перманентного розвитку, запровадження високоєфективних автоматизованих інфор-

маційно-пошукових систем, оновлення їх навігаційних і пошукових засобів, оптимізації інформаційно-пошукових мов, створення умов для орієнтування користувачів у безмежному інформаційному просторі. Тому «дослідна робота в галузі модернізації бібліотечних технологічних процесів, удосконалення методики наукового опрацювання документів і техніки організації бібліотечного інформаційного ресурсу, зокрема, розвитку технології тематичного пошуку, виступає одним з визначальних пріоритетів наукової бібліотеки» [5, с. 3].

З 2017 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) здійснюється паралельне індексування документів за двома класифікаційними схемами – за Рубрикаторм НБУВ і Універсальною десятиковою класифікацією (УДК). Такий підхід «удосконалює традиційний бібліотечний процес і істотно поліпшує якість автоматизованої інформаційної системи бібліотеки» [7, с. 10], але, водночас, вимагає удосконалення методичного апарату рубрик Рубрикатора НБУВ, зокрема, його скороченого варіанта [8].

Мета статті – обґрунтувати необхідність удосконалення методичного апарату рубрик скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ в електронному каталозі, зокрема, переорієнтування термінів алфавітно-предметного покажчика до систематичної частини бази даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки».

Результати дослідження. Аналітико-синтегичне опрацювання документів значно полегшує система відповідності між різними класифікаціями, яка фіксує логічні зв'язки між рубриками різних інформаційно-пошукових мов. Саме тому НБУВ у 2016 р. розпочала формування системи відповідності між Рубрикаторм НБУВ і УДК у базі даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» – складної, розгалуженої системи «логічних зв'язків між рубриками різних класифікацій, які є неузгодженими між собою схемами представлення знань» [7, с. 13].

Зіставлення класифікаційних рядів і визначення семантичних зв'язків понять підносять ефективність пошуку завдяки інтеграції двох незалежних класифікацій, «спрощує процес аналітико-синтегичного опрацювання документів, розширює діапазон пошукових засобів, допомагає користувачеві формулювати та уточнювати інформаційні запити, що, безумовно, підвищує ефективність пошукового апарата бібліотеки та забезпечує повноту і точність інтелектуального пошуку інформації» [7, с. 13]. Відповідність між класифікаційними рішеннями, що зафіксована у записі рубрики, забезпечує уніфікацію процесу наукового опрацювання документів, а також «чітку організацію інформаційного ресурсу бібліотеки, що гарантує можливості конкретизації запиту і отримання точного, релевантного результату пошуку за тематичним навігатором НБУВ» [1, с. 6]. Виокремлення класифікаційних індексів і заголовків рубрик УДК, еквівалентних рубрикам Рубрикатора НБУВ, допомагає визначити повний або частковий збіг змісту рубрик двох класифікацій, а також забезпечити взаємозв'язок між різними класифікаційними системами. Це важливий аспект не тільки бібліографічної, а й науково-інформаційної діяльності, в якій дедалі більше актуалізується перехід від однієї мови до іншої, використання індексів і рубрикаційних заголовків одних систем у рамках інших систем з іншими мовами [2, с. 19].

До кожного заголовка рубрики скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ та

термінів алфавітно-предметного покажчика (АПП), що розкривають і уточнюють зміст певної рубрики, у базі даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» фахівці вносили еквівалентні індекси та заголовки УДК, відповідні темам і предметам, охопленим рубрикою, з урахуванням аспекту їх розгляду. Варто наголосити, що зазначення змістових зв'язків повної або часткової відповідності між рубриками Рубрикатора НБУВ і УДК за допомогою термінів АПП створює «чітку, розгалужену систему відповідності, спроможну забезпечувати якісне опрацювання документів одночасно за двома класифікаційними схемами» і дає змогу «стабільно отримувати релевантні результати тематичного пошуку, незалежно від того, індекси якої з цих схем використовуються як пошукові елементи» [7, с. 12].

Загальновідомо, що «кожний внесений термін АПП з відповідним індексом УДК є додатковою точкою доступу до електронного каталогу, фіксованим зв'язком між двома класифікаціями» [1, с. 6]. У базі даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» для термінів АПП передбачено внесення двох відповідних рубрик УДК, а для заголовка рубрики кількість відповідних рубрик УДК є необмеженою.

Щодо термінів АПП, який є складником лінгвістичного забезпечення інформаційно-пошукової системи бібліотеки та необхідним елементом методичного апарату рубрик, вони повністю відповідають друкованому варіанту скороченого варіанта.

З метою оптимізації бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів відділ інформаційно-комунікаційних технологій НБУВ на основі бази даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» розробив тематичний навігатор, який уможливує ефективну навігацію в електронному каталозі бібліотеки. Він наочно демонструє нові форми взаємодії традиційних засобів упорядкування знань та нових семантичних інструментів [3, с. 46].

Після розміщення АПП на сайті НБУВ виявилось, що він має деякі недоліки, наприклад, коли він використовується під час формування методичного апарату рубрик тематичного навігатора. Першою чергою, орієнтований на зміст рубрик Рубрикатора НБУВ, АПП містив багато термінів, до яких неможливо було підібрати еквівалентні рубрики УДК. Крім того, вони вимагали утворення досить складних комбінованих індексів УДК, а для представлення у тематичному навігаторі це не завжди є доцільним. Хоча у деяких випадках є незайвим фіксування прийнятого класифікаційного рішення для подальшого використання, насамперед, для полегшення і прискорення наукового опрацювання документів. Наприклад, найчастіше у технічній літературі розглядають такі методи контролю:

658.562:620.179 Неруйнівний контроль

658.562:620.179.14 Магнітний контроль

658.562:620.179.16 Ультразвуковий контроль

Зафіксовані індекси УДК можна використовувати у подальшому для документів відповідної тематики, крім того, вони допомагатимуть утворювати складніші індекси з урахуванням певного виробництва, продукції, матеріалів тощо.

У базі даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» вкрай важливо зазначити індекси УДК з метою їх уніфікації, особливо у випадках досить схожих аспектів розгляду певної теми. Насамперед, це стосується комбінованих (складних, складених) індексів, у кількості можливих комбінацій яких УДК практично не має обмежень. Наприклад, для рубрики «ТЗ(9=УКР) Українська діаспора в світі» доцільно зафіксувати індекси УДК, які відповідають найактуальнішим темам документів з питань української діаспори, а також індекс УДК 94(71=161.2) для позначення однієї з найбільших українських діаспор у світі:

94(71=161.2) Українська діаспора в Канаді

94(100=161.2) Історія української діаспори

323.15(100)(=161.2) Закордонне українство

323.113(=161.2) Закордонні українці

Терміни АПП тотожні термінам друкованого видання, були надані як у прямій, так і в інверсованій формі, наприклад:

Хірургічна інфекція Р45

Інфекція хірургічна Р45

Для зручності користування друкованим виданням важливо, щоб внесення термінів АПП відбувалося у різних формулюваннях, хоча для формування сторінок рубрик тематичного навігатора це зайве: достатньо одноразового внесення словосполучення «Хірургічна інфекція» у прямому вигляді. Тому словосполучення ми вносимо як термін АПП до рубрики бази даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» і додаємо відповідну рубрику УДК.

Як результат, на сторінці рубрики тематичного навігатора НБУВ «Загальна хірургічна патологія» для терміна АПП «Хірургічна інфекція» виокремлюється відповідна рубрика УДК «616.9 Контактні захворювання. Інфекційні (заразні) захворювання, гарячки» (див. рис. 1).

Зауважимо, що під час формування АПП для друкованого видання для багатоглибкого тематичного пошуку і спрощення орієнтування в деталях змістового наповнення рубрик формувалися упорядковані комплекси термінів, які зустрічаються у різних рубриках, підрозділах і розділах відповідно до аспектів розгляду певних предметів, процесів, явищ тощо. Наприклад, під рубрикою «Україна» згруповано 23 предметні підрубрики, серед яких:

Україна – історія

Україна – географія

Україна – графіка

Україна – драматичний театр

Україна – живопис

Україна – краєзнавство

Україна – література

Україна – музична культура

Під терміном «Україна» зібрано рубрики, розосереджені у класифікаційній схемі за галузями знань, які стосуються певних аспектів вивчення України: її

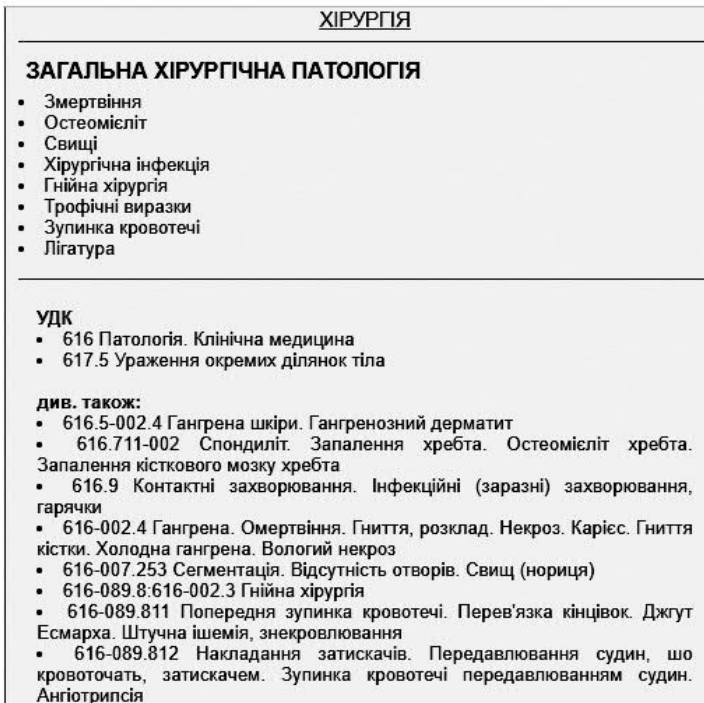

Рис. 1. Сторінка рубрики тематичного навігатора
«Загальна хірургічна патологія»

політичної системи, культури, історії тощо. Це дає змогу орієнтуватися у класифікаційній ієрархії, особливо під час наукового опрацювання документів, однак, для використання цих термінів для зазначення зв'язків з УДК і представлення на сторінках тематичного навігатора їх бажано вносити до АПП бази даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» одноразово, лише у прямій формі.

Крім того, не слід перевантажувати користувача складними, багатоступеневими формулюваннями, логічними та зрозумілими для систематизатора, утвореними під час формування комплексу рубрик під одним ключовим словом. Наприклад:

Автоматизація – на транспорті – залізничному О275

Натомість, для заголовка рубрики «О275 Автоматизація на залізничному транспорті» достатньо внести відповідні рубрики УДК:

656.2:004 Інформаційні технології на залізничному транспорті

656.2:005.591.6 Автоматизація на залізничному транспорті

На сторінці тематичного навігатора (див. рис. 2) зазначені рубрики разом з іншими утворюють комплекс рубрик УДК, які розкривають зміст рубрики Рубрикатора НБУВ «Автоматизація на залізничному транспорті».

Також доцільним є додавання до АПП термінів, які розкривають зміст певних рубрик Рубрикатора НБУВ і мають еквівалентні індекси УДК, але які раніше не

АВТОМАТИЗАЦІЯ І ЗВ'ЯЗОК НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ	Знайдено документи:
АВТОМАТИЗАЦІЯ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ <ul style="list-style-type: none"> • ОБЧИСЛЮВАЛЬНА ТЕХНІКА Й ОРГТЕХНІКА НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ • СИГНАЛІЗАЦІЯ НА ЗАЛІЗНИЧНОМУ ТРАНСПОРТІ 	Книжкові видання [133] Періодичні видання [121] Реферативна інформація [109]
Всі підпорядковані рубрики	
<ul style="list-style-type: none"> • Автоблокування на залізничному транспорті • Рейкові електричні кола 	
 Див. також : Пристрої енергопостачання електричних залізниць	
<hr/> УДК <ul style="list-style-type: none"> • 625.151.3 Пункти керування. Стріпичний привід: ручний, автоматичний • 656.2:004 Інформаційні технології на залізничному транспорті • 656.2:005.591.6 Автоматизація на залізничному транспорті • 656.25 Заходи безпеки. Сигнали. Зв'язок 	
див. також: <ul style="list-style-type: none"> • 656.258 Блокування. Замикання. Розмикання • 656.259.1 Пристрої безпеки, що приводяться в дію поїздом 	

Рис. 2. Сторінка рубрики тематичного навігатора
«Автоматизація на залізничному транспорті»

були задіяні у методичному апараті. Зокрема, це зумовлено використанням різних ознак, за якими здійснюється ділення певних розділів або класів у різних класифікаційних системах, тобто відмінністю структур цих систем, побудованих за власними правилами, методикою і логічними принципами чинної наукової класифікації.

Завдяки внесенню додаткових термінів АПП посилюється зв'язок між рубриками різних класифікаційних схем. Наприклад, для рубрики «Ж16 Технічна біологія» (з додатковими заголовками «технічна мікологія» і «технічна мікробіологія») у базі даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» внесено рубрики УДК:

573.6 Прикладна біологія в цілому

663.1 Мікробіологічне виробництво. Наука і технологія прикладної мікробіології. Прикладна мікологія

579.6 Прикладна мікробіологія

60 Біотехнологія,

а також додано терміни АПП з відповідними рубриками УДК:

Продукти біотехнології 604 Продукти

Процеси біотехнології 602 Процеси та технологія

Генетична інженерія 602.6 Генетична інженерія. Введення модифікованих генів. Створення трансгенних організмів

Застосування біотехнології 606 Застосування біотехнології

Наведений комплекс рубрик УДК розкриває зміст рубрики Рубрикатора НБУВ, зокрема, за допомогою термінів, які не застосовувалися у друкованому виданні скороченого варіанта: «продукти біотехнології», «генетична інженерія» тощо.

Деякі рубрики охоплюють найактуальніші теми наукових досліджень. Наприклад, питання розведення пшениці, зібрані під рубрикою «П212.1 Пшени-

ця» найчастіше розглядаються у надходженнях, присвячених сільськогосподарській тематиці, зокрема, у дисертаціях. Тому її виокремлено у базі даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» з підрозділу «П212 Зернові культури» і детально розроблено (рис. 3). Як терміни АПП зазначено основні аспекти вирощування і види пшениці з відповідними рубриками УДК.

Назва елемента	№	Значення
АПУ	1	*АОзима пшениця*1633.11*324**2Озима пшениця
	2	*АЯррова пшениця*1633.11*321**2Ярова пшениця
	3	*АААгротехніка пшениці*1633.11:631.52*2Агротехніка пшениці
	4	*ААСелекція пшениці*1633.11:631.52*2Селекція пшениці
	5	*АГенетика пшениці*1633.11:631.52*2Генетика пшениці
	6	*АМ'яка пшениця*1633.11*2Гексаплоїдні види. Triticum aestivum
	7	*АФотосинтез пшениці*1633.11:581.132*2Фотосинтез пшениці
Індекс УДК	1	633.11*2Пшениця. Triticum
Класифікаційний індекс, заголовок рубрики	1	*АП212.1*Пшениця

Рис. 3. Рубрика «П212.1 Пшениця»

Таким чином, фахівці відділу комплексного опрацювання документів вирішили переорієнтувати терміни АПП на УДК для забезпечення якомога більшого взаємозв'язку між класифікаційними схемами та створення ефективнішого засобу інформаційної навігації між різними бібліотечними класифікаціями, а також для наочного представлення змісту рубрик у тематичному навігаторі. Таке удосконалення АПП зокрема передбачає:

виключення інверсованих форм термінів АПП (за необхідності – перероблення інверсованих форм на прямі);

додавання термінів АПП, раніше не включених до методичного апарату, які розкривають зміст рубрик Рубрикатора НБУВ і мають еквівалентні індекси УДК;

додавання термінів АПП для фіксування класифікаційних рішень у складних випадках індексції документів і внесення відповідних індексів УДК, у т. ч. комбінованих (складних або складених);

додавання термінів АПП, що відповідають найактуальнішим питанням наукових досліджень, нових технологій, виробництва, освіти тощо;

додавання термінів АПП згідно зі зміною інформаційних потреб користувачів; спрощення формулювань термінів АПП для представлення їх у тематичному навігаторі у популярному, зручному для користувача вигляді.

Отже, традиційний, детально розроблений для друкованого видання АПП до систематичної частини скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ, є важливим допоміжним засобом, надійним навігаційним інструментом пошуку у класифікаційній таблиці. Він полегшує пошук необхідних понять, які в АПП наведено в прямому та інверсованому вигляді, визначення їх розташування в робочих таблицях з урахуванням аспектів розгляду теми або предмета, допомагає вирішувати певні питання систематизації документів і розмежування тем між розділами та рубриками [6, с. 453]. Звичайно, АПП продовжує виконувати свої функції під час аналітико-синтетичного опрацювання документів за Рубрикатором НБУВ, але для виконання своєї функції посередника між двома кла-

сифікаційними схемами у тематичному навігаторі НБУВ і паралельного індексування надходжень він виявився недосконалим.

Для поглиблення системи відповідності між бібліотечними класифікаціями, а також наочного представлення змісту рубрик у тематичному навігаторі за допомогою рубрик УДК словник термінів АПП у базі даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» зазнав істотних змін.

Робота з удосконалення АПП розпочалася 2019 р. Протягом року вдалося виконати основну частину завдання – переорієнтування термінів АПП на УДК для реалізації інтелектуального пошуку в електронному каталозі під час паралельного аналітико-синтетичного опрацювання документів за двома класифікаційними схемами, застосованими в НБУВ, з необхідною глибиною, точністю та багатоаспектністю. Зокрема, було виключено усі інверсовані форми термінів (деякі перероблено на прямі форми), спрощено складні формулювання термінів для полегшення сприйняття користувачами на сторінках рубрик тематичного навігатора, додано значну кількість термінів АПП, які розкривають зміст рубрик Рубрикатора НБУВ за допомогою еквівалентних простих або комбінованих індексів УДК.

У подальшому передбачається постійне удосконалення АПП, його адаптація до змін у структурі наукового знання, поглиблення системи відповідності між класифікаціями, внесенням додаткових термінів АПП і відповідних рубрик УДК з урахуванням тематики сучасних наукових досліджень, документного потоку і найактуальніших інформаційних запитів, у складних випадках індексації документів тощо. У зв'язку з накопиченням документів певної тематики, тобто тематичним наповненням фондів бібліотеки, окремі рубрики скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ також потребуватимуть подальшої деталізації та формування методичного апарату нових підрубрик, зокрема, визначення термінів АПП і відповідних рубрик УДК.

Нова версія АПП, орієнтована на розкриття змісту рубрик за допомогою індексів УДК, дала змогу нашим фахівцям формувати для кожної рубрики тематичного навігатора НБУВ блоки рубрик УДК, які часто належать до різних розділів, підрозділів і, у багатьох випадках, класів десятикової класифікації. Завдяки її застосуванню у базі даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» сторінки тематичного навігатора набули раціональної організаційної структури та доступного для користувачів вигляду, з окремими блоками ключових слів, відповідних рубрик УДК до заголовків рубрик і термінів АПП (див. рис. 4).

Висновки. Отже, для наукового опрацювання документів, а саме, для їх систематизації за Рубрикатором НБУВ, доцільніше використовувати детально розроблений АПП до друкованого видання скороченого варіанта, електронний варіант якого представлено на сайті бібліотеки. Але для паралельного опрацювання надходжень за двома класифікаційними схемами, застосованими в НБУВ, краще використовувати обидві версії АПП, які разом утворюють потужний засіб орієнтування, віднаходження певних рубрик у різних кла-

БІБЛІОТЕЧНА СПРАВА. БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВО

БІБЛІОТЕЧНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ

- Бібліотечний абонемент
- Доступ до бібліотечних фондів
- Диференційоване обслуговування
- Позастаціонарне бібліотечного обслуговування
- Читальні зали бібліотек
- Спеціалізовані відділи бібліотек
- Інформаційний пошук
- Інформаційно-пошукові мови
- Книговидача

 Див. також :
Читання. Читацькі інтереси
Бібліотечна робота з дітьми та підлітками
Бібліографія. Бібліографознавство
Галузева (прикладна) психологія. Психологія окремих видів діяльності

УДК

- 024 Відносини з читачами (обслуговування). Регулювання користування бібліотекою
- 025.5 Довідково-бібліографічна робота

див. також:

- 004.78:025.4.036 Для інформаційного пошуку
- 022.5 Читальні зали. Кабінети. Робочі приміщення
- 024.1 Умови доступу. Запис читачів
- 024.5 Користування книгами в приміщенні бібліотеки
- 024.6 Домашнє користування книгами. Міжбібліотечний абонемент
- 024.7 Спеціальні привілеї. Винятки з правил
- 025.4 Класифікування й індексування

Рис. 4. Рубрика тематичного навігатора
«Бібліотечне обслуговування читачів»

сифікаційних ієрархіях, що «сприяє оптимізації пошукових процедур, удосконаленню оперативного тематичного доступу до електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, підвищує технологічний рівень комплексного пошукового апарата електронного каталогу бібліотеки» [4, с. 7]. Спільне використання обох версій АПП – важливий чинник оптимізації процесу наукового опрацювання документів і багатоаспектного систематичного підходу до розкриття їх змісту.

Постійна актуалізація методичного апарату рубрик у базі даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки», зокрема, удосконалення алфавітно-предметного покажчика як одного з важливих лінгвістичних пошукових засобів, підносить якість функціонування інформаційно-пошукової системи бібліотеки, створює оптимальні умови для паралельного наукового опрацювання документів, організації ефективного доступу до документних масивів, реалізації інтелектуального пошуку в електронному каталозі, а також забезпечує високий рівень бібліотечно-інформаційного обслуговування завдяки ретельному формуванню сторінок рубрик тематичного навігатора НБУВ, доступних і зручних для користувачів.

Список бібліографічних посилань

1. Галицька С. В., Орешина Н. В. Актуалізація рубрик тематичного навігатора НБУВ. *Бібл. вісник*. 2020. № 4. С. 3–8.
2. Гиляревский Р. С., Шапкин А. В., Белоозеров В. Н. *Рубрикатор как инструмент информационной навигации*. СПб.: Профессия, 2008. 352 с.
3. Лобузін К. *Технології організації знаньних ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності*. Київ, 2012. 375 с.
4. Лобузін К. В., Галицька С. В. Алфавітно-предметний покажчик як лінгвістичний засіб бібліотечно-інформаційних технологій. *Бібл. вісник*. 2019. № 3. С. 3–7.
5. Лобузін К. В., Галицька С. В., Орешина Н. В. Адаптація лінгвістичних засобів наукової бібліотеки до вимог інтернет-середовища та міжнародних стандартів. *Бібл. вісник*. 2017. № 4. С. 3–7.
6. Лобузін К. В., Галицька С. В., Орешина Н. В. Удосконалення рубрикатора наукової бібліотеки як лінгвістичної основи пошукової інформаційно-комунікативної системи. *Наукові праці НБУВ*. 2016. Вип. 44. С. 448–460.
7. Лобузін К. В., Галицька С. В., Орешина Н. В. Формування системи відповідності між Рубрикатором НБУВ і УДК в електронному каталозі. *Бібл. вісник*. 2018. № 4. С. 10–14.
8. *Рубрикатор НБУВ. Скорочений варіант* / К. В. Лобузін, С. В. Галицька, Н. Я. Зайченко, Т. С. Медвідь, Н. В. Орешина, І. П. Перенесієнко, О. Г. Сандул ; відп. ред. К. В. Лобузін ; НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського. Київ, 2016. 570 с.

References

1. Halytska, S. V. & Orieshyna, N. V. (2020). Aktualizatsiia rubryk tematychnoho navihatora NBUV [Update of headings thematic navigator of the VNLU]. *Bibliotechnyi visnyk*, 4, 3-8. [In Ukrainian].
2. Gilarevskii, R. S., Shapkin, A. V. & Beloozerov, V. N. (2008). *Rubrikator kak instrument informatsionnoi navigatsii* [Rubricator as an information navigation tool]. St. Petersburg, Russia: Professia. [In Russian].
3. Lobuzina, K. V. (2012). *Tekhnolohii orhanizatsii znannievkykh resursiv u bibliotechno-informatsiinii diialnosti* [Technologies of organizing knowledge resources in library and information activities]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
4. Lobuzina, K. V. & Halytska, S. V. (2019). Alfavitno-predmetnyi pokazhchyk yak lnhvistychnyi zasib bibliotechno-informatsiinykh tekhnolohii [Alphabetical index as a linguistic tool of library and information technologies]. *Bibliotechnyi visnyk*, 3, 3-7. [In Ukrainian].
5. Lobuzina, K. V., Halytska, S. V. & Orieshyna, N. V. (2017). Adaptatsiia lnhvistychnykh zasobiv naukovoii biblioteki do vymoh internet-seredovyscha ta mizhnarodnykh standartiv [Adaptation of the linguistic resources of the scientific library to the requirements of the Internet environment and international standards]. *Bibliotechnyi visnyk*, 4, 3-7. [In Ukrainian].
6. Lobuzina, K. V., Halytska, S. V. & Orieshyna, N. V. (2016). Udoskonalennia rubrykatora naukovoii biblioteki yak lnhvistychnoi osnovy poshukovoii informatsiino-komunikatyvnoi systemy [Improvement of the nomenclature of the scientific library as a linguistic basis of the search information and communicative system]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 44, 448-460. [In Ukrainian].
7. Lobuzina, K. V., Halytska, S. V. & Orieshyna, N. V. (2018). Formuvannia systemy vidpovidnosti mizh Rubrikatorom NBUV i UDK v elektronnomu katalozii [Formation of the correspondence system between the Rubrikator of the VNLU and UDC in the electronic catalog]. *Bibliotechnyi visnyk*, 4, 10-14. [In Ukrainian].
8. Lobuzina, K. V., Halytska, S. V., Zaichenko, N. Ya., Medvid, T. S., Orieshyna, N. V., Perenesiienko, I. P. & Sandul, O. H. (2016). *Rubrykator Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Skorochenyi variant* [The Rubricator of the Vernadsky National Library of Ukraine. Short version]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

Svitlana Halytska,

Researcher, ORCID: [https:// orcid.org/0000-0001-7902-8580](https://orcid.org/0000-0001-7902-8580), Department of integrated processing of documents, Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGICAL APPARATUS OF RUBRICS OF THE THEMATIC NAVIGATOR OF THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The urgency of the problem. The formation of a single national information system requires the development and optimization of highly efficient automated information retrieval systems, improvement and updating of their navigation and search tools, optimization of information retrieval languages, creating conditions for user orientation in the boundless information space. The publication considers the issue of forming a dictionary of alphabetical index in the electronic catalog of the scientific library and improving the linguistic means of the library information system. The **purpose of the article** is to substantiate the need to improve the methodological apparatus of the abbreviated version of the VNLU Rubricator in the electronic catalog, in particular, reorienting the terms of the alphabetical index to the systematic part of the database «Abbreviated version of the VNLU Rubricator for scientific library». **Presentation of the main material.** The importance of adapting the library's own classification system to the UDC is emphasized. It was found that the replenishment of the electronic alphabetical index to the VNLU Rubricator with the terms UDC determines the formation of an extensive system of correspondence between the two classification schemes. It is noted that the reorientation of the index to UDC provides an optimal relationship between the classification schemes, creates conditions for effective information navigation between different library classifications and a visual representation of the content of headings in the thematic navigator. It is proved that the use of the UDC-oriented alphabetical index improves the quality of parallel indexing of documents according to two classification schemes. It is noted that the joint use of the alphabetical index to the printed version of the abbreviated version of the VNLU Rubricator and the index used in the database is an important factor in optimizing the process of scientific processing of documents and a multifaceted systematic approach to disclosing their content. **Conclusions.** Constant updating of the methodical apparatus of rubrics in the database «Abbreviated version of the VNLU Rubricator for scientific library» determines the quality of the information retrieval system of the library, which provides effective access to documents, implementation of intelligent search in electronic catalog, high level of library and information service due to careful form pages of the VNLU thematic navigator headings, accessible and user-friendly.

К е у в о р д s: VNLU rubricator, electronic catalog, alphabetical index, thematic navigator, UDC indexes, subject search, correspondence system.

Vernadsky National Library of Ukraine
3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: galizkaya@nbuv.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 04.01.2021.

УДК 021.1:502/504

Євгенія Гуренко,

молодший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9697-6507>

проспект Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: genadinike@gmail.com

Актуалізація та консолідація екологічної тематики в Рубрикуаторі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

За останнє півстоліття охорона довкілля перетворилася в глобальну проблему сучасності, яка вимагає постійної до себе уваги, у т. ч. і створення всеосяжної системи екологічної інформації. Саме це і зумовлює **актуальність** порушеної теми. При **викладі основного матеріалу дослідження** обґрунтовується необхідність методичного розроблення та практичного втілення науково-довідкового апарату, який зв'яже між собою всі розділи Рубрикуатора НБУВ, що мають стосунок до екологічних проблем. З цією метою відповідно до змісту та структури сучасної (прикладної) екології та згідно з моделлю семантичної мережі класифікації (СМК) запропоновано оновлений розділ «Б1 Екологія» як єдину точку доступу до бібліотечних ресурсів з екологічної тематики. У **висновках** констатується, що у зв'язку з кризовою екологічною ситуацією в Україні, збільшенням потоку документів з екологічної проблематики, складністю їх систематизації, зростанням читачького інтересу до такої інформації консолідація екологічної тематики в Рубрикуаторі НБУВ лише поглиблюватиметься.

К л ю ч о в і с л о в а: Рубрикуатор НБУВ, екологічна інформація, рубрикація сучасного знання з екології, прикладна екологія, семантична мережа класифікації.

Актуальність проблеми. Питання охорони навколишнього середовища актуальні як для всього світу, будь-якого регіону планети, так і для кожної людини. Адже йдеться про здоров'я і благополуччя не тільки нинішнього, але і майбутніх поколінь людей.

Починаючи з останньої третини ХХ ст., охорона довкілля поступово перетворюється на глобальну проблему сучасності. 1972 р. у рамках Організації Об'єднаних Націй (ООН) була розроблена Програма із захисту навколишнього середовища UNEP, покликана координувати міжнародне співробітництво у галузі екологічної безпеки. У підсумкових документах Конференції ООН з довкілля і розвитку (Стокгольм, 1992; Ріо-де-Жанейро, 1992), Всесвітньої зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) наголошується на актуальності створення всеосяжної системи екологічної інформації.

В Україні екологічна ситуація визнана кризовою, тому проблеми охорони довкілля постають з особливою гостротою. Подолання цієї кризи неможливе без загальної поінформованості населення про стан природного середовища, розроблення конкретних заходів з виховання екологічної культури кожної люди-

ни. Вирішення екологічних проблем в нашій країні великою мірою залежить від розвитку інформаційного простору.

1998 р. у м. Орхус (Данія) Європейською Економічною Комісією Організації Об'єднаних Націй була ухвалена конвенція про доступ громадськості до інформації, про участь у прийнятті рішень з питань, що стосуються навколишнього середовища, більш відома як Орхуська конвенція. Україна підписала цей документ. Він гарантує кожній людині право на доступ до достовірної інформації про стан довкілля.

Одним з основних джерел інформації сьогодні став Інтернет. Проте, з усієї маси відомостей навіть фахівцям складно вибрати дійсно потрібну, вичерпну та науково-обґрунтовану інформацію. У цій справі першими помічниками виступають бібліотеки, які протягом свого існування зібрали величезні фонди систематизованих наукових документів, у т. ч. й присвячених екологічним проблемам. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського вже тривалий час проводиться науково-дослідна робота з розроблення архітектури та інформаційної технології «Національної електронної бібліотеки України», зокрема її лінгвістичного забезпечення [6]. Електронна бібліотека при НБУВ сьогодні володіє найбільшим фондом документів з природничих наук, має всі можливості бути центром екологічної інформації в країні.

Мета статті – обґрунтувати необхідність удосконалення систематизації документів у екологічному розрізі Рубрикуатора НБУВ.

Результати дослідження. Останнім часом у зв'язку зі стрімким наростанням потоку документів з екологічної тематики істотно загострюється проблема їхньої наукової систематизації. Хоча не останню роль у цьому процесі відіграє перманентне розширення самого поняття екології: від біологічної дисципліни до її сучасного тлумачення як комплексу наук. Екологія як наука постійно розвивається, особливо у своєму прикладному сегменті. Її понятійний, теоретичний, методичний апарат ще не сформувався. Нині тривають дискусії навіть про основний об'єкт вивчення екології [7]. Немає загально визнаної структури екологічних дисциплін. Складність систематизації великою мірою зумовлюється і відсутністю цілісного, консолідованого підходу до теми екології у Рубрикуаторі НБУВ.

Як ми знаємо, Рубрикуатор НБУВ розпочинається міждисциплінарним розділом А, в якому виділена рубрика «А7 Глобальні проблеми сучасності. Екологія». Тут концентруються документи, які стосуються найважливіших проблем людства: необхідність збереження миру на Землі; подолання бідності і відсталості, демографічна проблема, ліквідація небезпечних хвороб. Зміст цієї рубрики відображає глобальні цілі Сталого розвитку, ухвалені на історичному Саміті ООН у вересні 2015 р. на 2016–2030 рр. Сім цілей тут стосуються екологічної безпеки.

Рубрика А7 має лише одну підрубрику: «А73 Система проблем «суспільство – природа». «Екологія», яка у свою чергу, ділиться на «А732 Урбоекологія» і «А733 Ноосфера».

Безпосередньо питанням екології присвячені рубрики «Б1 Охорона природи. Екологія» та «Б2 Природокористування» розділу «Б Природничі науки». Підрубрики цих рубрик утворюються шляхом приєднання до індексу Б1 типових ділень в/я. При цьому назви підрубрик та їх наповнення не відповідають змісту типових ділень, за допомогою яких утворені ці підрубрики. Означена методика побудови рубрики, на наше переконання, не здатна створити апарат для систематизації документів з такої широкої галузі знань, в яку перетворилася сучасна екологія.

Аналіз тематичного наповнення рубрик «А73 Система проблем «суспільство – природа». Екологія» і «Б1 в05 Наука та суспільство «Охорона природи. Екологія» показав, що вони ідентичні. Майже всі документи однієї рубрики продубльовані в іншій, а також у рубриці «С5*63 Соціальна екологія» розділу соціології. Рубрика «А733 Ноосфера» дублює рубрику «Е0*807*22 Еволюція біосфери. Ноосфера» розділу біології. Такий стан справ створює певну розірваність екологічної тематики та надмірно захаращує Рубрикатор НБУВ, ускладнюючи для читачів пошук необхідної літератури. На нашу думку, у рубриці А7 необхідно збирати лише загальні документи, які стосуються найважливіших проблем людства загалом та України зокрема. Наприклад такі, як Національна доповідь Уряду України від 15 вересня 2017 р.: «Цілі Сталого розвитку: Україна».

А взяти урбоекологію як науку про взаємозв'язки двох систем – міської (її соціальної, технічної, енергетичної, інформаційної, адміністративної підсистем) і природної. Вона нині є розділом екології [5]. Але ж цілком очевидно, що за своїм смисловим змістом вона виходить за рамки природничих наук. Тому підрубрику А73 слід залишити у такому вигляді: «А73 Урбоекологія».

Структуру рубрик «Б1 Охорона природи. Екологія» і «Б2 Природокористування» необхідно змінити відповідно до змісту та структури екології як науки.

В структурі сучасної екології виділяють такі основні напрями: загальна, спеціальна та прикладна екологія [3].

Загальна екологія вивчає закономірності взаємин живих організмів між собою і з оточуючим їх середовищем, організацію, функціонування популяцій, біоценозів, екосистем, біосфери. Це один з фундаментальних розділів біології. Він охоплює факторіальну екологію (аутекологію), екологію надорганізмових біосистем, екологію популяцій (демекологію), екологію угруповань або біоценологію (синекологію), екологію екосистем або біогеоценологію, біосферологію. Всі ці дисципліни досить повно представлені в рубриці «Е0*80 Загальна екологія» розділу «Е Біологічні науки» Рубрикатора НБУВ. Практично так само (але не настільки детально) представлена загальна екологія і в системі УДК, за винятком рубрики «Е0*807 Біосфера». В УДК біосфера віднесена до природних ресурсів навколишнього середовища. У цьому сенсі поняття біосфери дійсно виходить за рамки біології. Однак, у структурі загальної екології, як і структурі розділу «Е0*80 Загальна екологія», чітко простежується наростаюча масштабність: «популяція» – «біоценоз» – «біогеоценоз, екосистема як основна

структурна одиниця біосфери» – «біосфера як глобальна планетарна екосистема [2]». Без цієї рубрики розділ «Е0*80 Загальна екологія» буде незавершеним. Варто відзначити, що біосфера не вкладається в рамки лише природних ресурсів, адже і людина є часткою біосфери.

Крім того, рубрика «Е0*807 Біосфера» завдяки своїй структурі дає можливість найповніше відобразити літературу з вчення В. І. Вернадського про біосферу і її еволюцію в ноосферу (саме поняття «ноосфера» по своїй широті виходить за рамки природничих наук, насамперед в область філософії), а також теорії біогеохімічної циклічності як основи вчення В. І. Вернадського про біосферу. Сюди ж увійшла хімічна екологія – наука про хімічні взаємодії між живою і неживою природою – важлива складова цієї теорії.

Рубрику «Антропогенний вплив на біосферу», на наш погляд, потрібно винести за рамки біології і передати до розділу «Загроза навколишньому середовищу», що цілком відповідає міжнародній системі УДК.

Предметом вивчення спеціальної екології є екологія тварин, екологія рослин, екологія мікроорганізмів тощо, тобто вона займається вивченням екології конкретних систематичних (таксономічних) груп організмів. Розділам спеціальної екології відповідають рубрики «Е60*80», «Е50*80» та «Е40*80» біологічного розділу Рубрикуатора НБУВ і аналогічні їм рубрики таблиць УДК. І тут проблем з систематизацією документів не виникає.

Прикладна екологія – цілий комплекс дисциплін, пов'язаний з різними галузями людської діяльності та взаємовідносинами між суспільством і природою. Вона формує екологічні критерії економіки, досліджує механізми антропогенних впливів на природу та оточуюче людину середовище, стежить за якістю цього середовища, обґрунтовує нормативи раціонального використання природних ресурсів, здійснює екологічну регламентацію господарської діяльності, контролює екологічну відповідність планів та проєктів, розробляє технічні засоби охорони довкілля та відновлення порушених людиною природних систем [1].

Її представники досліджують такі основні аспекти життєдіяльності людини: охорону навколишнього середовища, забезпечення техногенної безпеки біосфери, раціональне використання та відновлення природних ресурсів (раціональне природокористування) [4]. Охорона навколишнього середовища – це сукупність державних, адміністративних, правових, економічних, соціальних заходів, спрямованих на обмеження негативного впливу людської діяльності на довкілля.

Отже, визначивши зміст та структуру екології як науки, ми з'ясували, що її фундаментальні розділи – загальна та спеціальна екологія – є розділами біології. Таким чином, теоретичною базою розділу Б1 стає саме прикладна частина цієї науки. Слово «прикладна», як правило, опускається. Уся сучасна екологія, по суті, є прикладною.

Далі, згідно із існуючою моделлю семантичної мережі класифікації (СМК) [7], спробуємо скласти ієрархічну схему розділу. Асоціативні зв'язки між поняттями галузі прикладної екології закріпимо за допомогою посилань «див. також» (дотримуючись відповідності розділу «502/504» таблицям УДК) [8].

Б1 Екологія

Б11 Охорона та захист природи в цілому. Навколишнє середовище та суспільство

*Взаємодія, взаємозалежність навколишнього середовища та суспільства.
Поінформованість про навколишнє середовище*

Див. також:

C5*63 Соціальна екологія

Б111 Організація та управління природоохоронної роботи. Економічні основи природоохоронної діяльності у світі, в Україні

Екологічний моніторинг

Див. також:

У010.28 Екологічні проблеми сучасної економіки. Біоекономіка

У528 Світова економіка охорони навколишнього середовища

У582.8 Міжнародне співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища

У9(4УКР)28 Економіка охорони навколишнього середовища в Україні

Б112 Законодавчі, адміністративні, соціальні природоохоронні заходи у світі, в Україні

Див. також:

Е0*88(45УКР) к1 Охорона живої природи в Україні. Законодавчі та директивні матеріали

Х916.33 Міжнародноправова охорона природи

Х915.212.028.3-3 Рада управляючих програми ООН з питань проблем навколишнього середовища

Б113 Контроль якості навколишнього середовища. Контроль забруднення

Див. також:

Е0*881 Біологічний моніторинг

Б113.1 Контроль і управління якістю атмосферного повітря

Див. також:

Д232.2 Хімічний склад атмосфери

Б113.2 Контроль забруднення вод Світового океану

Див. також:

Е0*820*881 Біологічний моніторинг водних екосистем

Б113.3 Контроль і управління якістю ґрунтів

Б114 Заповідна справа і міжнародне співробітництво у галузі охорони природи

Див. також:

Е0*88 Охорона живої природи

Е0*88 л64 Природні території, які охороняються: заповідники, заказники, національні парки

Е0*88(45УКР) л64 Заповідна справа в Україні. Природно-заповідний фонд України

Е0*884 Рідкісні біологічні види

Е0*884 я2 «Червоні» книги

Е0*884(45УКР) я2 «Червона» книга України

Б12 Рациональне використання та відновлення природних ресурсів**Рациональне природокористування**

Див. також:

E0*882 Охорона, рациональне використання і відновлення біологічних ресурсів

У010.281 Економічна організація виробництва та обмеженість ресурсів

У049(4УКР)1 Природні умови та природні ресурси. Економіка природокористування в регіонах України

У528.1 Економічне регулювання рационального природокористування у світі

У9(4УКР)281 Економічне регулювання рационального природокористування в Україні

Б121 Контроль за вживанням, нормуванням ресурсів

Див. також:

У50-553.81 Економія сировини та матеріалів у світі

У9(4УКР)0-553.81 Економія сировини та матеріалів в Україні

Б122 Заходи щодо відновлення, рятування ресурсів. Безвідходні та маловідходні технології

Див. також:

Л362.09 Радіоактивні відходи та їх використання

Н761.204 Очищення стічних вод

Н931.103 Знешкодження і знищення твердих відходів і сміття

У9(4УКР)0-553.84 Використання відходів. Утилізація відходів в Україні

У9(4УКР)0-554.081 Рациональне використання енергоресурсів в Україні

Б13 Антропогенний вплив на біосферу. Екологічна безпека в цілому**Техноекологія. Інженерна екологія**

Див. також:

Ж692 Промислова екологія

Б131 Екологічна хімія

Див. також:

E0*801.1-64 Хімічні фактори середовища

Б132 Фізична екологія. Радіоекологія

Див. також:

E0*801.1-63 Фізичні фактори середовища

E0*801.1-632.7 Вплив шуму на організми

E0*801.1-652.15 Радіоекологія

Б133 Генетичне забруднення

Див. також:

E0*440.45 Генетична інженерія

E0*441.226 Мутагенез

E0*441.226*801.3 Біологічні фактори мутагенеза

Б134 Руйнування озонового шару. Глобальне потепління. «Парниковий» ефект

Див. також:

Д247.6 Зміни і коливання кліматів

Висновки. Оновлений розділ «Б1 Екологія» Рубрикатора НБУВ зможе тематично зв'язати та координувати всі дотичні до екології розділи, що дозволить йому стати єдиною точкою доступу до ресурсів з екологічної тематики. А користувач бібліотеки матиме змогу знайти всі документи з екологічної тематики які відповідають його пошуковому запиту, а також отримати інструмент пошуку у тематично пов'язаних розділах. Робота щодо удосконалення розділу має продовжуватися, з огляду на перманентну потребу реагування на розвиток екології як науки та наукової організації відповідної літератури.

Список бібліографічних посилань

1. Акимова Т. А., Хаскин В. В. Экология. *Человек – Экономика – Биота – Среда*. М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2015. С. 20–21.
2. Вернадский В. И. *Биосфера и ноосфера*. М. : Наука, 1989. С. 139–146.
3. Волошина Н. О. *Загальна екологія та неоекологія*: навчальний посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 13–15.
4. Запольський А. К., Салюк А. К. *Основи екології* : підручник / за ред. К. М. Ситника. Київ : Вища школа, 2001. С. 7–18, 109–143.
5. Кучерявий В. П. *Урбоекологія*. Львів : Світ, 2001. С. 11.
6. Лобузина К. В. *Бібліотечні класифікації в сучасних інформаційних сервісах* / НАН України; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2010. С. 7, 46–80.
7. Розенберг Г. С. *Общая и прикладная экология*: учеб. пособие. Самара; Тольятти : Изд-во Самар. гос. экон. ун-та, 2016. С. 5.
8. *Універсальна десяткова класифікація (УДК). Основна таблиця* : пер. з англ. / Держ. наук. установа «Кн. палата України ім. Івана Федорова»; підгот. М. Й. Ахвердова [и др.]. Київ : Кн. палата України, 2008. С. 18–20.

References

1. Akimova, T. & Khaskin, V. (2015). *Ekologiia. Chelovek-Ekonomika-Biota-Sreda* [Ecology. Human-Economy-Biome-Environment]. (Pp. 20-21). Moscow, Russia: Unity-Dana. [In Russian].
2. Vernadskii, V. (1989). *Biosfera i noosfera* [Biosphere and noosphere]. Moskow, Russia: Nauka. 139-146. [In Russian].
3. Voloshyna, N. (2015). *Zahalna ekolohiia ta neokolohiia* [Ecology and Neocology]. (Pp. 13-15). Kyiv, Ukraine: National Pedagogical Dragomanov University. [In Ukrainian].
4. Zapolskyi, A. K. & Saliuk, A. K. (2004). *Osnovy ekolohii* [Fundamentals of Ecology]. (Pp. 7-18, 109-143). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
5. Kucheriavyi, V. P. (2011). *Urboekolohiia* [Urban ecology]. Lviv, Ukraine: Svit. [In Ukrainian].
6. Lobuzina, K. V. (2010). *Bibliotechni klasyfikatsii v suchasnykh informatsiinykh servisakh* [Library classification of modern information services]. (Pp. 7, 46-80). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
7. Rozenberg, G. (2016). *Obshchaia i prikladnaia ekologiia* [General and Applied Ecology]. Samara, Russia. [In Russian].
8. (2008). *Universalna desiatkova klasyfikatsiia (UDK)* [Universal Decimal Classification (UDC)]. (Pp. 18-20). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

Yevheniia Hurenko,

Junior Researcher, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9697-6507>, Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

UPDATING AND CONSOLIDATION OF THE ECOLOGICAL TOPIC
IN THE VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE RUBRICATOR

Relevance of the research topic. Since the last third of the XX century, environmental protection has gradually become a global problem. In 1972, the United Nations Environment Program (UNEP) was developed to coordinate international cooperation in the field of environmental security. The United Nations conferences on Environment and Development (Stockholm, 1992; Rio de Janeiro, 1992), the World Summit on Sustainable Development (Johannesburg, 2002) in their final documents noted the urgency of creating a comprehensive system of environmental information. In Ukraine, the environmental situation is recognized as a crisis, so the problem of environmental protection is especially acute. Overcoming the crisis is impossible without the general awareness of the population about the state of the environment, education of ecological culture of each person. The article considers the issue of accessibility of ecological information to the people, in particular the environmental resources of the Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU). **Problem statement.** The demand for environmental information, large flow of documents, complexity of their systematization and the ever-increasing demands of readers have necessitated the methodological development and practical implementation of the scientific reference apparatus, which will link all sections of the VNLU Rubricator related to environmental issues. For this purpose, in accordance with the content and structure of modern (applied) ecology and according to the model of the semantic classification network, an updated section entitled «B1 Ecology» is proposed as a single point of access to library resources on environmental issues. **Practical significance.** The reader will receive a search tool in thematically related sections and will be able to find all documents on environmental issues that match his search query.

Keywords: VNLU Rubricator, ecological information, modern ecology, applied ecology, semantic classification network.

Vernadsky National Library of Ukraine,
3, Holosiivskyi ave., Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: genadinike@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 21.12.2020.

УДК 090.1:027.021(477-25)

Олена Курганова,

кандидат філологічних наук, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>,
старший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
проспект Голосіївський, 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: olena.kurganova@gmail.com

Історія світового книгодрукування крізь призму видавничих колекцій: електронні виставки етьєнів та ельзевірів на вебсайті НБУВ

У статті **актуальність** обраної теми обґрунтовується пріоритетністю інформаційно-просвітницької роботи головної бібліотеки країни. **Основні результати дослідження:** розкрито експозиційний потенціал виставок видавничих колекцій, що презентують визначні віхи історії світового книгодрукування; з'ясовано, що інформативність текстової частини таких експозицій забезпечується за рахунок розкриття історії друкарні, атрибутивних ознак її видавничої продукції та індивідуальних особливостей примірників колекції. Яскраві сторінки історії французького, голландського книгодрукування ранньомодерної доби висвітлено у процесі аналізу виставок колекцій етьєнів та ельзевірів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. У **висновках** наголошується на важливості проведеного дослідження для експозиційної діяльності наукових бібліотек.

К л ю ч о в і с л о в а: історія книгодрукування, іноземні стародруки, електронна книжкова виставка, експозиційний потенціал видавничої колекції, етьєни, ельзевіри з фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Актуальність проблеми. Цінними першоджерелами вивчення історії світового книгодрукування є примірники європейських стародрукованих видань, що зберігаються в спеціалізованих фондах бібліотек, архівів, музеїв, а також у колекціях приватних власників. Більшість із таких книг містять відомості про історію свого побутування. Екслібриси та провенієнції колишніх власників, штампи бібліотек, культурно-освітніх установ, букіністичних магазинів дають змогу хоча б частково реконструювати той шлях, яким давня книга пройшла від друкарні до кількох поколінь своїх читачів. Загальний стан збереженості стародруку, наявність або відсутність записів на берегах тексту, підкреслень, розлогих нотаток на форзацах промовисто свідчать про те, чи дійсно ця книга користувалася читацьким попитом. Відтак, безпосереднє знайомство з представленими у вітчизняних книгозбірнях європейськими стародруками дає можливість досліднику не лише розглядати поліграфічні особливості цих видань, але й вивчати історію рецепції давньої європейської книги на українських теренах.

Розкриття фонду європейських стародруків є пріоритетним напрямом інформаційно-просвітницької роботи бібліотеки. Одним з найбільш ефективних

інструментів такої роботи останнім часом можна вважати електронну виставку. В численних студіях, присвячених електронним виставкам, останні розглядаються саме як форма рекламно-презентаційної діяльності бібліотеки [9, с. 154], засіб «промоції бібліотеки як соціального та наукового інституту» [7, с. 46], «візитна картка» або каталог, що надає відвідувачам початкову інформацію про установу [13, с. 56]. Поряд із функцією створення позитивного іміджу бібліотеки дослідники підкреслюють важливу роль електронних виставок і у дистанційному обслуговуванні читачів [9, с. 152; 2, с. 247; 1, с. 475; 10, с. 29].

Сторінка «електронні виставки» на вебсайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) з 2011 р. постійно доповнюється матеріалами до пам'ятних дат та тематичними добірками літератури, які супроводжуються текстовою частиною з описом цих матеріалів та відповідною історичною довідкою [6, с. 210]. Розроблена в Інституті інформаційних технологій НБУВ платформа для представлення електронних експозицій дає змогу долучати до галереї зображень розлогий супровідний текст.

Зміст і структура текстової частини кожної окремої виставки залежить від її тематики, особливостей матеріалу, загальної мети експозиції, а також особистого бачення автора. Електронні виставки НБУВ, що розкривають різні аспекти історії книгодрукування, демонструють результати наукової роботи співробітників спеціалізованих підрозділів бібліотеки. Метою таких експозицій є не лише популяризація фонду НБУВ, але й ознайомлення читачького загалу із найвизначнішими подіями, явищами з історії книги.

У рамках планової роботи відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ з дослідження видавничих колекцій європейських друкарів було підготовлено експозиції «Шедеври світової поліграфії – видання колекції ельзевірів» (2018 р.) [5] та «Раритети колекції етьєнів» (2020 р.) [4]. Публікації кожного із цих електронних ресурсів на вебсайті передувала реальна книжкова виставка, експонована у спеціальних вітринах відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. Відтак текстові частини електронних виставок пройшли попередню апробацію в лекціях-екскурсіях. Серед реальних відвідувачів експозицій були співробітники бібліотек, викладачі та студенти київських вищих навчальних закладів. Розміщені в соціальній мережі Facebook оголошення про виставки етьєнів та ельзевірів із колекції НБУВ викликали інтерес у вчених-книгознавців з інших міст України, а також Литви, Білорусі. Відповідно, коло відвідувачів віртуальної виставки стало значно ширшим.

Позитивні відгуки реальних та віртуальних відвідувачів виставок колекцій етьєнів та ельзевірів НБУВ засвідчують ефективність їхнього контенту для популяризації історії світового книгодрукування.

Мета статті – розкрити експозиційний потенціал виставки видавничої колекції, що презентує визначні віхи історії світового книгодрукування.

Результати дослідження. Текстова частина електронних виставок «Шедеври світової поліграфії – видання колекції ельзевірів» та «Раритети колекції етьєнів» складається з трьох інформаційних блоків, що забезпечують всебічне розкриття

експозиційного потенціалу видавничої колекції: 1) історія династії; 2) найвизначніші видання колекції; 3) індивідуальні особливості примірників.

Першим етапом підготовки електронної виставки видавничої колекції стало визначення презентативності наявного матеріалу щодо відображення історії друкарні та розвитку видавничого стилю, притаманного представникам певної династії видавців. При цьому, передумовою створення виставки є не стільки кількісний, скільки якісний склад колекції. До складу колекції Етьєнів НБУВ входить трохи більше 60 видань, тоді як приблизний загальний обсяг видавничої продукції Етьєнів – 1500 томів. Так само незначним видається співвідношення 200 назв видань, представлених у колекції Ельзевірів НБУВ, до загальної кількості видань їхньої фірми, що перевищує 5 тисяч книг. Проте в обох випадках можемо констатувати наявність чинників, що свідчать про суттєвий якісний склад колекції.

До якісних ознак презентативності тієї чи іншої видавничої колекції можна віднести декілька критеріїв. Серед них, зокрема, наявність видань якомога більшої кількості представників династії, а також найпоказовіших зразків їхньої видавничої спадщини. У колекціях Етьєнів та Ельзевірів НБУВ представлено видання засновника династії та задіяних у книговидавництві представників п'яти поколінь його нащадків. Якісний склад обох видавничих колекцій дає змогу проілюструвати історію друкарні Етьєнів та Ельзевірів. Відтак, в основу експозицій «Шедеври світової поліграфії – видання колекції Ельзевірів» та «Раритети колекції Етьєнів» покладено хронологічний принцип подання матеріалу – від започаткування друкарні, презентованого виданням засновника династії, до найпізнішого з наявних у фонді видань, що демонструє кінцевий період функціонування друкарні.

Найбільший емоційний відгук як у слухачів лекцій-екскурсій, так і у широкого кола віртуальних відвідувачів виставок видавничих колекцій викликають ліричні відступи про особисте життя представників друкарських династій; розподіл спадщини між численними нащадками-видавцями; повторні шлюби вдів, через які на титулах книг знаменитої видавничої фірми з'являються нові прізвища тощо. Наведення таких фактів не лише поживає оповідь у текстовій частині виставки, але й доповнює її даними, необхідними для атрибуції видань.

У рамках загальної хронології історії друкарні матеріал згруповано за основними видавничими осередками фірми. Через ідеологічний конфлікт із теологами Сорбони у 1551 р. Роберу Етьєну довелося виїхати з Парижа і оселитися у Женеві. Розквіт діяльності фірми Етьєнів припадає на паризький період (перша половина XVI ст.) та женеvський період (друга половина XVI ст.), кожен з яких в експозиції представлений відповідними виданнями.

У експозиції, присвяченій колекції Ельзевірів, висвітлюється діяльність лейденського та амстердамського осередків друкарні. Непересічний підприємницький хист Бонавентури Ельзевира сприяв витісненню з лейденського книжкового ринку інших представників родини та спричинив утворення численних філій друкарні. Найбільшої слави Ельзевири набули завдяки лейденським друкам 1620–1640-х рр. та амстердамським виданням 1650–1670-х рр. Варто зауважити, що показові видання цих двох осередків експонуються у галереї електронної виставки Ельзевірів.

Послідовний перегляд експонатів виставки, представлених у хронологічно-географічному порядку, дає змогу простежити еволюцію видавничого стилю кожної з видавничих фірм, а також виокремити непомітні на перший погляд варіанти друкарської марки. Знаною маркою династії Етьєнів є емблема з чоловічою постаттю під оливковим деревом. Проте навіть у невеликій за обсягом колекції етьєнів НБУВ налічується 10 варіантів цієї друкарської марки [3]. Один із варіантів видавничої марки Ельзевірів, із зображенням чоловічої постаті під деревом, віддалено нагадує сюжет марки Етьєнів, проте зміст образів кардинально змінено.

Девіз друкарської марки Етьєнів «Noliantumsapere, sedtime» («Не несися високо, але бійся»), започаткованої Робером Етьєном у 1520-х рр., відсилає до тексту Послання святого апостола Павла до римлян. Чоловіча постать на марці Етьєнів уособлює самого апостола, а в тексті мотто йдеться про складність пізнання істини [12, с. 10]. Марка із чоловічою постаттю під в'язом, обвитим виноградом, із девізом «Nonsolus» («Не самотній») введена Ісааком Ельзевіром у 1620-х рр. для видань лейденського осередку друкарні. Чоловіча постать на цій марці тлумачиться як філософ чи відлюдник, а девіз марки в різних інтерпретаціях звучить як заклик мислителя до усамітнення, або навпаки – плідної співпраці [15]. Певні риси подібності із маркою Етьєнів має і характерна для видань амстердамського осередку марка з оливковим деревом, яку Лодевейк Ельзевір ввів у 1640-х рр. Під кроною дерева емблема зображає давньоримську богиню мудрості, покровительку наук, мистецтв та ремесел – Мінерву. Девіз «Neextraoleas» («не виходячи з-під маслини»), на думку К. Міллера, перегукується з девізом Етьєнів, оскільки закликає не виходити за рамки мудрості [14, с. 461].

В експозиції етьєнів також представлено варіант марки зі змією, який Роберт Етьєн у якості королівського друкаря використовував для видань грецьким шрифтом. Бібліотечна виставка ельзевірів демонструє перший варіант їхньої видавничої марки, введений у 1597 р., – емблему із зображенням орла з пучком із семи стріл, що є модифікацією державного герба Нідерландів.

Значний дослідницький інтерес викликають також видання колекції ельзевірів НБУВ, на титулах яких є марка із зображенням сфери. Цю марку в друкарні Ельзевірів використовували здебільшого в тих випадках, коли з певних причин хотіли приховати місце друку. Маркою із зображенням сфери послуговувалися і так звані «псевдо Ельзевіри» – імітатори видавничого стилю відомої династії друкарів.

Окремої уваги в кінці кожної з експозицій видавничих колекцій НБУВ надано книгам, що презентують завершальний період історії друкарні, та виданням правонаступників друкарської марки. В експозиції етьєнів представлено друки братів Шуге, які викупили обладнання женецької друкарні після її закриття та використовували марку з оливковим деревом. Також експозиція демонструє використання марки Етьєнів у паризьких виданнях Мамерта Паттісона (чоловіка вдови Робера II Етьєна) і Жака Дугаста (правонаступника Робера III Етьєна).

Одну з проблем атрибуції етьєнів на виставці представляють видання їхніх однопіслядківців – паризької друкарської родини XVIII ст. з таким самим прізвищем,

але без жодного стосунку до видавничої спадщини відомої династії Етьєнів XVI – першої половини XVII ст.

Виставка ельзевірів серед інших експонатів показує приклади видавничої спадщини ельзевірів із фіктивним місцем друку, а також контрафактне видання краківської друкарні Христофора Шеделя, на титулі якого місцем друку зазначено амстердамську друкарню Лодевейка Ельзевіра.

Важливою ознакою презентативності видавничої колекції є наявність видань, що розкривають тематичне різноманіття продукції династії, а також тих книг, які справили значний вплив на розвиток книгодрукування. Перлинами колекції етьєнів НБУВ, представленими на виставці, є книги, видані грецьким королівським шрифтом, лагиномовна Біблія в перекладі Робера Етьєна, а також словник грецької мови його сина – Анрі Етьєна. У колекції ельзевірів НБУВ яскраво виокремлюється серія «Республіки» (або «Малі держави») – малоформатні науково-популярні видання, що описують країни Європи, Азії, Америки. Високий експозиційний потенціал мають представлені в колекції видання з історії, медицини, біології та географії, оздоблені численними ілюстраціями. Virізняє колекцію Етьєнів і видання творів першої в Голландії жінки-вченої – Анни Марії ван Схурман, прикрашене її портретом.

Однією з проблем укладання виставки європейських стародрукованих видань є те, що вміщені на їхніх титульних аркушах довгі назви іноземною мовою не дають читачеві/глядачеві уявлення про книгу. У текстовій частині експозиції назву кожного з представлених у галереї видань доцільно подавати в скороченому варіанті, з коротким описом змісту видання. Зокрема, видання «*Tabacologia. Nicest Tabaci, seu Nicotinae descriptio*» у тексті до виставки ельзевірів НБУВ схарактеризовано як працю з тютюнознавства Йогана Неандера «*Табакологія*» 1622 р., де йдеться про технологію вирощування тютюну та його лікувальні властивості.

Вагомою якісною ознакою презентативності видавничої колекції є також наявність свідчень про побутування західноєвропейської книги на теренах України. Екслібриси, штампи та провенієнції на примірниках колекції етьєнів і ельзевірів НБУВ вказують на їхнє входження до бібліотек численних навчальних закладів та приватних осіб. І. Ціборовська-Римарович фіксує належність окремих примірників видань Етьєнів та Ельзевірів до родових бібліотек Правобережної України XVIII ст.: Вишневецьких-Мнішеків [11, с. 54], Потоцьких [11, с. 115], Мікошевських [11, с. 149]. У колекції ельзевірів НБУВ О. Недашківська виокремлює книжкові знаки та провенієнції Віленської академії, Острозького єзуїтського колегіуму, Луцько-Житомирської семінарії, Волинського церковного археографічного товариства, Київського університету св. Володимира, бібліотек Шодуарів та Урбановських-Стажинських [8, с. 268–270].

У експозиції колекції етьєнів НБУВ продемонстровано оправи з суперекслібрисом бібліотеки польського короля Сигізмунда Августа. Інтерес віртуальних читачів викликала також оправа примірника грецьких сентенцій, на якій відтиснуто портрети Мартіна Лютера та Йогана Фредеріка. У виставці ельзевірів НБУВ окремий колаж показує приклади характерних оправ та екслібрисів, що трапляються у примірниках колекції.

Електронна форма представлення виставкового матеріалу дає змогу відобразити не лише титульні аркуші, але й особливості текстової частини експонованих видань. У експозиції «Раритети колекції етьєнів» представлено 50 ілюстрацій. Кожен кадр розміщено на окремій ілюстрації. Виставка «Шедеври світової поліграфії – видання колекції ельзевірів» демонструє 37 ілюстрацій, проте більшість з них є колажами, сформованими зі сторінок однієї книги або співставних для порівняння елементів різних книг. Наприклад, у ілюстрації серії «Республіки» завдяки мініатюрному форматові самих експонатів вдалося об'єднати гравіровані титульні аркуші одразу 12-ти книг.

Висновки. Представлені на вебсайті НБУВ експозиції «Раритети колекції етьєнів» та «Шедеври світової поліграфії – видання колекції ельзевірів» розкривають історію двох династій, діяльність яких справила значний вплив на розвиток європейської наукової книги: французьких типографів XVI–XVII ст. Етьєнів та голландських типографів XVII ст. Ельзевірів. Крім великого книжкового спадку видавничі фірми Етьєнів та Ельзевірів лишили після себе поліграфічні новації, що зробили їхні прізвища термінами на позначення продукції цих видавництв. Комерційні та політичні чинники спонукали представників різних поколінь династій Етьєнів і Ельзевірів мігрувати, відкривати численні філії в різних містах, співпрацювати з освітніми й урядовими інституціями свого часу, залучати до роботи провідних вчених, граверів, варіювати друкарську марку та передавати право на її використання іншим видавцям, приховувати і навіть фальсифікувати місце друку окремих видань. Обидві династії тиражували та поширювали на світовому книжковому ринку видання, тематика яких охоплювала різні сфери ранньомодерної науки і культури. Як свідчать книжкові знаки та провенієнції на примірниках видань Етьєнів і Ельзевірів, їхні книги потрапляли до приватних власників, а також бібліотек освітніх закладів, монастирів усю Європу. Книжкові знаки та провенієнції примірників колекцій етьєнів і ельзевірів НБУВ відображають історію побутування цих книг на теренах України та прилеглих територій.

Створені на матеріалі двох видавничих колекцій відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ електронні книжкові виставки етьєнів і ельзевірів – яскравий приклад того інформаційно-освітнього потенціалу, який притаманний експозиціям історико-культурних фондів наукових бібліотек. Демонстрація найпоказовіших примірників видань, що вирізняються змістом, поліграфічним оформленням, зберігають унікальні книжкові знаки і провенієнції, дає змогу унаочнити матеріал з історії друкування та розповсюдження наукової книги на теренах України, відображає рівень знань та коло інтересів освіченого читача ранньомодерної доби. Вона має також інформаційне значення для дослідників фондів бібліотек, що займаються атрибуцією видань Етьєнів і Ельзевірів. Викладений у статті досвід укладання виставок видавничих колекцій може бути використаний в експозиційній діяльності наукових бібліотек.

Список бібліографічних посилань

1. Бондаренко В. Віртуальні виставки як дистантна бібліотечна послуга. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 467–478.

2. Власова С. А. Виртуальные выставки литературы на сайте БЕН РАН. *Библиотеки национальных академий наук*. 2013. Вып 11. С. 247–252.
3. Курганова О. Варіанти друкарської марки Етьєнів у колекції Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 6–8 жовтня 2019 р.). Київ, 2020. С. 282–285.
4. Курганова О. *Раритети колекції Етьєнів*. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/5229>
5. Курганова О. *Шедеври світової поліграфії – видання колекції Ельзевірів*. URL: <http://www.nbu.gov.ua/node/4221>
6. Лобузина К. *Технології організації знаньних ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності*: монографія. Київ, 2012. 252 с.
7. Лопата О. Електронні бібліотечні журнальні виставки як змістовна складова роботи залів періодичних видань НБУВ. *Вісник Книжкової палати*. 2017. № 3. С. 41–46.
8. Недашківська О. Тематичний склад колекції ельзевірів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2016. Вип. 44. С. 264–273.
9. Солонська Н., Мордвінов Ю. Електронні виставки в бібліотеках як форма створення нового інформаційного ресурсу. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2012. Вип. 34. С. 150–155.
10. Туровська Л., Смоляр І. Електронна виставка як комунікаційна модель діяльності наукової бібліотеки. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 3. С. 29–31.
11. Ціборовська-Римарович І. О. *Родові бібліотеки Правобережної України XVIII століття (Вишневецьких-Мнішеків, Потоцьких, Мікошевських): історична доля та сучасний стан*. Київ, 2006. 396 с.
12. Armstrong E. *Robert Estienne Royal Printer: An historical study of the Elder Stephanus*. Cambridge : At the University press, 1954. 309 p.
13. Ciurea C. & Filip F. G. Virtual Exhibitions in Cultural Institutions: Useful Applications of Informatics in a Knowledge-based Society. *Studies in Informatics and Control*. 2019. Is. 28. P. 55–64. Doi: 10.24846/v28i1y201906
14. Miller C. W. E. Ne extra oleas. *The American journal of philology*. 1914. Vol. 35. P. 456–462. URL: <https://archive.org/details/jstor-289286/page/n5/mode/2up>
15. *What does «Non solus» mean in Elsevier's Logo? By Library connect*. URL: <https://www.elsevier.com/connect/library-connect/what-does-non-solus-mean-in-elseviers-logo>

References

1. Bondarenko, V. (2015). Virtualni vystavky yak dystantna biblioteczna posluha [Virtual exhibitions as distant library service]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 41, 467-478. [In Ukrainian].
2. Vlasova, S. A. (2013). Virtualnye vystavki literatury na saite BEN RAN [Virtual exhibitionson LNSRAS website]. *Biiblioteki natsionalnykh akademii nauk*, 11, 247-252. [In Russian].
3. Kurhanova, O. (2020). Varianty drukarskoi marky Etieniv u kolektsii Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [The variants of Estiennes printer's mark in Vernadsky National Library of Ukraine collection]. In *The Library, Science, Communication. Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 282-285). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
4. Kurhanova, O. *Rarytety kolektsii Etieniv* [The rarities of Estienne's collection]. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/node/5229> [In Ukrainian].
5. Kurhanova, O. *Shedevry svitovoi polihrafii – vydannia kolektsii Elzeviriv* [The masterpieces of the world typography - editions of the Elsevier's collection]. Retrieved from <http://www.nbu.gov.ua/node/4221> [In Ukrainian].
6. Lobuzina, K. (2012). *Tekhnologii orhanizatsii znannievykh resursiv u bibliotечно-informatsiinii diialnosti*: monohrafiia [The technologies of knowledge resources in library-informational work organization: monograph]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
7. Lopata, O. (2017). Elektronni biblioteczni zhurnalni vystavky yak zmistovna skladova roboty zaliv

periodychnykh vydan NBUV [The library digital exhibition of periodicals as an informative part of VNLU Halls of periodicals functions]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 3, 41-46. [In Ukrainian].

8. Nedashkivska, O. (2016). Tematychnyi sklad koleksii elzeviriv viddilu starodrukiv ta ridkisykh vydan Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [Thematic structure of Elsevier collection of old-printed and rare books department of Vernadsky National Library of Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 44, 264-273. [In Ukrainian].

9. Solonska, N. & Mordvinov, Yu. (2012). Elektronni vystavky v bibliotekakh yak forma stvorennia novoho informatsiinoho resursu [Digital exhibitions in libraries as a form of new informational resource development]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 34, 150-155. [In Ukrainian].

10. Turovska, L. & Smoliar, I. (2015). Elektronna vystavka yak komunikatsiina model diialnosti naukovoї biblioteky [The digital exhibition as a communicational model of scientific library activity]. *Visnyk Knyzhkovoї palaty*, 3, 29-31. [In Ukrainian].

11. Tsiבורovska-Rymarovych, I. O. (2006). *Rodovi biblioteky Pravoberezhnoi Ukrainy XVIII stolittia (Vyshnevetskykh-Mnishekhiv, Pototskykh, Mikoshevskykh): istorychna dolia ta suchasnyi stan*. [The family libraries of Right-Bank Ukraine of 18th c. (Vyshnevetski-Mnishek, Pototski, Mikoshevski). The History and current state]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].

12. Armstrong, E. (1954). *Robert Estienne Royal Printer: An historical study of the Elder Stephanus*. Cambridge, Great Britain: At the University npress. [In English].

13. Ciurea, C. & Filip, F. G. (2019). Virtual Exhibitions in Cultural Institutions: Useful Applications of Informatics in a Knowledge-based Society. *Studies in Informatics and Control*, 28, 55-64. Doi: 10.24846/v28i1y201906 [In English].

14. Miller, C. W. E. (1914). Ne extra oleas. *The American journal of philology*, 35, 456-462. Retrieved from <https://archive.org/details/jstor-289286/page/n5/mode/2up> [In English].

15. *What does «Non solus» mean in Elsevier's Logo? By Library connect*. Retrieved from <https://www.elsevier.com/connect/library-connect/what-does-non-solus-mean-in-elseviers-logo> [In English].

Olena Kurhanova,

PhD (Philology), Senior Researcher, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1609-231X>, Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

THE PRESENTATION OF WORLD BOOK PRINTING HISTORY IN THE LIGHT OF PRINTER'S HERITAGE COLLECTIONS: DIGITAL EXHIBITIONS OF ESTIENNE AND ELSEVIER ON THE WEBSITE OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

The aim of the article istoreveal the expository potency of the printer's heritage collection exhibition that presents important periods of the world book printing history. **The methodology** of the research is thecontent analysis of two electronic expositions, posted on the website of Vernadskiy National Library of Ukraine: The rarities of the Estienne's collection and The masterpieces of the world typography – editions of the Elsevier's collection. **The novelty** of the research is connected with the lack of investigations dedicated to printer's heritage collection presentation, which are critical in exhibition activity of scientific library. **The results** of the researchdefine three main features of the printer's heritage collection that enhances its informational potency in displaying the history of the world book printing. These are the capacity of collection data to illustrate the full history of the printing house, the attributive features of its editorial production, and the individual features of the collection copies. The exhibitions of the Estienne and Elsevier editions collection are great examples of informational and educational potency of scientific library historic and cultural collections exhibitions. The demonstration of the most significant copies with distinctive content, polygraph decoration, book owner's marks, and provenances enable us to visualize the data from the history of European scientific book printing and its promotion in the territory of early-modern Ukraine. The exhibitions of printer's heritage collections contain data on variants of the editorial mark and show samples of polygraphy style, which make them valuable for library researchers, dealing with the attribution of Estienne and Elsevier editions. The experience of printer's heritage collection exhibition forming can be used in the exhibition activity of scientific libraries.

Keywords: printer's heritage collection, electronic book exhibition, foreign old printed editions, history of book printing, Estienne's editions, Elsevier's editions, collection of Vernadsky National Library of Ukraine.

Vernadskiy National Library of Ukraine
3, Holosiivskiy ave, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: olena.kurhanova@gmail.com

Стаття надійшла до редакції: 25.01.2021.

УДК 001.891

Анастасія Кубко,

молодший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6421-5105>

проспект Голосіївський, 3, м. Київ, 03039, Україна
e-mail: anastasiyakubko@gmail.com

Наукометричний вимір епідемії. Частина друга. Корективи пандемії

Актуальність теми. Епідемії, через свою властивість справляти істотний вплив на медичну галузь, вже протягом кількох останніх десятиріч дають змогу фахівцям з бібліометрії та наукометрії виявляти і оцінювати не лише тенденції, показники «рутинної», звичайної роботи вчених, наукових організацій, але й їх динаміку, що спричинена стресом. **Метою** статті є виявлення, узагальнення та порівняння тенденцій стресової динаміки бібліометричних і наукометричних показників з використанням результатів зарубіжних досліджень епідемій доковідної епохи та актуальної пандемії коронавірусної хвороби COVID-19. **Результати дослідження.** Епідемії грипу А H1N1, хвороб Ебола та Зіка, а особливо SARS і MERS, що відбувалися з 1996-го по 2018 р., дозволили виявити особливості темпів публікаційної активності окремих вчених та установ; наявність внутрішньогалузевого розподілу публікаційної активності; збільшення публікаційної активності на відповідні теми – як постійне, так і тимчасове; домінування певних галузей медичної науки та акцент на публікаціях, що стосуються охорони здоров'я та епідубезпечення; визначити низку провідних установ, які найбільш активно реагували на епідемію, насамперед Центрів США з контролю та профілактики захворювань, ВООЗ та Китайського урядового центру з контролю та профілактики захворювань. Також під час дослідження були виявлені певні недоліки отриманого матеріалу (і, відповідно, тенденції, що базуються на ньому), які пов'язані з відсутністю пандемічного характеру спалахів інфекційних хвороб доковідних часів та обрахунком реакції не усього світового наукового товариства, а науковців найбільш постраждалих регіонів, що обмежує їх значення як базису для створення універсальної моделі відповіді академічного товариства на стресовий чинник. **Висновки.** Актуальна епідемія коронавірусної хвороби COVID-19 через свій глобальний характер дає змогу більш чітко дослідити наявні тенденції та закономірності. Матеріали лише першої половини 2020 р. підтвердили: різке зростання кількості публікацій навіть під час, а не після дії стресового чинника; наявність внутрішньогалузевого розподілу публікацій з акцентом на питаннях санітарно-епідеміологічної безпеки (охорони здоров'я); а також виявити нові тенденції: неефективність стандартних методів пошуку в контексті надшвидкого темпу публікацій, а також зв'язок, принаймні в короткостроковій перспективі, між кількістю цитат і фактом публікації в соціальних мережах. Останні дві тенденції закладають емпіричну основу для вивчення питання ролі представленості та популярності вченого в соціальних мережах у бібліометричному успіху його доробку, а також про можливий зв'язок PR-технологій з бібліометричними показниками.

К л ю ч о в і с л о в а: наукометрія, бібліометричні показники, тенденції публікаційної активності вчених-медиків, COVID-19.

Актуальність проблеми. Критичні навантаження у вигляді епідемій (спалахів, за термінологією ВООЗ*) вже майже два десятиріччя допомагають фахівцям з наукометрії і бібліометрії краще зрозуміти та обчислювати не тільки особливості «повсякденної», рутинної роботи академічного товариства, але й визначати динаміку показників його активності в стресових умовах [2–4]. Дослідження західних вчених, що були проведені на матеріалах епідемій коронавірусних хвороб SARS і MERS, грипу А типу H1N1 («свинячого») й лихоманок Ебола та Зіка, дали змогу виявити й дослідити тенденції особливостей публікаційної активності окремих вчених, динаміки цитувань, галузевого розподілу та задіяності різних установ у дослідженнях спалахів [3–5]. Таким чином, були закладені підвалини вивчення стресової динаміки бібліометричних показників та пошуків узагальненого патерну, за яким, незалежно від галузі, наукова спільнота реагує на гостру проблему, що виникла, і яку потрібно вирішувати у найкоротший час.

Водночас результати цих досліджень мали низку недоліків і обмежень, які були наслідком відсутності у тогочасних епідемій глобального характеру [3; 5–7].

Спалах коронавірусної хвороби COVID-19 через свою пандемічність якраз і дає змогу фахівцям виявити і обчислити тренди, притаманні не тільки медичній спільноті найбільш постраждалих регіонів, а й для всього світового медичного наукового товариства. Вони в подальшому можуть використовуватися як модель узагальненого патерну реакції академічного середовища на стресове навантаження.

Мета статті – виявити, звести та порівняти тенденції стресової динаміки бібліометричних і наукометричних показників медичної галузі на прикладі зарубіжних досліджень епідемій доковідної епохи і коронавірусної хвороби COVID-19.

Виклад основного матеріалу. Пандемія COVID-19 стала не тільки серйозним викликом для системи охорони здоров'я, яка фактично тестується зараз у суворих польових умовах на здатність протистояти хворобі і яка може докорінним чином змінити існування всього людства, але й вітчутним стресовим науковим навантаженням для медиків-вчених. Все це отримало відповідні характерні відображення у динаміці їх наукометричних і бібліометричних показників. Так, тільки на COVID-порталі Національних інститутів здоров'я (МОЗ США) за період збору матеріалів для статті було зареєстровано 399 клінічних досліджень на цю тему [8].

Стресові навантаження у вигляді епідемій інфекційних хвороб протягом останніх 20 років дали змогу фахівцям виявити такі тренди академічної відповіді на гостру проблему, яка потребує негайного вирішення:

1. Стрімке зростання кількості публікацій на відповідну тематику (+1248 % після коронавірусних хвороб SARS і MERS; +1311 % після лихоманки Ебола; +3319 % після епідемії вірусу Зіка) [2; 9].

---

* ВООЗ останнім часом уникає використовувати термін «епідемія» через його просторово-кількісну невизначеність [1]. У статті ми послуговуємося поняттями: «епідемія», «спалахи» як тожними.

2. Внутрішньогалузевий розподіл публікацій (зростання публікаційної активності найбільш виражене у галузях медицини, що отримали максимальне навантаження у зв'язку з епідемією) [9].

3. Зростання масиву публікацій з тематики санітарно-епідемічної безпеки (охорона здоров'я) більш виражене, ніж зростання масиву публікацій за тематикою інфекційних хвороб загалом (553 % проти 315 % відповідно) [9].

4. Стійкий загальний приріст нових досліджень у галузі інфекційних захворювань (6,9 % щорічно) [2; 9].

5. Лідирування Центрів контролю та профілактики захворювань США, ВООЗ і урядового Китайського центру контролю та профілактики захворювань серед установ, котрі займалися питаннями епідемій (1248 публікацій, 514 публікацій та 338 публікацій відповідно) [9].

6. Адекватне відображення в трендах реакції академічного товариства лише найбільш постраждалих регіонів [6; 8].

На відміну від вищезгаданих епідемій, коронавірусна хвороба COVID-19 має пандемічний характер, тобто вражає практично всі держави однаково, спричиняючи більш-менш рівномірне навантаження на наукові організації, вчених – і таким чином тренди, що виявляють на її матеріалі, більш чітко характеризують особливості реакції академічного товариства як загалом, так і залежно від країни. Крім того, вони дають змогу виявити переваги та недоліки реагування задіяних галузей науки у протистоянні пандемії.

На сьогоднішній день у дослідженні COVID-19 міжнародним академічним товариством виявлено такі тенденції:

1. Стрімке збільшення числа опублікованих досліджень (особливо доступних через Google Scholar і Dimensions, менше – через Scopus, Web of Science, PubMed) [6].

Міжнародні наукові зусилля щодо стримування COVID-19 є безпрецедентними за масштабами та швидкістю. Так, у науковій медичній базі PubMed публікації, пов'язані із злободенною проблемою, додавалися щодня з 1 січня по 18 квітня 2020 р. Їх максимум сягнув понад 300 публікацій/день (рисунок).

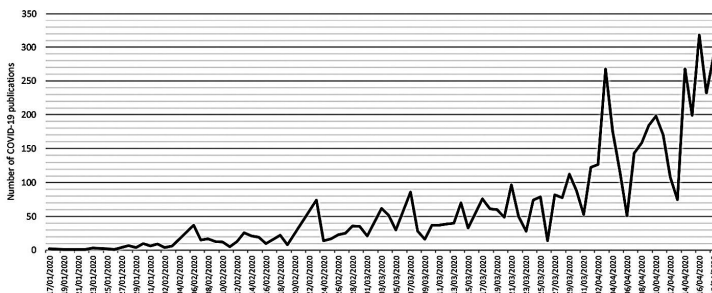

Рисунок. Число денних додавань публікацій за темою COVID-19 у базу PubMed з 17.01.2020 р. по 18. 04.2020 р.

Джерело: Kousha K., Thelwall M. [6].

2. Зростання індексів цитування провідних вчених, які працюють у галузях: біології, генетики, інфекційних хвороб, анестезіології, інтенсивних станів, фармакології та інших [2], а також виокремлення низки галузей, в яких зростає кількість публікацій з пов'язаної тематики (таблиця).

Таблиця

**Медичні галузі,
які найбільш активно відреагували на COVID-19
збільшенням публікацій на пов'язану тематику
(запити: «COVID-19», «Novel coronavirus», «2019-nCoV», «SARSCoV-2»,
«coronavirus 2», «Coronavirus disease 2019», «Corona virus disease 2019»),
за даними платформи Dimensions та Google Scholar**

Галузь	Усього (з 21 392 дописів загалом)	%	Запити 24 березня (з 349 дописів загалом)	%
Public Health and Health Services	3072	13	78	21
Medical Microbiology	2773	10	32	8
Clinical Sciences	2159	9	32	8
Biochemistry and Cell Biology	1192	4	14	3
Immunology	1096	4	5	1
Genetics	803	3	4	1
Cardiorespiratory Medicine & Haematology	459	2	7	2
Artificial Intelligence and Image Processing	383	2	6	2
Neurosciences	316	1	2	—
Microbiology	364	1	—	—

Джерело: Kousha K., Thelwall M. [6].

3. Неefективність стандартних методів пошуку публікації в умовах надшвидких темпів публікації.

З вірогідністю можна стверджувати, що краще відображають тенденції дані таких платформ, як Google Scholar і Dimensions, адже вони індексують як традиційну наукову літературу, так і документи, котрі не публікуються в журналах, включаючи препринти [10]. Наприклад, нещодавнє дослідження, яке оцінювало щоденне зростання публікацій COVID-19 у базах даних та цифрових бібліотеках з 1 січня по 7 квітня 2020 р. за даними, що збиралися окремо з Dimensions, Scopus, Web of Science та LitCovid, виявило: найкраще висвітлення проблеми (9 435 публікацій) з цих чотирьох джерел належить Dimensions (відповідно, Web of Science – 718, Scopus – 1568), яка найбільш оперативно й широко індексувала матеріали за означеною тематикою [11].

4. На відміну від трендів, виявлених на основі попередніх епідемій, при пандемії COVID-19 існує високий ступінь зв'язку між статтями, що публікуються в соціальній мережі, та кількістю цитат, принаймні у короткотерміновій перспективі. Зокрема, Kousha K. і Thelwall M. відмічають, що статті, які широко твітнули у перший день індексації, будуть, ймовірно, більше читатись і відносно вище цитуватись через три тижні [6].

Останні два тренди ще аналізуються світовими спеціалістами, але, виходячи з вже наявних даних, можна говорити про корективи, які внесла пандемія COVID-19 у дослідження стресової реакції академічної спільноти на нову, масштабну й доволі гостру, проблему.

По-перше, очікувано підтвердилися тренди загального зростання числа і темпів публікацій на пов'язану тематику, а з ними – й більшого цитування вчених, котрі опікуються проблемами стримування епідемії.

По-друге, очікувано підтверджується і внутрішньогалузевий розподіл, який був вже виявлений у дослідженнях матеріалів епідемій доковідної епохи. При цьому попередні тренди лідирування галузі охорони здоров'я (санітарно-епідемічної безпеки) підтверджуються навіть під час самого спалаху хвороби, а не після нього, як це спостерігалось у попередні двадцять років [6; 9]. Внутрішньогалузевий розподіл важливий також тим, що він, окрім галузей, безпосередньо пов'язаних із стримуванням інфекційної хвороби, виявляє ще й ті з них, які отримують максимальне «навантаження новітністю», і змушені шукати новаторські підходи у боротьбі з пандемією.

Якщо подивитися на приведену вище таблицю за матеріалами Kousha і Thelwall, можна побачити, що на початку пандемії лідирували галузь охорони здоров'я та галузі медичної мікробіології і медичної справи (повний вітчизняний аналог відсутній, найближчим є внутрішні хвороби, до складу яких входять і інфекційні – тобто наука, яка розглядає всі аспекти перебування хворого у стаціонарі). Саме вони мали віднайти максимально нові підходи до нейтралізації «незнайомого» для себе збудника (насамперед, з'ясувати наявність передачі інфекції через безсимптомних чи малосимптомних хворих, що змінило, наприклад, підхід до визначення категорій осіб, які мають використовувати засоби індивідуального захисту, та ситуацій, в яких використання цих засобів вважається необхідним). Водночас фахівці з рентгенології, генетики/геноміки продемонстрували значно меншу публікаційну активність, хоча наявні у представників цих галузей методики були достатніми для збору даних та оперування ними. До того ж, рентгенологи, досліджуючи процеси, які викликає збудник на рівні тканин, вже мали його опис (ключовий рентгенологічний симптом COVID-19 «матове скло» відомий з 90-х).

Третя та четверта тенденція виявилися новими. Вони актуалізували проблему, про яку спеціалісти вже говорили деякий час, але достовірного підтвердження її існування досі не було [3–5] – зв'язок публікації ключових тез дослідження у соцмережах та інших методів формування вигідної для себе поведінки цільової аудиторії (PR-активність) з індексом Гірша [6; 10; 11]. Тренди загальної ефективності альтметрії в умовах швидких темпів публікацій та впливу представленості і популярності в соцмережах на бібліометричну успішність вченого ще обчислюються, але наявні результати вже дають підстави визнати наявність «соціальної» складової доробку науковця як мінімум у короткотерміновій перспективі.

Тенденції, які нині ще перебувають на стадії виявлення і обчислення – це тенденції залученості наукового потенціалу органів, установ до стримування епідемії. Дані попередніх років, отримані на основі аналізу матеріалу з найбільш постраждалих регіонів, потребують коригування з врахуванням глобальної динаміки [7]. По завершенню пандемії COVID-19 такий підхід дасть змогу не тільки виокремити провідні антиковідні установи світу та оцінити науковий внесок у боротьбу із пандемією кожної держави, але й уможливить виявлення цих трендів у рамках академічної спільноти окремої країни.

Висновки. Пандемія COVID-19, вже за результатами перших досліджень, підтвердила існування стресової реакції академічної спільноти на виникнення гострої масштабної проблеми у вигляді загального стрімкого зростання числа публікацій на пов'язану тематику у задіяній галузі загалом та внутрішньогалузевого розподілу наукового навантаження. Водночас виявляються нові тренди неефективності стандартних методів пошуку друкованих матеріалів в умовах надшвидких темпів їх публікації та зв'язку допублікаційної представленості статті у соцмережах із подальшим її цитуванням у короткотерміновій перспективі, що породжує необхідність перегляду місця альтернативних метрик цитування й ставить на порядок денний питання важливості соціальної складової в успішності вченого.

Список бібліографічних посилань

1. Всемирная организация здравоохранения. *Вопросы здравоохранения. Вспышки болезней.* Тематическая статья. URL: https://www.who.int/topics/disease_outbreaks/ru/ (дата звернення: 26.11.2020).
2. Jayabalasingham B., Hessen M. *Webinar: Infectious Disease Outbreak Research: Insights and Trends. 2020.* URL: https://www.brighttalk.com/webcast/13703/391874?utm_source=Scopus&utm_medium=brighttalk&utm_campaign=391874 (дата звернення: 30.05.2020).
3. Alicino C., Bragazzi N.L., Faccio V. et al. Assessing Ebola-related web search behaviour: insights and implications from an analytical study of Google Trends-based query volumes. *Infectious Diseases of Poverty.* 2015. № 4. URL: <https://doi.org/10.1186/s40249-015-0090-9> (дата звернення: 14.02.2020).
4. Bragazzi N., Alicino C., Trucchi C., Paganino C., Barberis I., Martini M., Sticchi L., Trinka E., Brigo F., Ansaldi F., Icardi G., Orsi A. Global reaction to the recent outbreaks of Zika virus: Insights from a Big Data analysis. *PLoS ONE.* 2017. № 12. URL: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0185263> (дата звернення: 14.06.2020).
5. Cervellin G., Comelli I., Lippi G. Is Google Trends a reliable tool for digital epidemiology? Insights from different clinical settings. *Journal of Epidemiology and Global Health.* 2017. №7. P.185–189. URL: <https://doi.org/10.1016/j.jegh.2017.06.001> (дата звернення: 08.09.2020).
6. Kousha K., Thelwall M. COVID-19 publications: Database coverage, citations, readers, tweets, news, Facebook walls, Reddit posts. *Quantitative Science Studies.* 2020. №1. P.1068–1091. URL: https://doi.org/10.1162/qss_a_00066 (дата звернення: 20.09.2020).
7. Кубко А. Ю. Бібліометричні аспекти медичної науки в коронавірусний період. *Матеріали Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації» (6–8 жовтня 2020 року, Україна, Київ).* Київ 2020. URL: http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/all_files/202011_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbu_2020_2.pdf (дата звернення: 10.11.2020).
8. U.S. National Library of Medicine. Результати пошуку за запитом «Coronavirus (COVID-19)». URL: <https://clinicaltrials.gov/ct2/results?recrs=ab&cond=covid-19&term=&cntry=US&state=&city=&dist=> (дата звернення: 26.05.2020).

9. *The Elsevier Community. Infectious Disease Outbreaks Research: Insights and Trends*. 2020. URL: https://www.elsevier.com/_data/assets/pdf_file/0009/992394/Infographic-Infectious-Disease-Outbreaks-Research-Trends.pdf (дата звернення: 11.06.2020).

10. Herzog C., Hook D., Konkiel S. Dimensions: Bringing down barriers between scientometricians and data. *Quantitative Science Studies*. 2020. № 1. P. 387–395. URL: https://doi.org/10.1162/qss_a_00020 (дата звернення: 14.08.2020).

11. Chen Q., Allot A., & Lu Z. Keep up with the latest coronavirus research. *Nature*. 2020. № 579. P. 93. URL: <https://doi.org/10.1038/d41586-020-00694-1> (дата звернення: 01.09.2020).

References

1. *Vsemirnaia organizatsiia zdavookhraneniia. Woprosy zdavookhraneniia. Wspysyki boleznei. Tematicheskaiia statia* [World Health Organization. Health Topics. Disease Outbreaks. Feature article]. Retrieved from https://www.who.int/topics/disease_outbreaks/ru/ [In Russian].

2. Jayabalasingham, B. & Hessen, M. (2020). *Webinar: Infectious Disease Outbreak Research: Insights and Trends*. Retrieved from https://www.brighttalk.com/webcast/13703/391874?utm_source=Scopus&utm_medium=brighttalk&utm_campaign=391874 [In English].

3. Alicino, C., Bragazzi, N.L., Faccio, V. et al. (2015). Assessing Ebola-related web search behaviour: insights and implications from an analytical study of Google Trends-based query volumes. *Infectious Diseases of Poverty*, 4, 54. Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s40249-015-0090-9> [In English].

4. Bragazzi, N., Alicino, C., Trucchi, C., Paganino, C., Barberis, I., Martini, M., Sticchi, L., Trinka, E., Brigo, F., Ansaldi, F., Icardi, G. & Orsi, A. (2017). Global reaction to the recent outbreaks of Zika virus: Insights from a Big Data analysis. *PLoS ONE*, 12. Retrieved from <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0185263> [In English].

5. Cervellin, G., Comelli, I. & Lippi, G. (2017). Is Google Trends a reliable tool for digital epidemiology? Insights from different clinical settings. *Journal of Epidemiology and Global Health*, 7, 185-189. Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.jegh.2017.06.001> [In English].

6. Kousha, K. & Thelwall, M. (2020). COVID-19 publications: Database coverage, citations, readers, tweets, news, Facebook walls, Reddit posts. *Quantitative Science Studies*, 1(3), 1068-1091. Retrieved from https://doi.org/10.1162/qss_a_00066 [In English].

7. Kubko, A. (2020, Oktober 6-8). Bibliometrychni aspekty medychnoi nauku v koronavirusnyi period [Bibliometric aspects of medical science in the coronavirus period]. *Proceedings of the International Scientific Conference «Library. Science. Communication. Development of Library and Information Potential in the Context of Digitalization»*. (Ukraine, Kyiv). Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/sites/default/files/all_files/202011_artilces_field_dopmat_files/tezi_nbu_2020_2.pdf [In Ukrainian].

8. *U. S. National Library of Medicine*. Result of search «Coronavirus (COVID-19)». Retrieved from <https://clinicaltrials.gov/ct2/results?recrs=ab&cond=covid-19&term=&cntry=US&state=&city=&dist=> [In English].

9. (2020). *The Elsevier Community. Infectious Disease Outbreaks Research: Insights and Trends*. Retrieved from https://www.elsevier.com/_data/assets/pdf_file/0009/992394/Infographic-Infectious-Disease-Outbreaks-Research-Trends.pdf [In English].

10. Herzog, C., Hook, D. & Konkiel, S. (2020). Dimensions: Bringing down barriers between scientometricians and data. *Quantitative Science Studies*, 1, 387-395. Retrieved from https://doi.org/10.1162/qss_a_00020 [In English].

11. Chen, Q., Allot, A. & Lu, Z. (2020). Keep up with the latest coronavirus research. *Nature*, 579, 193. Retrieved from <https://doi.org/10.1038/d41586-020-00694-1> [In English].

Anastasiia Kubko,

Junior researcher, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6421-5105>, Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

SCIENTOMETRIC DIMENSIONS OF EPIDEMIC. PART TWO. ADJUSTMENTS MADE BY THE PANDEMIC

Actuality. Epidemics, due to their tendency to make a heavy scientific impact on the medical industry, for several decades have allowed the specialists in bibliometrics and scientometrics to identify and evaluate not only the trends of «everyday», routine work of scientists and scientific organizations, but also the dynamics caused by stress. The **aim** of actual paper is to identify, summarize and compare trends in the stress dynamics of bibliometrics and scientometrics indicators using the results of foreign studies of epidemics of the pre- COVID-19 era and actual pandemic of coronavirus disease COVID-19. **Results** of global researches of H1N1 influenza A epidemics, Ebola and Zika virus diseases, SARS and MERS diseases that occurred in the period from 1996 to 2018, revealed the peculiarities of the rate of publication activity of certain scientists and institutions; the intra-industry distribution of publishing activity; the increase of publishing activity on relevant topics - both permanent and temporary; the dominance of certain medical fields sectors (health care sector) with a focus on publications on health and epidemic safety; the identification of the leading institutions that responded most actively to the epidemic, first of all - the US Centers for Disease Control and Prevention, WHO and the Chinese Government Center for Disease Control and Prevention. There were also some shortcomings of the obtained material (and, accordingly, trends based on it) associated with the lack of pandemic nature of pre - COVID-19 era epidemics, and with the response of not the world medical scientific community, but rather the scientific community of the most affected regions, which limited their value as a model for the universal pattern of academic society's response to stress. **Conclusions.** At the same time, the current pandemic of coronavirus disease COVID-19 makes it more likely to clarify existing trends. Thus, only the materials of the first half of 2020 confirmed the trends of dramatical growth of number of publications even during, and not after the critical challenge; the intra-industry distribution of publications with an emphasis on the issues of sanitary and epidemiological safety (health care); and revealed the new trends: the ineffectiveness of standard search methods in the context of ultra-fast publishing, with Dimensions and Google Scholar taking the lead as the platforms that best represent publishing activity, as they index documents not published in journals as well, including preprints; and the association, in the short term, between the number of citations and the fact of publishing on a social networks. The last two trends lay the empirical foundation for studying the question of the role of representation and popularity of a scientist on social networks in the bibliometric success of his work, as well as the possible connection of PR-technologies with bibliometric indicators.

Keywords: scientometrics, bibliometric indicators, medicine, COVID-19.

Vernadsky National Library of Ukraine
3, Holosiivskiy ave., Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: anastasiyakubko@gmail.com

Стаття надійшла до редакції 11.01.2021.

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ

УДК 021+024]:022.9:027

Наталія Тюркеджи,

аспірантка, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6785-2900>,

Харківська державна академія культури

Бурсацький узвіз, 4, м. Харків, 61057, Україна

natali_turkedjy@ukr.net

Асистивні технології у бібліотеках: світовий і вітчизняний досвід

Актуальність теми дослідження. В інформаційну епоху, коли знання стають особливо важливими, загострюється проблема забезпечення доступності до них. У цих процесах не останню роль відіграє впровадження та використання асистивних (допоміжних) технологій у бібліотеках. **Мета** статті – виявити рівень впровадження асистивних технологій у роботу бібліотек, спираючись на вітчизняний та світовий досвід. **Методологічною основою дослідження** є принципи об'єктивності та всебічності. З позицій наукової методології проблема розглядається на основі системного підходу. Вирішення завдань здійснювалося за допомогою загальнонаукових і бібліографічних методів: теоретичного (аналіз, синтез), емпіричного (опис), порівняльного, дослідницького. **Презентація основного матеріалу.** Доводиться, що допоміжні технології надають людям з особливими потребами можливість бути продуктивнішими, незалежними, отримувати освіту та інформацію. Однією з ключових ролей бібліотеки в сучасному суспільстві є надання вільного доступу до мережі Інтернет, різноманітних онлайн-інструментів, ресурсів для навчання, працевлаштування, проведення досліджень тощо. **Висновки.** Ознайомлення з практикою використання асистивних технологій закордонних бібліотек надало змогу виокремити низку проблем, з якими стикаються й вітчизняні бібліотечні установи, а саме: недосконалість програмного забезпечення й низький рівень знань щодо використання допоміжних технологій у співробітників. Попри всі вище окреслені проблеми, в бібліотеках України спостерігається динамічне зростання кількості спеціальних центрів, діяльність яких зосереджена на обслуговуванні користувачів з особливими потребами. **Практичне значення.** Знайомство та вивчення світових практик використання допоміжних технологій у бібліотечній діяльності стає нагальною необхідністю та передумовою для розроблення власної програми з впровадження цих технологій в українських бібліотеках.

К л ю ч о в і с л о в а: асистивні технології, інклюзивний простір у бібліотеці, доступність до інформації, користувачі з особливими потребами.

Актуальність проблеми. В інформаційну добу, коли знання стають особливо вагомими, загострюється питання доступу до цих знань. Саме тому бібліотеки покликані сьогодні ставати місцем трансформації особистості та реалізації її можливостей, а їхній персонал – навігатором у світі знань.

У цих процесах не останню роль відіграє впровадження та використання асистивних (допоміжних) технологій у бібліотеках, адже йдеться не просто про доступність інформації, а про інклюзію в бібліотечних установах.

За даними ВООЗ, до 2050 р. кількість людей, які потребуватимуть одного чи декількох допоміжних продуктів, сягне понад двох мільярдів. Такі прогнози

цілком реальні, адже посилюються процеси старіння націй, зростає кількість людей з особливими потребами, хронічними захворюваннями [12]. Вивчення зарубіжної практики використання допоміжних технологій у бібліотечної діяльності стає необхідністю та передумовою для розроблення власної програми з упровадження цих технологій в українських бібліотеках. І це лише перші кроки на шляху до якісних змін у бібліотечному обслуговуванні всіх категорій користувачів.

Питаннями розроблення, виготовлення та впровадження інновацій, організації освіти з використання асистивних технологій з 2014 р. займається Всесвітній саміт досліджень (GREAT), який координується відділом Всесвітньої організації охорони здоров'я з питань асистивних технологій (GATE). Враховуючи високий рівень заінтересованості означеною проблемою, постає необхідність простежити сучасні тенденції впровадження і використання допоміжних технологій у бібліотеках України та за кордоном.

Мета статті – з'ясувати рівень впровадження асистивних технологій у роботу бібліотек, спираючись на вітчизняний та світовий досвід.

Аналіз останніх досліджень. Сьогодні у світі системно питаннями розроблення та впровадження асистивних технологій у різних сферах життя людей з особливими потребами займаються фахівці з медицини, робототехніки, комп'ютеризованих систем управління, працівники освіти, культури. Аналіз наукових робіт вітчизняних та закордонних авторів з питань сфери бібліотечної діяльності дає підстави для констатації: на сьогодні вже вивчено та зафіксовано багато теоретичних (ідеальних) моделей, але стосовно впровадження їх у практику майже немає відомостей. Серед закордонних спеціалістів привертають увагу напрацювання Дж. Бурка, який є автором *Assistive-Adaptive Technologies: An Excerpt from Library Technology Companion* (Керівництво для бібліотечного персоналу щодо використання асистивно-адаптивних технологій). Очолюючи бібліотеку у США, він вже накопичив певний практичний досвід упровадження цих технологій. Фахівець наголошує, що перед їхнім застосуванням необхідно ретельно оцінити потреби людей з особливими фізичними можливостями. Це, з одного боку, відповідатиме вимогам Закону щодо американців-інвалідів, а з іншого – виправдовуватиме бібліотечну місію – надання користувачам необхідної їм інформації. Дж. Бурка цілком слушно зауважує, що звичайний користувачський комп'ютер не може одночасно виконувати й адаптивні функції. Також у згаданому виданні надається перелік технологічних продуктів, які полегшують використання комп'ютерів для людей з особливими потребами [9].

Дослідниці Дж. Кайдинг, Д. Веласкез, Д. Прайз з Південного австралійського університету розробили інклюзивну модель доступу для дітей з особливими потребами у публічних бібліотеках [13].

У спільному міжнародному дослідженні науковці наголошують на важливості формування відповідних навичок у персоналу бібліотек з організації відвідувачам поступового доступу до допоміжних технологій [11]. Р. Круз свою статтю присвячує різним асистивним технологіям, які можна використовувати у

бібліотеках. На його думку, допоміжними технологіями слід вважати й неймовірно складне програмне забезпечення, й збільшувальне скло. Фахівець подає коротку інформацію стосовно спеціального програмного забезпечення, а саме: JAWS, яка призначена для читання з екрана. Вона дає змогу людям з вадами зору легше орієнтуватися при роботі з комп'ютером; ZoomText і MAGic – для збільшення екрана, змінення контрасту зображень та текстів; Dragon Naturally – для розпізнання голосу під час друку тексту [10].

Щодо вітчизняних авторів, то тема впровадження асистивних технологій поки що залишається поза їхньою увагою. Можна виокремити лише публікації В. Шейчук і Н. Поліщук, які розробили методичні поради щодо обслуговування в бібліотеці людей з особливими потребами [8]; В. Мельник [7] і В. Костюк [4], які опікуються питаннями прав осіб з інвалідністю за українським законодавством та країн ЄС. Варто згадати дослідження А. Литвин [6], Н. Кунанець і О. Малиновського [5], Т. Миськевич [2], які присвячені окремим аспектам та особливостям організації обслуговування користувачів з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «асистивні (допоміжні) технології» в тексті «Конвенції ООН про права людей з інвалідністю» визначається як великий спектр допоміжних засобів та послуг для людей з особливими потребами, завдяки яким відбувається підвищення функціональних можливостей таких особистостей. Допоміжні технології дають людям з особливими потребами можливість бути більш продуктивними, незалежними, отримувати освіту, володіти різною інформацією [3].

На сьогодні, за даними ООН, лише кожна десята людина, яка потребує допомоги, має доступ до допоміжних технологій. Без них такі люди часто почувають себе виключеними з суспільства, живуть немовби в умовах ізоляції, їм важко на рівні з іншими вирішувати свої життєві проблеми. У документах Організації Об'єднаних Націй наголошується, що проблема обмеженого доступу до асистивних технологій має бути вирішеною найближчим часом.

З огляду на це, щорічно відбувається Всесвітній саміт досліджень, інновацій та освіти з асистивних технологій (GREAT), ініціативи якого спрямовані на покращення якості життя людей з особливими потребами. У рамках цього саміту проводяться різноманітні заходи, метою яких є:

- просування пріоритетної програми досліджень;
- налагодження дослідницької співпраці у суміжних галузях;
- визначення економічного впливу та витрат під час розроблення, виготовлення та впровадження допоміжних технологій;
- розроблення моделей надання послуг та презентація найкращих практик їхнього впровадження;
- пошук нових можливостей фінансування досліджень та виробництва;
- втілення інноваційної освіти;
- висвітлення новаторських досліджень у галузі допоміжних технологій;
- підвищення рівня обізнаності світової спільноти та її заінтересованості щодо використання асистивних технологій [12].

Конвенція ООН про права людей з інвалідністю, яку Україна ратифікувала 2009 р., вимагає від урядів задоволення потреб громадян у допоміжних технологіях. А однією з Цілей сталого розвитку документ визначає – проголошення скорочення нерівності в суспільстві. Оскільки бібліотеки є центрами отримання інформації, то для досягнення цих вимог, вони стають саме тим інструментом, який наближає втілення теоретичних напрацювань у практику.

Одне з пріоритетних завдань бібліотеки в сучасному суспільстві – надання вільного доступу до мережі Інтернет, різноманітних онлайн інструментів, ресурсів для навчання, працевлаштування, проведення досліджень, організації дозвілля тощо. І в першу чергу це стосується людей з особливими потребами. На жаль, в Україні ще й досі не приділяється належної уваги вирішенню цих проблем. Причиною цього, на нашу думку, є застаріла законодавча база, недостатнє та нестабільне фінансування бібліотек. Адже саме нестача коштів стає головною перешкодою адаптування приміщень, організація особливих послуг для цієї категорії користувачів.

Необхідність змін та/або адаптації умов діяльності, піднесення рівня послуг, які надаються у бібліотеках світу, до вимог сьогодення – це одна з найбільш обговорюваних проблем наукових конференцій, семінарів, статей та монографій провідних фахівців з бібліотечної справи.

Згідно з дослідженням, проведеним Д. Л. Веласкес, Д. Кейдінг, Д. Прайс з Університету Південної Австралії, щодо особливостей упровадження та використання асистивних технологій у бібліотеках, орієнтованих на обслуговування дітей з особливими потребами, основними проблемами є:

- професійна освіта бібліотечного персоналу з питань забезпечення доступу до інформації та інклюзії. 78 % опитаних бібліотекарів вказали на недостатність знань персоналу в галузі спеціального програмного забезпечення та психології спілкування з користувачами з особливими потребами;
- значна кількість розроблених програм не є універсальними й ідеальними, вони адресуються людям з різними потребами. Внаслідок чого, як вважають 50% опитаних співробітників бібліотек, ці програми є непридатними;
- необхідність розроблення маркетингових програм, які сприяли б розповсюдженню інформації про спеціальні послуги бібліотек та залучення якнайбільшої кількості користувачів. 28 % опитаних зауважили, що маркетинг справляє найбільший вплив на залучення спонсорів та користувачів до бібліотек [13].

Дослідники дедалі частіше звертають увагу на рівень доступності до бібліотечних ресурсів у віртуальному просторі. Активно працюючи у цьому напрямі, вітчизняні фахівці О. Мар'їна і С. Мар'їн дослідили рівень відповідності бібліотечних сайтів різних країн стандартам WCAG [1].

WCAG (Web Content Accessibility Guidelines) – це рекомендації щодо доступності вебконтенту. Вони є частиною серії рекомендацій стосовно забезпечення доступності вебсайтів.

Перша редакція WCAG з'явилася у 1999 р., останню, оновлену, версію WCAG 2.1, було представлено 5 червня 2018 р. Основними критеріями успіху (success criteria)

документом визначено доступність мобільних пристроїв, додатків для осіб з низьким рівнем зору та когнітивними порушеннями. У багатьох країнах WCAG адаптовано до внутрішньої законодавчої бази, але сайти, що створюються не завжди є достатньо доступними для різних категорій користувачів з особливими потребами.

Харківські науковці, проаналізувавши 177 сайтів національних бібліотек світу на відповідність принципам доступності WCAG, дійшли висновку: тільки 19 % з них цілком відповідають визначеним критеріям. Було, зокрема, виявлено, що для забезпечення вебдоступності бібліотекам потрібно впроваджувати постійний аудит доступності власних сайтів, а також забезпечувати якісно новий рівень взаємодії з користувачами з особливими потребами [1].

Для більш поглибленого з'ясування питання використання асистивних технологій ми провели моніторинг бібліотечних сайтів університетів Європи і США (Кембрідж, Трінті, Оксфорд, Сорбонна, Йель, Гарвард та ін.), який, на жаль, засвідчив, що адаптація сайту для абітурієнтів та студентів з особливими потребами перебуває на низькому рівні. Але, варто відзначити, що кожен сайт бібліотеки вишу надає інформацію щодо впровадження асистивних технологій та можливостей їхнього використання. Подається навігація поверхами бібліотеки до робочих місць, спеціально пристосованих для користувачів з особливими потребами. На сайтах також розміщено інформацію для ознайомлення з тими програмами, які забезпечують доступ до тих чи інших ресурсів.

Зокрема, бібліотека Трінті-коледжу пропонує низку програм підтримки студентів, серед яких:

- спеціальні привілеї на користування фондами бібліотеки;
- користування послугами освітньої служби «Бібліотечні помічники ESW», яка допомагає в пошуку, оформленні, поверненні та копіюванні матеріалів з фондів бібліотеки;
- переведення в альтернативні формати друкованих видань (аудіо-формат, великий шрифт, шрифт Брайля) [14].

На всіх вивчених бібліотечних сайтах університетів зазначено, що проекти нових будівель відповідають принципам універсального доступу, а вже існуючі споруди стали доступними завдяки модернізації. В університетах організовано Інформаційні центри асистивних технологій (АІС) – це своєрідні кімнати-кабінети ресурсів цих технологій. Їх обладнано комп'ютерами зі спеціальним програмним забезпеченням та допоміжними технологіями.

Отже, практика впровадження асистивних технологій у бібліотеках найбільших та найстаріших університетів Європи і США набирає сили. Саме тут відбувається розроблення та адаптація програмного забезпечення, способів переформатування друкованих видань, створення широкої програми підтримки користувачів з особливими потребами у сфері обслуговування, завдяки чому здійснюється підготовка методичних вказівок щодо особливостей організації обслуговування користувачів з особливими потребами та спілкування з ними.

Не оминають своєю увагою проблему впровадження асистивних технологій у бібліотеках й українські науковці. Питаннями доступності українських

бібліотек для людей з особливими потребами опікується Т. Миськевич. Вона досліджує специфіку, форми роботи та ступінь залучення до соціалізації людей з особливими потребами бібліотек загальнодержавного значення. За її даними, серед обласних універсальних наукових бібліотек, яких всього 21, тільки 10 з них мають спеціальні сервіси для даної категорії користувачів у вебдоступності.

В останні роки в Україні спостерігається позитивна динаміка зі створення центрів обслуговування людей з особливими потребами. Це стало можливим винятково завдяки фінансовій підтримці різних міжнародних фондів, грантових програм. Поява подібних інтернет-центрів та інклюзивних читальних залів допомагає зробити доступною інформацію для тих, хто більше за всіх цього потребує. Адже до послуг цієї категорії користувачів тут не тільки спеціальне програмне забезпечення, вільний доступ до Інтернету, адаптовані робочі місця, тренажери для зору, медіа-фонд аудіокниг, але й різні заняття з розвитку комп'ютерної грамотності. В інтернет-центрах відбуваються дозвілєві заходи для користувачів з особливими потребами. Для них готуються масиви корисної інформації, яка зокрема містить посилання на офіційні сайти державних установ, громадських організацій та на спеціалізовані сайти [2].

На жаль, на сайтах бібліотек найбільших університетів України інформації стосовно впровадження асистивних технологій чи організації особливих умов обслуговування для студентів з особливими потребами нам знайти не вдалося.

Висновки. Співробітники бібліотек прагнуть забезпечити усім читачам повний та рівний доступ до всіх послуг. Нарощуються зусилля щодо створення інклюзивного бібліотечного середовища, для існування якого обов'язковою умовою є впровадження асистивних технологій.

Знайомство з практикою зарубіжних бібліотек щодо використання асистивних технологій дало змогу виокремити низку проблем, з якими стикаються й вітчизняні бібліотечні установи, а саме: недосконалість програмного забезпечення, низький рівень знань бібліотекарів щодо використання асистивних технологій та ін.

Незважаючи на існуючі проблеми, в бібліотеках України сьогодні спостерігається динамічне зростання кількості спеціальних центрів, діяльність яких зосереджена на обслуговуванні користувачів з особливими потребами.

Перспективи дослідження. Подальший науковий пошук передбачає поглиблене вивчення особливостей впровадження асистивних технологій у бібліотеках України та світу, а також розв'язання окреслених у даній публікації проблем.

Список бібліографічних посилань

1. Мар'їна О. Ю., Мар'їн С. О. Версії WCAG та доступність бібліотечного веб-контенту. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2019. № 56. URL: <http://v-khsac.in.ua/article/view/191073/191045>
2. Миськевич Т. Інформаційна соціалізація користувачів з особливими потребами в сучасній бібліотеці (вітчизняний досвід). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського* : зб. наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Київ, 2018. Вип. 49. С. 155–166. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/naukprazi/49.pdf>
3. *Конвенція про права осіб з інвалідністю*: офіційний переклад. 2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

4. Костюк В. Проблеми гармонізації законодавства України щодо прав осіб з інвалідністю з відповідними стандартами Європейського Союзу. *Публічне право*. 2016. № 8. С. 47–54.
5. Кунанець Н., Малиновський О. Електронні бібліотеки: обслуговування осіб з особливими потребами. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Комп'ютерні науки та інформаційні технології. 2014. № 800. С. 27–34.
6. Литвин А. В. Порівняльний аналіз зарубіжних моделей бібліотечно-інформаційного забезпечення користувачів з вадами зору. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2008. № 5. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/520>
7. Мельник В. Права осіб з інвалідністю за законодавством ЄС: питання правового регулювання. *Публічне право*. 2017. № 3. С. 160–166.
8. *Обслуговування людей з обмеженими можливостями*: метод. поради. укл.: В. В. Шейчук, Н. П. Поліщук. Хмельницький: Хмельницька ОУНБ ім. М. Островського. 2013. 50 с.
9. Burke J. J. *Assistive-Adaptive Technologies: An Excerpt from Library Technology Companion*, 4th edition. American Libraries. November/December. 2013. URL: <https://americanlibrariesmagazine.org/2013/12/09/assistive-adaptive-technologies/>
10. Cruz R. *Adaptive Technology in the Library*. A Publication of the Public Library Association. *Public Libraries Online*. 2013. URL: <http://publiclibrariesonline.org/2013/02/adaptive-technology-in-the-library/>
11. Enabling appropriate personnel skill-mix for progressive realization of equitable access to assistive technology. E. M. Smith, R. J. Gowran, H. Mannan [ets.]. *Journal of the Australian Library and Information Association*. 2018. Volume 13. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17483107.2018.1470683?src=recsys>
12. *Global research, innovation and education in assistive technology*: GREAT summit 2017. report. URL: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/259746/WHO-EMP-IAU-2017.16-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
13. Public Libraries and Access for Children with Disabilities and Their Families: A Proposed Inclusive Library Model. J. Kaeding, D. L. Velasquez, D. Price. *Journal of the Australian Library and Information Association*. 2017. Volume 66. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/24750158.2017.1298399?src=recsys>
14. *Users with Disabilities*. The Library of Trinity College Dublin. URL: <https://www.tcd.ie/library/using-library/disabilities.php>

References

1. Marina, O. Yu. & Marin, S. O. (2019). Versii WCAG ta dostupnist bibliotechnoho veb-kontentu [Versions of WCAG and accessibility of library web-content]. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii kultury*. Retrieved from <http://v-khsac.in.ua/article/view/191073/191045> [In Ukrainian].
2. Myskevych, T. (2018). *Informatsiina sotsializatsiia korystuvachiv z osoblyvymy potrebamy v suchasni bibliotetsi (vitchyznianyi dosvid)* [Information Socialization of Users with Special Needs in the Modern Ukrainian Library]. Kyiv, Ukraine. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/naukprazi/49.pdf> [In Ukrainian].
3. (2006). *Konventsiia pro prava osib z invalidnistiu*: ofitsiinyi pereklad [Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [In Ukrainian].
4. Kostyuk, V. (2016). Problemy harmonizatsii zakonodavstva Ukrainy shchodo prav osib z invalidnistiu z vidpovidnymy standartamy Yevropeiskoho Soiuzu [Problems of Harmonization of the Legislation of Ukraine on the Rights of Persons with Disabilities with the Corresponding Standards of the European Union]. *Publichne pravo*, 8, 47-54. [In Ukrainian].
5. Kunanets, N. & Malynovskyi, O. (2014). Elektronni biblioteki: obsluhovuvannya osib z osoblyvymy potrebamy [Electronic libraries: service of persons with special needs]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, 800, 27-34. [In Ukrainian].
6. Lytvyn, A. V. (2008). Porivnialnyi analiz zarubizhnykh modelei bibliotechno-informatsiinoho zabezpechennia korystuvachiv z vadamy zoru [Comparative analysis of foreign models of library and

information support for visually impaired users]. *Aktualni problemy navchannia ta vykhovannia liudei z osoblyvyvymy potrebamy*, 5. Retrieved from <http://ap.uu.edu.ua/article/520> [In Ukrainian].

7. Melnyk, V. (2017). Prava osib z invalidnistiu za zakonodavstvom YeS: pytannia pravovoho rehu-liuvannia [The rights of persons with disabilities according to EU laws: the issue of legal regulation]. *Publichne pravo*, 3, 160-166. [In Ukrainian].

8. Polishchuk, N. P. & Sheichuk, V. V. (Comp.). (2013). *Obsluhovuvannia liudei z obmezhenymy mozh-lyvostiamy: metod. porady* [Services for people with disabilities: guidelines]. Khmelnytskyi, Ukraine. [In Ukrainian].

9. Burke, J. J. (2013). *Assistive-Adaptive Technologies: An Excerpt from Library Technology Companion*. Retrieved from <https://americanlibrariesmagazine.org/2013/12/09/assistive-adaptive-technologies/> [In English].

10. Cruz, R. (2013). *Adaptive Technology in the Library. A Publication of the Public Library Association. Public Libraries Online*. Retrieved from <http://publiclibrariesonline.org/2013/02/adaptive-technology-in-the-library/> [In English].

11. Smith, E. M., Gowran, R. J. & Mannan, H. (2018). Enabling appropriate personnel skill-mix for progressive realization of equitable access to assistive technology. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 13. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/17483107.2018.1470683?src=recsys> [In English].

12. (2017). *Global research, innovation and education in assistive technology: GREAT summit report*. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/259746/WHO-EMP-IAU-2017.16-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [In English].

13. Kaeding, J., Velasquez, D. L. & Price, D. (2017). Public Libraries and Access for Children with Disabilities and Their Families: A Proposed Inclusive Library Model. *Journal of the Australian Library and Information Association*, 66. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/24750158.2017.1298399?src=recsys> [In English].

14. (2020). *Users with Disabilities*. The Library of Trinity College Dublin. Retrieved from <https://www.tcd.ie/library/using-library/disabilities.php> [In English].

Nataliia Tiurkedzhy,

postgraduate, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6785-2900>, Kharkiv State Academy of Culture (Kharkiv, Ukraine)

ASSISTIVE TECHNOLOGIES IN LIBRARIES: INTERNATIONAL AND NATIONAL EXPERIENCE

The relevance of the problem. In the age of information, when knowledge becomes especially important, the issue of access to this knowledge is also important. In these processes, the introduction and use of assistive technologies in libraries is significant. **The purpose of the article** is to analyze the level of implementation of assistive technologies in libraries, based on national and international experience. **The methodological basis** of the research is the principles of objectivity and comprehensiveness. From the point of view of scientific methodology, the problem is considered on the basis of a systematic approach. The solution of problems was carried out through a system of general scientific and bibliographic methods: theoretical (analysis, synthesis, etc.), empirical (description), comparative, research. **Presentation of the main topic.** Assistive technology gives people with special needs a chance to be more productive, independent, and receive education and information without difficulty. One of the main functions of the library in modern society is to provide free access to the Internet, various online tools, resources for training, employment, research, and so on. **Conclusions.** After studying the experience of foreign libraries in use of assistive technologies, we can identify problems that appear in the national libraries: imperfection of software and low level of knowledge of librarians about assistive technologies. Despite these problems, today in the libraries of Ukraine there are more and more special centers which are focused on serving users with special needs. **Practical value.** The study of foreign practice of using assistive technologies in libraries becomes a necessity and a reason for developing our own program for the implementation of these technologies in Ukrainian libraries.

Key words: assistive technology, assistive products, accessibility, disability policy, inclusive space in the library.

Kharkiv State Academy of Culture
4, Bursatskyi ascent, Kharkiv, 61057, Ukraine
e-mail: rector@ic.ac.kharkov.ua
e-mail: natali_turkedjy@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 12.01.2021.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ РЕПЕРТУАР ПЕРІОДИКИ

УДК 070.328-022.218:[001.102+025.32]

Ольга Вакульчук,

кандидат історичних наук, ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4171-3886>,

завідувачка відділу пресознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

вул. Володимирська, 62, Київ, 01001, Україна

e-mail: vakulchuk@nbuv.gov.ua

Особливості науково-інформаційного та бібліографічного опису багатотиражних газет

Багатотиражні газети – вид радянських періодичних видань, що виходили на підприємствах, у колгоспах, навчальних закладах, установах, військових частинах типографським, літографським або іншим розмножувальним способом. **Актуальність теми** зумовлена необхідністю бібліографічного вивчення і науково-інформаційного опрацювання цієї групи видань. **Мета статті** – розкрити специфіку складання науково-бібліографічного опису багатотиражних газет. **Методологія дослідження** ґрунтується на тлумаченні багатотиражної преси як бібліографічного об'єкта, що є джерелом складання репертуару періодики як складника ретроспективної національної бібліографії України. При **викладі основного матеріалу дослідження** розкривається процес науково-інформаційного опису багатотиражних газет, його особливості, складнощі. Наголошується, що цей масив періодики потребує опрацювання та систематизації з позицій сучасності, які передбачають створення традиційних і електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, зокрема друкованих бібліографічних покажчиків і баз даних. У **висновках** констатується актуальність проведення повноцінного історико-бібліографічного пресознавства. Воно відповідає завданням сучасної бібліотечної науки щодо виявлення, публікації, введення в науковий і культурний обіг якомога більшої кількості джерел, що сприяють створенню цілісної картини буття України у певний історичний період.

К л ю ч о в і с л о в а: багатотиражна преса, національна бібліографія, атрибуція газет, історико-бібліографічне дослідження періодичних видань, бібліографічний опис.

Актуальність проблеми. Динамічний розвиток сучасної бібліотечної науки дедалі наполегливіше стимулює проведення повноцінного історико-бібліографічного дослідження багатотиражної преси з розкриттям її потенціалу як багатоаспектного історичного джерела, об'єкта бібліотечно-бібліографічного пресознавства. Масив багатотиражних газет потребує опрацювання та систематизації з позицій сучасності, що передбачає створення системи традиційних і електронних бібліотечно-інформаційних ресурсів, зокрема, друкованих бібліографічних покажчиків, баз даних. У цьому контексті актуальності набувають і питання консолідації зусиль, кооперування наукових бібліотек та установ, що досліджують пресу, задля усунення паралелізму в роботі на шляху до створення репертуару вітчизняної періодики, зокрема, газетної.

Стан дослідження. Над вивченням і бібліографуванням газет працюють видатні вітчизняні вчені, чиїми зусиллями створено чимало наукових праць. Роботу над укладанням бібліографії періодики послідовно налагоджують різні наукові установи України, серед яких першість належить Науково-дослідному інституту пресознавства Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника. Його фахівці вже упродовж 25 років плідно працюють над створенням бібліографічного репертуару періодики. Фундаментальні історико-бібліографічні праці належать В. Габору, М. Галушко, О. Дроздовській, Н. Кулеші, М. Мартинюку, І. Павлюку М. Романюку, Л. Сніцарчук [1–8]; вченим Київського національного університету імені Т. Г. Шевченка – А. Бойко, Н. Сидоренко, А. Волобуєвій, О. Сидоренку, О. Школьній [9; 10]; науковцям відділу газетних фондів (ВГФ) НБУВ – Т. Борисенко, О. Залізнюк, О. Лук'янчук, Л. Пахучій, І. Сірій [11]. З утворенням у 2016 р. на базі ВГФ НБУВ наукового відділу пресознавства (ВП), дослідження преси зосереджено у цьому спеціалізованому підрозділі. Його співробітники зробили вагомий внесок у справу бібліографування газет, у т. ч. й багатотиражних, що виходили на території сучасної України, включаючи їх до своїх друкованих покажчиків і електронних баз даних [12].

Мета статті – розкрити специфіку бібліографічного дослідження газетної періодики України, зокрема, й багатотиражних газет, показати необхідність створення бібліотечно-інформаційних ресурсів традиційного і електронного типу на ці видання, що стане значним внеском у справу створення бібліографічного реєстру вітчизняних періодичних видань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складання бібліографії періодики – процес довготривалий і складний з огляду на обсяг матеріалу. Задля досягнення мети необхідно спиратися на вироблені методологічні засади і принципи, які передбачають тлумачення багатотиражної преси як бібліографічного об'єкта, що є джерелом складання репертуару періодики як частини ретроспективної національної бібліографії України. Методичну основу описування багатотиражних газет становлять рекомендації щодо схеми опису, вимог наукового підходу стосовно його повноти і точності, що регулюються положеннями Держстандартів. При складанні бібліографічного опису наші фахівці також спиралися на методичні розробки вчених ЛННБ імені В. Стефаника [13–15], на накопичений досвід практичної бібліографічної роботи співробітників відділу газетних фондів (нині відділ пресознавства) НБУВ. Результатом цієї роботи ВП є серія опублікованих наукових каталогів, бібліографічних покажчиків газет України і баз даних [12].

Необхідною умовою здійснення бібліографічного дослідження багатотиражних газет стало наукове опрацювання фондів з метою уточнення історико-бібліографічної інформації. Фахівцями відділу пресознавства проведено значну роботу з упорядкування науково-інформаційного опису багатотиражних газет і, відповідно, створення вдосконаленого науково-довідкового апарату на ці види видань. Лише наукове опрацювання великого масиву газетної періодики, дослідження багатотиражної преси як джерела, атрибуція, класифікація та сис-

тематизація цього масиву, вивчення специфіки складання науково-бібліографічного опису, характеристика змісту дасть змогу визначити її місце серед інших джерел, ввести її в науковий обіг.

Питання про необхідність укладання зведеного довідника реєстраційно-облікового типу на багатотиражні газети порушувалося ще у 60-ті роки ХХ ст. у зв'язку зі зростанням інтересу науковців до цих видань, зокрема під час роботи з підготовки серії «Історія фабрик і заводів УРСР», що розпочалася 1958 р. Було цілком очевидно, що такий покажчик значно полегшив би пошук і надав можливість плідно працювати з цими джерелами. Однак, це питання у той час так і не було вирішено [16, с. 15].

Новий етап вирішення цієї проблеми розпочався з набуттям незалежності України, коли постало питання про необхідність створення масиву історичних досліджень, які б об'єктивно, без ідеологічних лагун, висвітлювали історичне минуле і уможливили б надання дослідникам повноцінної джерельної бази, де газетні фонди могли б зайняти належне місце. У перші десять років незалежності України формувалися нові методологічні засади бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства, де виокремлюється напрям історико-бібліографічних досліджень. Тоді ж і визріло рішення опрацювати газетні фонди у повному обсязі, включаючи і багатотиражні газети. Питання про розвиток такого напрямку досліджень стало можливим завдяки багаторічній роботі відділу газетних фондів, де колективом бібліографів проводилася ґрунтовна робота зі створення науково-довідкового апарату на газетні фонди НБУВ, відпрацьовувалися методики атрибуції в умовах постійного зростання наукових вимог щодо бібліографічного опису та вдосконалення бібліографічних стандартів, у т. ч. міжнародних.

Нині дослідження багатотиражної преси України здійснюється відділом пресознавства згідно з планом науково-дослідної роботи НБУВ за темою «Атрибуція та експертиза як складова досліджень книжкових та інших видів бібліотечних пам'яток: основи теорії та практики» (тема розрахована на 2019–2021 рр., науковий керівник – Г. І. Ковальчук). Під час роботи з багатотиражними газетами виявлено низку специфічних особливостей, які є свідченням інформаційної нестабільності таких видань.

Перша характерна особливість багатотиражної газети – *анонімність* (деперсоналізація) авторства статей, відсутність відомостей про особу, яка готувала статтю або надавала документ для друку. Встановити імена тих, хто співпрацював у багатотиражках, у багатьох випадках не видається можливим. Усі автори – звичайні працівники підприємств, відомих особистостей серед них немає. Матеріали часто підписані так: «Робкор», «Селькор» або ініціалами чи псевдонімами, які з тих самих причин також неможливо розшифрувати.

Значно ускладнює роботу *нестабільність назв газет* – часта їх зміна, що пояснюється історичними особливостями розвитку України. До прикладу: «Стахановець шкіряник» – орган партбюро, завкому та дирекції київського шкіркокомбінату (1929–1940) протягом свого існування мав назви: «Кліщі» (№ 1,

1929 – № 8, 1930), «Чинбар» (№ 9, 1930 – № 10, 1930), «Червоний чинбар» (№ 11, 1930 – № 46, 1937), «Стахановець шкіряник» (з № 47, 1937); газета кийвського судноремонтного заводу «Сталінець» (1929–1936, 1939, 1940) починала виходити під назвою «Червоний затонець» (№ 1, 1929 – № 27, 1934), а з № 33 від 19 травня 1933 р. з'явилася з подвійною назвою «Червоний затонець-Экономическая жизнь»; щоденна газета «Домна»: орган парткому, завкому і заводууправління Макіївського металургійного заводу ім. Кірова (1926–1936, Дмитріївське; Макіївка) після смерті Кірова була перейменована на «Кировец» (1936–1941р.); «Голос КРЕСУ»: газета робітників та службовців будівництва Київських райелектростанцій (Київ, 1929, 1930) з 1930-го по 1933 р. мала назву «Турбогенератор», надалі – «Електрик на варті» (1933), «Столичний КРЕС» (1935–1941); «Червона голка»: орган робітників та службовців вінницької швацької фабрики (Вінниця, 1931, 1932), у 1933–1941 рр. виходила під назвою «Володарка», у 1941-му – «За стахановські темпи». Таких прикладів безліч, адже часта зміна назв, пов'язана великою мірою з політичною кон'юктурою, характерною ознакою 1930 рр.

Ще одна особливість, притаманна багатотиражним газетам – *зміна мови назв газет та/або зміна мови викладу матеріалів*, що пояснюється чинністю політики українізації. Так, газета «Будь готов»: орган Катеринославського губкома ДКСМУ и губернского бюро комдетдвижения», що видавалася як додаток редакцією газети «Звезда» у Дніпропетровську у 1925 р., у 1926–1928 рр. вже виходить українською мовою під назвою «Будь наготові!»; харківська газета «Турбиностроевец»: орган ячейки КП(б)У, ЛКСМУ и построикома Турбиностроя» у 1931–1937 рр. виходила під назвою «Турбіновелетень», а у 1940-х – «Турбовелетень»; кременчуцький «Красный табачник»: орган партколлектива и завкома 4-й табачной фабрики» у 1933 р. змінила назву на «Червоний тютюнник»; «Днепрострой»: орган райкома КП(б)У, райкома строителей, райсовета и Управления объединённого строительства (Кичкас, 1927–1930)» мала назви «Пролетар Дніпробуду» (1931–1933), «Днепровский пролетарий» (1934). Зі зміною мови видання відповідним чином змінюються і всі вихідні дані; додатки до таких газет також друкуються різними мовами.

Серед специфічних особливостей, що утруднювали роботу з такими виданнями, слід виокремити *складність їх атрибуції*. Ідентифікацію багатотиражних газет як окремого виду ускладнює наявність численних додатків, бюлетенів, листівок, «сторінок» тощо. Великі заводи випускали свої основні газети, які мали безліч додатків. Наприклад, щоденна газета «Домна» – орган парткому, завкому та заводууправління Макіївського металургійного заводу ім. Кірова (Дмитріївське; Макіївка, 1926–1936) виходила з такими додатками: «Будь на чеку!» (1928); «За 12 тонн : ежедн. листовка» (1928); «Листовка «Домны» (1928); «Листок «Домны» (1928, 1930); «Четырнадцатый МЮД : листовка» (1928); «За колективізацію» (1930); «За колективизацию» (1930); «Пароль – Домна б»: штурмовка выездной редакции газеты «Комсомольская правда», «Макеевский рабочий», «На стройке», (1931); «Техническая страница» (1931, 1932, 1934–1936);

«За чистый завод» (1933); «Макеевский рабочий-Домна»: спец. вып. к общезаводской техпартконференции (1934); «Литературная страница» (1935, 1936); «За 12 тонн»: спецвыпуск (1936) та ін.

Двотижневик робітників і службовців Харківського заводу сільськогосподарських машин «Серп и молот» «Молотилка» (Харків, 1926, 1927, 1929), упродовж 1926–1941 рр. виходив з 19 додатками: «Сторінка молоді» (1930), «Страничка молодежи» (1930), «Додаток до газети «Молотарка» (1932); «Літературна сторінка» (1932, 1933, 1935–1938), «Молодняцька сторінка» (1932–1935), «Технічна сторінка» (1932, 1933, 1935–1938), «Літературна газета: додаток» (1933, 1934), «Молотарка: ударна листівка» (1933, 1934, 1936), «Молотарка» в Лозівській МТМ» (1933), «Молотарка» в Мечебилівській МТС на Петрівщині» (1933), «Молотарка» на Петрівщині» (1933); Технічна газета: додаток» (1933, 1934), «Більшовицька зміна» (1934, 1935), «Молотарка: екстрений випуск» (1934, 1936), «Молотарка: листівка» (1934, 1936, 1941), «Молотарка: листок «Лёгкой кавалерии» на Харьков. электростанции» (1934), «Тсоавіахемівська сторінка» (1935), «Молотарка» на карнавалі» (1936); «Литературная страница» (1939, 1941), «Техническая страница» (1940, 1941).

Неабиякі труднощі опрацювання багатотиражних газет були пов'язані із застосуванням *однакової назви* для видань різного підпорядкування. Так, назву «Паровозник» («Паротязник») мали газета робітників і службовців Олександрівських паровозних майстерень і вузла (Запоріжжя, 1929) та Дніпропетровського паровозоремонтного заводу (Дніпропетровськ, 1929, 1936–1941); під назвою «Об'єктив» виходили газета партійного колективу та фабкому Київської кінофабрики і газета партійного осередку та фабкому Одеської кінофабрики «Українфільм». Але найчастіше, нашим дослідникам траплялася назва «Ударник». Так називалися газети Харківської взуттєвої фабрики, Полтавського паровозоремонтного заводу, держшкірзаводу ім. Ільча в Бердичеві, швейної фабрики ім. Воровського в Одесі, гнотомеблевої та столлярної фабрик ім. 1-го Травня в Житомирі, Прилуцької держдрукарні, Миколаївського державного суднобудівного заводу імені 61 комунара, Калінінського цукрозаводу у Глухові, Рокитнянського маслозаводу, тресту Головспирту, механічного заводу НКВС УСРР у Харкові, Київського консервного заводу ім. Мікояна, Бердичівської пісочної цукроварні, 10-ї Бердичівської держвзуттярні. Серед повторюваних назв не бракувало й таких: «Друкар», «Мотор», «Стахановець» та ін.

Доволі багато проблем постало з *атрибуцією колгоспних та радгоспних газет, органів політвідділів МТС*, які мали однакові назви основних газет, а також спецвипусків і додатків, бюлетенів, листків, звернень, які готувалися найчастіше за допомогою виїзних редакцій. Наводити приклади через майже неосяжну кількість таких видань не видається можливим. За необхідності видавалися «сторінки»: «Комсомольська» «Комсомольсько-молоднеча», «Літературна» тощо. Упродовж усього періоду свого існування назви колгоспних газет не вирізнялися оригінальністю і різноманітністю. Так, у 1950-х рр. (часи масового заснування, регулярного виходу і розповсюдження колгоспних газет) виходило понад 160 «Колгоспних життів», понад 100 «Колгоспників», понад 200 газет з

назвами «Ленінський шлях» або «Ленінським шляхом»; надзвичайною популярністю користувалася назва «Авангард»; нерідкими були випадки зміни назв. І тут варто враховувати кількість колгоспних газет, які у загальному масиві багатотиражних видань займають приблизно 30 %.

Неабияку складність становлять також зміни *адміністративно-територіального устрою, регіональної підпорядкованості*, а також питання, пов'язані з перейменуванням міст і сіл, присвоєнням імен партійних діячів назвам підприємств і колгоспів, перепрофілюванням підприємства тощо. Перед тим, як приступити до дослідження газети, що виходила у населеному пункті, що змінював назву чи підпорядкованість, а також на підприємстві, назви якого різняться, задля встановлення місця видання необхідно з'ясувати усі перейменування, дати, коли ці перейменування відбувалися, визначити, як ці зміни вплинули на багатотиражне видання – його періодичність, назву, характер публікацій тощо.

Багатотиражні газети *виходили з різною періодичністю*, що пояснюється низкою причин – економічними (дефіцит паперу), впливами суспільно-політичної ситуації. Нерідко відбувалося й переформатування газет – у другий половині 1930-рр. частина багатотиражок перетворилася на районні газети.

Певні складнощі викликає і такий аспект, як *підпорядкування газет*: у період посилення ролі партії, зокрема, у роки індустріалізації, багатотиражні видання, які у 1920-х – на початку 1930-х рр. майже всі існували як газети робітників та службовців, наприкінці 1930-х перетворилися на органи парткомів, дирекцій, завкомів, профспілок.

Висновок. Як засвідчив аналіз, на часі проведення повноцінного історико-бібліографічного дослідження багатотиражної преси з розкриттям її потенціалу як багатоаспектного історичного джерела, об'єкта бібліотечно-бібліографічного пресознавства. Історико-бібліографічне вивчення багатотиражних газет відповідає актуальним завданням сучасної науки щодо виявлення, публікації, введення у науковий і культурний обіг якомога більшої кількості джерел, що сприятиме відтворенню цілісної картини буття України у певний історичний період, зокрема, у 1920-х на початку 1940-х років.

Список бібліографічних посилань

1. Габор В. В. *Українські часописи Ужгорода (1867–1944)*. Львів: ЛНБ імені В. Стефаника НАН України, 2003. 564 с.
2. Галушко М. *Українські часописи Станіславова (1879–1944 рр.): історико-бібліографічне дослідження*. Львів, 2001. 304 с.; ІІ ж. *Українські часописи Тернополя і Тернопільщини (1886–1944): історико-бібліографічне дослідження*. Львів: ЛННБ ім. Стефаника, 2008. 352 с.
3. Дроздовська О. *Українські часописи повітових міст Галичини (1865–1939 рр.): історико-бібліографічне дослідження*. Львів, 2001. 364 с.
4. Кулеша Н. *Українські періодичні видання в Німеччині 1919–1945 рр.: формування і функціонування*. Львів: ЛННБ ім. В. Стефаника, 2009. 280 с.
5. Мартинюк М. *Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914–1939)*: матеріали до бібліографії. Львів, 1998. 295 с.
6. Павлюк І. З. *Українські часописи Волині, Полісся, Холмищини та Підляшшя (1917–1939)*: анотований покажчик. Львів; Луцьк, 1997. 179 с.

7. Романюк М. М. *Українська преса Північної Буковини (1870–1940)*. Львів : Фенікс, 1999. 428 с.
8. Сніцарчук Л. В. *Українська преса Галичини (1919–1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс* : монографія. Львів: ЛННБ ім. Стефаника, 2009. 416 с.
9. Бойко А. А. Проблема дослідження преси православної церкви кінця XIX – початку XX ст.: критико-бібліографічний огляд. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*. Львів, 2002. Вип. 10. С. 122–134.
10. *Періодичні видання Києва (1835–1917 рр.)* : покажчик : указатель. Т. II. Київ: Темпора, 2011. 128 с.; *Періодичні видання Києва (1835–1917 рр.)* : покажчик : указатель. Т. III. (російськомовні видання). Київ: Темпора, 2011. 792 с.; *Періодичні видання Києва (1835–1917 рр.)* : покажчик : указатель. Т. IV. Київ : Темпора, 2011. 208 с.
11. *Газети Радянської України 1917–1920 рр.* Київ, 1979. 195 с.; *Газети Радянської України 1921–1925 рр. (за матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР)* : каталог. Київ, 1981. 229 с.; *Газети Радянської України 1926–1929 рр. у фондах ЦНБ АН УРСР* : каталог. Київ, 1985. 305 с.; *Газети України 1930–1934 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : каталог: у 2 ч. Київ, 2004. Ч. 1. 853 с.; *Газети України 1930–1934 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : каталог: у 2 ч. Київ, 2004. Ч. 2. 986 с.
12. *Газети України 1935–1940 років у фондах НБУВ* : каталог. У 2 ч. Ч. 1. Київ, 2012. 570 с.; *Газети України 1935–1940 рр. у фондах НБУВ* : каталог. Ч. 2. Київ, 2012. 662 с.; *Газети України 1941–1945 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : каталог. Київ, 2009. 504 с.; *Газети України 1946–1950 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : каталог. Київ, 2012. 436 с.; *Газети України 1951–1955 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : каталог. Київ, 2013. 500 с.; *Газети України 1956–1960 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : науковий каталог. Київ, 2017. 988 с. *Газети України 1917–1920 рр. у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : науковий каталог. Київ, 2014. 433 с.
13. *Схема повного бібліографічного опису періодичного видання*. Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника, 1994. 23 с.
14. *Методичний посібник з бібліографічного опису (ДСТУ ГОСТ 7.1: 2006)*. Львів : ЛННБ ім. В. Стефаника, 2010. 72 с.
15. Романюк М. М. *Загальна і спеціальна бібліографія* : навчальний посібник для студентів спеціальності «Видавнича справа та редагування». Львів, 2002. 112 с.
16. *Періодичні видання УРСР 1917–1960. Газети. Розділ другий: обласні, міські та районні газети* : бібліографічний довідник. Харків, 1965. 575 с.

References

1. Habor, V. V. (2003). *Ukrainski chasopysy Uzhhoroda (1867-1944)* [Ukrainian magazines of Uzhhorod (1867-1944)]. Lviv, Ukraine: LNB imeni V. Stefanyka NAN Ukrainy. [In Ukrainian].
2. Halushko, M. (2001). *Ukrainski chasopysy Stanislavova (1879-1944 rr.): istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia* [Ukrainian magazines of Stanislavov (1879-1944): historical and bibliographic research]. Lviv, Ukraine; Halushko, M. (2008). *Ukrainski chasopysy Ternopolia i Ternopilshchyny (1886-1944): istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia* [Ukrainian magazines of Ternopil and Ternopil Region (1879-1944): historical and bibliographic research]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].
3. Drozdovska, O. (2001). *Ukrainski chasopysy povitovykh mist Halychyny (1865-1939 rr.): istoryko-bibliohrafichne doslidzhennia* [Ukrainian magazines of county towns of Galicia (1865-1939): historical and bibliographic research]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].
4. Kulesha, N. (2009). *Ukrainski periodychni vydannia v Nimechchyni 1919-1945 rr.: formuvannia i funkcionuvannia* [Ukrainian periodicals in Germany 1919-1945: formation and functioning]. Lviv, Ukraine: LNNB im. V. Stefanyka. [In Ukrainian].
5. Martyniuk, M. (1998). *Ukrainski periodychni vydannia Zakhidnoi Ukrainy, krain Tsentralnoi ta Zakhidnoi Yevropy (1914-1939): materialy do bibliohrafii* [Ukrainian periodicals of Western Ukraine, Central and Western Europe (1914-1939): materials for bibliography]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

6. Pavliuk, I. Z. (1997). *Ukrainski chasopysy Volyni, Polissia, Kholmshchyny ta Pidliashshia (1917-1939): anotovanyi pokazhchyk* [Ukrainian magazines of Volyn, Polissya, Kholmshchyna and Podlasie (1917-1939): annotated index]. Lviv, Ukraine: Luts'k. [In Ukrainian].
7. Romaniuk, M. M. (1999). *Ukrainska presa Pivnichnoi Bukovyny (1870-1940)* [Ukrainian press of Northern Bukovyna (1870-1940)]. Lviv, Ukraine: Feniks. [In Ukrainian].
8. Snitsarchuk, L. V. (2009). *Ukrainska presa Halychyny (1919-1939 rr.) i zhurnalistykoznavchyi dyskurs: monohrafiia* [Ukrainian press of Galicia (1919-1939) and journalistic discourse: monograph]. Lviv, Ukraine: LNNB im. Stefanyka. [In Ukrainian].
9. Boiko, A. A. (2002). Problema doslidzhennia presy pravoslavnoi tserkvy kintsia XIX – pochatku XX st.: krytyko-bibliohrafichnyi ohliad [The problem of research of the press of the Orthodox Church of the end of the XIX - the beginning of the XX century: critical and bibliographic review]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky* [Collection of works of the Research Center of Periodicals.]. (Issue 10, pp. 122-134). Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].
10. (2011). *Periodychni vydannia Kyieva (1835-1917 rr.): pokazhchyk: ukazatel* [Periodicals of Kyiv (1835-1917): index: index]. (Vol. II). Kyiv, Ukraine: Tempora; (2011). *Periodychni vydannia Kyieva (1835-1917 rr.): pokazhchyk: ukazatel* [Periodicals of Kyiv (1835-1917): index: index]. (Vol. III). Kyiv, Ukraine: Tempora; (2011). *Periodychni vydannia Kyieva (1835-1917 rr.): pokazhchyk: ukazatel* [Periodicals of Kyiv (1835-1917): index: index]. (Vol. IV). Kyiv, Ukraine: Tempora. [In Ukrainian].
11. (1979). *Hazety Radianskoi Ukrainy 1917-1920 rr.* [Newspapers of Soviet Ukraine 1917-1920]. Kyiv, Ukraine; (1981). *Hazety Radianskoi Ukrainy 1921-1925 rr. (za materialamy hazetnykh fondiv TsNB AN URSS)*: katalog [Newspapers of Soviet Ukraine 1921-1925 (according to the newspaper funds of the Central Scientific Library of the USSR Academy of Sciences): catalogue]. Kyiv, Ukraine; (1985). *Hazety Radianskoi Ukrainy 1926-1929 rr. (za materialamy hazetnykh fondiv TsNB AN URSS)*: katalog [Newspapers of Soviet Ukraine 1926-1929 (according to the newspaper funds of the Central Scientific Library of the USSR Academy of Sciences): catalogue]. Kyiv, Ukraine; (2004). *Hazety Ukrainy 1930-1934 rr. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: katalog [Newspapers of Ukraine of 1930-1934 in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine : catalogue]. (In 2 parts. P. 1). Kyiv, Ukraine: NBUV; (2004). *Hazety Ukrainy 1930-1934 rr. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: katalog [Newspapers of Ukraine of 1930-1934 in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine: catalogue]. (In 2 parts. P. 2). Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
12. (2012). *Hazety Ukrainy 1935-1940 rokiv u fondakh NBUV*: katalog [Newspapers of Ukraine of 1935-1940 in the funds of Vernadsky National Library of Ukraine: catalogue]. (In 2 parts. P. 1). Kyiv, Ukraine; (2012). *Hazety Ukrainy 1935-1940 rokiv u fondakh NBUV*: katalog [Newspapers of Ukraine of 1935-1940 in the funds of Vernadsky National Library of Ukraine: catalogue]. (P. 2). Kyiv, Ukraine; (2009). *Hazety Ukrainy 1941-1945 rr. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: katalog [Newspapers of Ukraine of 1941-1945 in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine: catalogue]. Kyiv, Ukraine; (2012). *Hazety Ukrainy 1946-1950 rr. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: katalog [Newspapers of Ukraine of 1946-1950 in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine: catalogue]. Kyiv, Ukraine; (2013). *Hazety Ukrainy 1951-1955 rr. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: katalog [Newspapers of Ukraine of 1951-1955 in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine: catalogue]. Kyiv, Ukraine; (2017). *Hazety Ukrainy 1956-1960 rr. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: naukovy katalog [Newspapers of Ukraine of 1956-1960 in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine: scientific catalogue]. Kyiv, Ukraine; (2014). *Hazety Ukrainy 1917-1920 rr. u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*: naukovyi katalog [Newspapers of Ukraine of 1917-1920 in the funds of the Vernadsky National Library of Ukraine: scientific catalogue]. Kyiv, Ukraine. [In Ukrainian].
13. (1994). *Skhema povnoho bibliohrafichnoho opysu periodychnoho vydannia* [Scheme of a complete bibliographic description of a periodical]. Lviv, Ukraine: LNNB im. V. Stefanyka. [In Ukrainian].
14. (2010). *Metodychnyi posibnyk z bibliohrafichnoho opysu (DSTU HOST 7.1: 2006)*. [Methodical manual on bibliographic description (DSTU GOST 7.1: 2006)]. Lviv, Ukraine: LNNB im. V. Stefanyka. [In Ukrainian].

15. Romaniuk, M. M. (2002). *Zahalna i spetsialna bibliografiia: navchalnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti «Vydavnycha sprava ta redahuvannia»* [General and special bibliography: a textbook for students majoring in «Publishing and Editing»]. Lviv, Ukraine. [In Ukrainian].

16. (1965). *Periodychni vydannia URSR 1917-1960. Hazety. Rozdil druhyi: oblasni, miski ta raionni hazety: bibliografichni dovidnyk*. [Periodicals of the USSR 1917-1960. Newspapers. Section two: regional, city and district newspapers: bibliographic reference]. Kharkiv, Ukraine. [In Ukrainian].

Olha Vakulchuk,

PhD (History), ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4171-3886>, Head of the Press Studies Department, Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

FEATURES OF SCIENTIFIC AND INFORMATIONAL AND BIBLIOGRAPHIC DESCRIPTION OF MASS-CIRCULATION NEWSPAPERS

Mass-circulation newspapers are a specific type of Soviet periodicals published at enterprises, collective farms, state farms, educational institutions, establishments, and military units by means of typography, lithography, or other printing methods. This group of publications can be objectively extended by such varieties as leaflets, appeals, thematic supplements, «pages», special issues, bulletins. **The purpose** of this paper is to explain the need for bibliographic study and scientific and informational processing of an array of mass-circulation newspapers published on the territory of modern Ukraine in the period of 1920 – early 1940 s. **The methodology** is based on the interpretation of the mass-circulation press as a bibliographic object, which is the source of compiling the repertoire of periodicals as part of the retrospective national bibliography of Ukraine. Recommendations on the scheme of description, the requirements of the scientific approach to the completeness and accuracy of the description, governed by the provisions of State Standards formed the methodological basis for the description of mass-circulation newspapers in this paper. **The novelty** lies in the presentation of mass-circulation newspapers as an independent object of bibliographic research. The array of mass-circulation newspapers needs to be processed and systematized from the standpoint of modernity, which involves the creation of a system of traditional and electronic library and information resources, including printed bibliographic indexes and databases. **Conclusions.** It is time to conduct a full-fledged historical and bibliographic study of the mass-circulation press with the disclosure of its potential as a multifaceted historical source, the object of library and bibliographic press studies. Historical and bibliographic study of mass-circulation newspapers meets the agenda of modern science to identify, publish, and introduce into scientific and cultural circulation as many sources as possible, which will help to reproduce a holistic picture of Ukraine in a certain historical period, including 1920s–1940s.

К е у в о р д s: mass-circulation press, newspaper periodicals, national bibliography, bibliographic description.

Vernadsky National Library of Ukraine
62, Volodymyrska st., Kyiv, 01033, Ukraine
e-mail: vakulchuk@nbuv.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 12.02.2021.

ПОВІДОМЛЕННЯ

Валентина Редіна,

завідувачка наукової бібліотеки

Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України

вул. Антоновича, 9, м. Київ, 01030, Україна

Співпраця Бібліотечної ради і наукової бібліотеки Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України з формування інформаційних ресурсів

Минулого року Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України виповнилося 95 років. Разом з Інститутом свою історію започаткувала і бібліотека як його невід’ємний структурний підрозділ. І це цілком закономірно, адже, як наголошував академік І. Т. Петровський, у кожному із науково-дослідних інститутів, у кожному з вищих навчальних закладів «першою лабораторією є його бібліотека». Цієї позиції дотримувався і директор Інституту біохімії, Президент АН УРСР, академік О. В. Палладін: «Велику науку не можна робити без літератури – це фундамент науки». Саме завдяки його зусиллям до бібліотеки регулярно надходили зарубіжні журнали і монографії, не кажучи вже про вітчизняні наукові видання. Академік О. В. Палладін мав тісні зв’язки з колегами із різних країн, що сприяло постійному поповненню бібліотечного фонду. І ще один промовистий факт. Перший керівник Інституту біохімії мав за правило починати знайомити гостей з Інститутом не зі свого директорського кабінету, провідних лабораторій, а саме з бібліотеки.

З 1925 р. бібліотека функціонувала як структурний підрозділ Українського біохімічного інституту у Харкові, від 1932-го – бібліотека Інституту біохімії АН УРСР у Києві, від 1994 р. вона має сучасну назву.

Бібліотечна рада (БР) в Інституті запрацювала у 1945 р. У повоєнний час їх почали створювати з метою піднесення ефективності роботи академічних бібліотек. Ще зі студентської лави я пам’ятаю слова мого харківського викладача, знаного бібліотекознавця О. С. Сокальського: «У такому інституті як Ваш, потрібно обов’язково спиратись на Бібліотечну раду. О, це знаний інститут, це ж академік Палладін».

Головами БР у різні часи були: член-кореспондент АН СРСР і УРСР Д. Л. Фердман (1945–1970 рр.); член-кореспондент НАН України Г. В. Донченко (1986–1990 рр.); кандидат біологічних наук Т. М. Позднякова (1990–1994 рр.); академік НАН України С. О. Костерін (з 1995 р.).

Нинішній склад БР визначено наказом директора Інституту академіка С. В. Комісаренка від 12.01.2017 р. На сьогодні Раду очолює заступник директора Інституту з наукової роботи, академік С. О. Костерін. Секретар БР – В. В. Редіна, зав. наукової бібліотеки. Як і раніше, до складу БР входять небайдужі до бібліотеки, до наукової книги провідні вчені Інституту: В. М. Данилова, Г. В. Косякова, М. В. Скок, Р. П. Виноградова, Ю. М. Пархоменко, В. І. Назаренко.

Керівник наукової бібліотеки, члени БР постійно тримають у полі зору усі аспекти діяльності бібліотечного підрозділу Інституту, а саме:

- комплектування та організацію фонду бібліотеки;
- інформаційне забезпечення реалізації науково-дослідних проєктів інституту;
- щорічну передплату бібліотеки;
- наукову, культурно-масову роботу бібліотеки (бібліотечно-бібліографічні семінари для молоді, ювілейні, тематичні стенди, виставки);
- роботу з тематичними планами книг, які надходять до бібліотеки;
- організаційну роботу з боржниками;
- списання літератури (якщо потрібно і з яких причин);
- стан фонду і його зберігання тощо.

З перших років свого існування БР визначила головним пріоритетом своєї діяльності поповнення фондів бібліотеки. Завдяки спільним зусиллям БР і академіків зі світовим ім'ям О. В. Палладіна, Р. В. Чаговець, В. О. Беліцера, М. Ф. Гулого, С. В. Комісаренка бібліотека отримувала книги з біохімії відомих видавництв Мюнхена, Лейпціга, Берліна, Лондона, Філадельфії. БР вела широке листування з відомими світовими науково-дослідними центрами.

У 1950–1960 рр. завдяки зверненням БР (у той час бібліотекою відала В. В. Кипарисова) за підписом О. В. Палладіна до Комітету цінностей з Німеччини бібліотеці повертались цінні іноземні наукові видання. Професор К. М. Веремєнко згадував: «Кількість і цінність літератури, яка надходила до бібліотеки Інституту біохімії у 60–70-х рр. відображала весь світовий діапазон біологічної хімії» (Ю. Виленский. Огонь на себя. К., 2002). Всесвітньо відомий вчений, директор Інституту біохімії (1972–1977 рр.), академік М. Ф. Гулий писав про бібліотеку: «Взагалі слід відзначити, що її персонал працював і працює сумлінно... бібліотечні працівники справжні патріоти інституту» (М. Ф. Гулий. УБЖ 2000. Т. 72. С. 190).

Дуже тісно з БР працювала зав. бібліотеки І. В. Волченкова (1957–1990 рр.) З її ініціативи та підтримки БР у 1964 р. з'явилась Головна довідково-бібліографічна картотека (ГДБК), яка відіграла важливу роль у вдосконаленні праці науковців Інституту. Щотижня в лабораторії ферментів (пізніше відділ) проводилися семінари, де обговорювались результати робіт і плани майбутніх досліджень. Крім того, доповідалися новини ферментології за зарубіжними і вітчизняними публікаціями. Реферати цих доповідей потім систематизували і депонували в картотеці інститутської бібліотеки. Дні інформації, ГДБК були упродовж багатьох років дуже популярними не тільки серед співробітників Інституту біохімії, а й інших науково-дослідних установ. У 1963 р. за пропозицією

І. В. Волченкової і за сприяння членів БР було організовано групу науково-технічної інформації, яка у 1980 р. отримала статус відділу.

На той час у бібліотеці працював МБА, а її фонд сягнув майже 80 тис. примірників. Тут була представлена література з біохімії та суміжних галузей – фізіологія людини і тварини, мембранології, молекулярної біології, медицини, фармакології, імунології. Зберігалися праці академіків АН України О. Палладіна, В. Беліцера, М. Гулого, Р. Чаговця та інших вчених, багаторічні комплекти іноземних профільних журналів, повний комплект «Українського біохімічного журналу» (від 1925 р.).

Вагомі напрацювання сприяли тому, що у 1960–1980 рр. бібліотека стала основним центром наукового пошуку не тільки для фахівців Інституту біохімії, але й для підвищення кваліфікації, для виконання дисертаційних робіт науковців Росії, Вірменії, Азербайджану, Узбекистану, Грузії, Білорусі, Прибалтики, Молдови. До Інституту приїжджали вчені з Чехословаччини, Польщі, Болгарії. Всі вони користувалися багатим інформаційним ресурсом бібліотеки. За своєю інформаційно-бібліографічною діяльністю, при підтримці БР Інституту, бібліотека перетворилась у справді наукову установу. 13 січня 1977 р. Вчена рада, за клопотанням членів БР, надала бібліотеці Інституту біохімії статус наукової.

Наприкінці 1980-х рр. наша бібліотечна діяльність дещо ускладнилася. У першу чергу, це позначилося на комплектуванні фонду бібліотеки новою літературою. На початку 80-х рр. ще можна було отримати книги через Бібколектор. Ми в ті роки постійно замовляли цій установі тематичні плани видавництв, які становили інтерес для Інституту. Вони роздавались усім членам БР, представникам відділів для ознайомлення і визначення, які книги, скільки примірників варто замовляти для науковців, викладачів, аспірантів, студентів за біохімічним профілем та суміжними науками. Якщо відкрити інвентарні книги минулих десятиліть, можна побачити, які чудові книги отримувала бібліотека, зокрема таких видавництв, як «Мир», «Медицина», «Наука», «Высшая школа». Але вже з 90-х рр. ми почали втрачати це важливе джерело поповнення літератури. Хоча, у 2000-х рр. в Україні з'явилися іменні видавництва, які за замовленнями привозять нам перекладні книги західних видавництв. Наприклад, видавництву «Патерік» (найбільш активне в роботі з науковими бібліотеками) бібліотека Інституту за погодженням з БР замовила на 2020 р. близько 20 назв книг по тематиці: біохімія, біофізика, імунологія, нанобіотехнологія. Зауважимо, що з початку 90-х рр. бібліотеки країн колишнього СРСР втратили не тільки постійні замовлення на літературу, а й отримали проблему з обов'язковим примірником, що також негативно позначається на комплектуванні усіх наукових бібліотек, у т. ч. і нашої. Це, що стосується книг. А тепер кілька слів про поповнення бібліотечних фондів іноземними (валютними) журналами. У 70–80-х рр. воно здійснювалось за рахунок валютної передплати і за рахунок обміну із соціалістичними країнами, які організовувала для академічних інститутів ЦНБ АН УРСР. У 90-х отримання валютних журналів припинилось. Але Інституту біохімії повезло. На той час його директор, а до цього голова БР, Г. В. Донченко

істотно допоміг бібліотеці із зарубіжними журналами. За 5 років бібліотекою було отримано 1883 одиниці профільних іноземних періодичних видань. А у 1997 р. завдяки допомозі академіка С. В. Комісаренка (він тоді працював Послом у Великій Британії) від університетів Великої Британії надійшло 8489 одиниць цінних іноземних наукових журналів. Частина цього унікального ресурсу було передано бібліотекам інститутів НАН України: молекулярної біології, мікробіології та вірусології, зоології, ботаніки, фармакології та токсикології, Київському національному університету ім. Т. Г. Шевченка.

Багато років від FEBS до бібліотеки (теж за сприяння академіка С. В. Комісаренка) надходили цінні наукові журнали: FEBS Letters, European J. Biochemistry, European J. Immunology та ін.

Деякі працівники Інституту біохімії – члени БР підтримували тісні наукові контакти з біохімічною асоціацією у Вашингтоні. Завдяки їм бібліотека тривалий час отримувала журнал «Science». Зокрема, від відділу структури і функції білка до нас надходив більше 20 років журнал «Thrombosis Research». До речі, до складу редакційної колегії цього фахового періодичного видання входив академік В. О. Беліцер, завідуючий відділу, член Бібліотечної ради.

У 1990-ті рр. в Інституті було організовано інформаційно-сервісний центр, який почав налагоджувати зв'язки з науковими фірмами Австрії. Наші працівники, члени цього центру і члени БР, змогли домовитися про надходження до бібліотеки журналів Proc. Nat. Acad. Sci, 2-х серій ВВАкта. Крім того, за підтримки БР для потреб читачів було придбано 9 комп'ютерів. Їх встановили у відділах для читання на дискетах: Chem. Abstracts, Current Contents, РЖ Физико-химическая биология. 10 найменувань останнього дали можливість відділу науково-технічної інформації виконувати за рік майже 500 замовлень. Завдяки зусиллям зав. відділу науково-технічної інформації В. М. Данилової (вона ж член БР) було укладено договір із директором Інституту біоорганічної хімії ім. Шемякіна (Москва) Ю. О. Овчинниковим про відправлення щомісяця для наших співробітників копій статей з іноземних журналів (88 найменувань).

Загалом, на початку 1980-х рр. бібліотека Інституту біохімії отримувала 50 найменувань зарубіжних журналів. І цей набуток потрібно було захищати. БР Інституту тут нам дуже допомагала. Справа у тому, що у 1995 р. Комітет з науки і техніки порушив перед НБУВ питання, про передачу передплати деяких іноземних журналів іншим науково-дослідним інститутам України. Дирекція Інституту біохімії разом з Бібліотечною радою, зав. бібліотеки В. В. Редіною звернулась з листами до ректорів Київського національного університету України ім. Т. Г. Шевченка, Київського політехнічного університету, Національного аграрного університету, директорів науково-дослідних інститутів НАН України, профільних по науковій літературі Інституту біохімії не розривати комплекти іноземних журналів нашої бібліотеки. Тим більше, що цими журналами науковці вищезгаданих установ користувались без обмежень. Наукову бібліотеку Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна, Бібліотечну раду підтримали академіки П. Г. Костюк, Г. Х. Мазука, Д. О. Мельничук, О. С. Онищенко, В. В. Скопенко. Всі вони були не тільки

керівниками наукових установ, але й відданими читачами інститутської книгозбірні. Велика когорта науковців – майбутніх академіків, член-кореспондентів, докторів наук, аспірантів зростала саме на добре укомплектованому фонді наукової бібліотеки Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна.

Гордістю бібліотеки є не тільки її багатий книжковий фонд, а й створена власними руками система каталогів. На сьогодні доступ до інститутського інформаційного ресурсу забезпечують:

- Алфавітний каталог вітчизняних і перекладних з іноземних мов книг.
- Систематичний каталог вітчизняних і перекладних з іноземних мов книг.
- Додаток: Ключ до систематичного каталогу; алфавітно-предметний покажчик до систематичного каталогу; картотека довідково-бібліографічної літератури.
- Алфавітний каталог іноземних монографій.
- Систематичний каталог іноземних монографій.
- Каталог іноземної періодики.
- Каталог вітчизняної періодики.
- Каталог авторефератів дисертацій.
- Картотеки:

Алфавітна картотека праць співробітників Інституту біохімії, яка активно ведеться з 1959 р.

Труди Інституту біохімії з 1951 р.

Історія Інституту біохімії з 1959 р.

Перелік з'їздів, конференцій, симпозіумів, в яких брали участь співробітники інституту (1978–2017 рр.).

Нову літературу з біохімії бібліотека завжди представляє на каталожних картках у картотеці «Нові надходження» в читальному залі.

Бібліотечна Рада, бібліотека орієнтовані на постійне розширення пошукових можливостей наших каталогів, на забезпечення максимального доступу до наявних документально-інформаційних ресурсів на традиційних і електронних носіях. З цією метою у 2017 р. ми підтримали ініціативу методичного кабінету НБУВ щодо збереження і ведення каталожних карток паралельно з електронним каталогом.

Бібліотека Інституту, члени БР традиційно багато уваги приділяють роботі з читачами, зокрема, з молодими спеціалістами, аспірантами, студентами. За домовленістю з вченим секретарем у бібліотеці для молодих науковців проводяться бібліотечно-бібліографічні семінари («Біохімічні школи Інституту біохімії», «Лауреати премії ім. О. В. Палладіна», «Історія фонду бібліотеки Інституту біохімії» та ін.); готуються тематичні довідки за темами: історія Інституту біохімії, історія бібліотеки, історія вітчизняної біохімії, інформація про організацію книжкового фонду, про нові зарубіжні книги, про наукові публікації співробітників інституту; надаються як колективні, так і персональні консультації по Алфавітному і Систематичному каталогах, по Алфавітній картотеці праць співробітників Інституту тощо.

В останні роки бібліотека активно впроваджує у свою роботу інформаційні тех-

нології. З цих питань ми керуємося цілою низкою чинних нормативно-правових документів. Зокрема, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 березня 2016 р. № 2 219-р: «Стратегія розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р.: Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України». Під повсякденним контролем керівництва бібліотеки, членів БР перебувають питання, пов'язані з формуванням електронного каталогу, куди вже введено багато праць корифеїв Інституту біохімії, академіків О. В. Палладіна, Р. В. Чаговця, В. О. Беліцера, М. Ф. Гулого, члена-кореспондента АН СРСР і АН УРСР Д. Л. Фердмана, докторів наук О. С. Циперовича, В. П. Вендта, знаних вчених сьогодення: академіків С. В. Комісаренка, С. О. Костеріна, членів-кореспондентів Г. В. Донченка, Н. М. Гулої, Е. В. Луговського, доктора біологічних наук М. М. Великого та ін. У базу даних електронного каталогу також введено історію Інституту біохімії, дисертації, підручники з біохімії, останні надходження. Бібліотека має мережевий доступ до онлайн-джерел наукової інформації на платформі EBSCO, до інформаційних ресурсів американського наукового товариства American Chemical Society, до ресурсів видавництва наукової, технічної та медичної літератури Elsevier – Biochemistry, Genetics and Molecular Biology. З пошуку інформації в онлайн-журналах для співробітників та аспірантів Інституту проводяться консультації, здійснюється безпосередній пошук інформації з подальшим її роздрукуванням.

Електронний каталог у нашій бібліотеці почав упроваджуватися з кінця 2005 р. З кожним роком він удосконалюється. З самого початку цієї роботи бібліотека поступово входила в стадію значних структурних перетворень, які є відповіддю на вимоги інформаційного суспільства.

Спираючись на Алфавітну картотеку праць співробітників Інституту, бібліотекарі долучались до розроблення наукової теми відділу науково-технічної інформації: «Наукові школи Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України. Історія, розвиток, перспективи». У всьому світі наукові школи становлять велику цінність щодо розуміння головних пріоритетів розвитку світу знань. Матеріал про них старанно нами зберігається, хронологічно документується і використовується для створення навчальних посібників, довідників, енциклопедичної та рекламної літератури.

З 1 жовтня 2005 р. в штат відділу науково-технічної інформації (бібліотеки) введена нова посада провідного інженера-спеціаліста – наукового бібліографа зі створення, ведення та редагування електронного каталогу. Його зусиллями була зроблена електронна каталогізація нових надходжень та ретровидань; створена база даних праць співробітників Інституту за науковими школами.

У 2015 р. розпочато пов'язування записів баз даних електронного каталогу із зовнішніми об'єктами (Інтернет-ресурси), що надає користувачеві можливість переходити від документа бази даних до пов'язаного файлу за допомогою посилання.

Індивідуальне та групове інформування співробітників Інституту в основному відбувається завдяки електронній пошті. Розсилаються бібліографічні списки, повідомлення про Дні інформації, про доступ до баз даних інформаційно-науко-

вих ресурсів, про профільні книжкові видання з виставки нових надходжень НБУВ, про своєчасну перереєстрацію читачів тощо.

Ведеться пошук наукових статей у НІНАМ, інших електронних ресурсах з подальшим роздрукуванням, збереженням на носії інформації або відправленням на електронну адресу. Надаються консультації з питань самостійного пошуку інформації в онлайн-джерелах.

З кожним роком дедалі активніше використовується електронна доставка документів. Так, за 2016 р. було виконано 32 замовлення на пошук 58-ми документів з відправленням їх по електронній пошті. Продовжується робота над удосконаленням електронного каталогу. У його бази даних лише за один 2016 р. вдалося ввести 2885 бібліографічних записів (2821 – у базу даних книг та статей. Зокрема, це нові надходження, наукові статті співробітників Інституту, реєстрація іноземних журналів за минулі роки; 64 – у базу даних дисертацій і авторефератів дисертацій). Започатковано формування електронного каталогу безпосередньо на корпоративному сервері НБУВ. Став можливим доступ до ресурсів як з локальної мережі Інституту, так і інформаційно-комунікаційних технологій НБУВ, з мережі Інтернет. Уможливлено запозичення записів з ЕК НБУВ, що дає змогу збільшити планові показники на наступний рік.

Зі 197 публікацій співробітників Інституту, внесених до ЕК, 114 мають посилання на повний текст або абстракт. Також були роздруковані та вліті 513 карток для Алфавітної картотеки праць співробітників. Для Алфавітного та Систематичного каталогів, Каталогів дисертацій і авторефератів було вліто 263 картки.

На основі баз даних електронного каталогу в автоматизованому режимі співробітниками бібліотеки створено 9 бібліографічних списків.

Ми тісно співпрацюємо з редакціями журналів, які видає Інститут біохімії – «Ukrainian biochemical journal» та «Biotechnologia Acta». Зокрема, надається консультаційна допомога з вивчення світових наукометричних баз даних. Ведеться велика консультаційна робота з питань створення єдиного облікового запису (профілю) вченого в наукометричній базі даних SciVerse Scopus.

Працівників нашої бібліотеки досить часто залучають до роботи в інших підрозділах Інституту. На прохання вченого секретаря, відділу кадрів ми часто працюємо в РІТ НОД НАН України (розподілена інформаційна технологія підтримки науково-організаційної діяльності НАН України. Надаємо допомогу щодо подання запитів на відкриття НДР ДКР, створення профілів і надання доступу співробітникам у системі РІТ НОД НАН України, долучаємося до редагування цифрових посвідчень працівників Інституту у домені nas.gov.ua (створення нових облікових записів, додавання фото до профілю, записів про звільнення, укладання нових трудових договорів, до подання запитів на ці цифрові посвідчення).

У світі створюються все нові й нові інформаційні носії. Нині за допомогою комп'ютерів, Інтернету ми можемо легко долати будь-які державні кордони, долучатись до ресурсів світової інформаційної системи. І все-таки друковане слово, книги, журнали, а отже і бібліотеки, й надалі існуватимуть у нашому житті, адже вони озброюють нас знаннями, які накопичило людство за всю свою історію. Вони – невичерпне джерело нашої культури.

ВІДДАНІСТЬ ПРОФЕСІЇ

УДК 01(477):116.Беляєва

Тетяна Гришина,

молодший науковий співробітник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3464-3085>

проспект Голосіївський, 3, м. Київ, 03039, Україна
e-mail: tagym@ukr.net

Лілія Вікентіївна Беляєва. З когорти провідних бібліографів

Дослідження розвитку науково-бібліографічної діяльності однієї з найбільших книгозбірень України – Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) неможливо уявити без наукового доробку її фахівців-бібліографів, зокрема Лілії Вікентіївни Беляєвої, яка понад 60 років свого життя присвятила служінню бібліотечній справі.

Уся трудова, дослідницька діяльність Лілії Вікентіївни пов'язана зі створенням науково-допоміжних бібліографічних покажчиків, основну частину яких становить бібліографія літературознавчої проблематики. Вона брала участь у спільних наукових проектах Національної академії наук України (раніше Академія наук УРСР) та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського з підготовки бібліографій видатних українських вчених, створення бібліографічних покажчиків з питань мовознавства, літерату-

рознавства, мистецтвознавства, фольклористики, етнографії, підготовки бібліографічної «шевченкіани». Головним пріоритетом у житті Л. В. Беляєвої завжди було підвищення престижу бібліографічного фаху, прагнення до нових знань, до збагачення вже набутого практичного досвіду. Лілія Вікентіївна читала лекції, виступала з доповідями на наукових конференціях і семінарах, вела курс з підготовки науково-допоміжних бібліографічних покажчиків у Київському державному інституті культури (нині Київський державний університет культури і мистецтв).

Народилася Лілія Вікентіївна Яцуто (дівооче прізвище) 29 січня 1928 року у місті Бобруйськ (нині Могильовська область, Білорусь). Навчалася у Львівському національному університеті імені Івана Франка на філологічному факультеті. Саме тут вона познайомилась з видатним українським книгознавцем, бібліографом, фундатором бібліотечно-бібліографічної справи в Україні Федором Пилиповичем Максименком, який і вплинув на її подальшу професійну долю. Вчений завідував бібліографічним відділом Наукової бібліотеки університету і одночасно читав у вищій спеціальній бібліографії. Йому вдалося зацікавити цією

дисципліною допитливу, схильну до наукових пошуків, в юнку, яка відрізнялася від своїх ровесників чіпкою пам'яттю, доволі широкою ерудицією. А дівчина за честь і велику довіру до себе вважала те, що могла успішно виконувати його творчі доручення [9, с. 26].

У Львові Лілія Вікентіївна зустріла й свого майбутнього чоловіка – Віктора Григоровича Беляєва, українського літературознавця і критика, згодом головного редактора журналу «Радянське літературознавство» (від січня 1990 р. – «Слово і час»), який став її однодумцем, помічником у дослідженнях українського письменства.

Свою трудову діяльність Л. Беляєва розпочала в Інституті літератури імені Тараса Шевченка АН УРСР (нині – Інститут літератури імені Тараса Шевченка НАН України) на посаді бібліотекаря. До Державної публічної бібліотеки УРСР (ДПБ), нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) вона прийшла у 1955-му і пропрацювала тут до 2015 р. Її загальний трудовий стаж у Бібліотеці становить 60 років.

Спочатку Л. В. Беляєва працювала старшим бібліотекарем, потім – старшим бібліографом відділу бібліографії, старшим редактором цього ж відділу, головним бібліографом науково-бібліографічного відділу (1974–1975 рр.). Упродовж дванадцяти років обіймала посаду заступника директора Бібліотеки з наукової роботи, була тимчасово виконуючою обов'язків директора Центральної наукової бібліотеки АН України (червень – вересень 1979 р.) [3]. Пребуваючи на керівній посаді, Лілія Вікентіївна не полишала практичної бібліографічної діяльності. Пізніше вона працювала головним бібліографом культурно-просвітницького центру Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, головним бібліографом відділу національної бібліографії Інституту української книги НБУВ, а з 2003-го – головним бібліографом, науковим співробітником відділу національної бібліографії НБУВ [3].

Л. В. Беляєва упродовж своєї трудової діяльності активно займалася науково-дослідницькою роботою пліч-о-пліч з видатними українськими бібліотекознавцями, бібліографами: Іваном Захаровичем Бойком, Ганною Марківною Гіммельфарб, Катериною Ієронімівною (Єронімівною) Скокан, Левом Ізраїльовичем Гольденбергом, Федором Кузьмовичем Сараню, Нінеллю Федорівною Королевич, Софією Володимирівною Сороковською та багатьма іншими. Безумовно, така співпраця стимулювала здорову творчу конкуренцію та зростання фахової кваліфікації.

Трудилася Лілія Вікентіївна Беляєва відповідально, наполегливо, з великою зацікавленістю і любов'ю до своєї справи. За багаторічну сумлінну працю та вагомий особистий внесок у розвиток української бібліографії у 2000 р. їй присвоєно звання «Заслужений працівник культури України» [10, с. 41].

Доробок науковця у галузі бібліографії можна умовно розподілити на три напрями: підготовка біобібліографій видатних українських вчених, державних і громадських діячів та бібліотекознавців; створення бібліографічних покажчиків з питань мовознавства, літературознавства, мистецтвознавства, фольклористики, етнографії; дослідження бібліографічної «шевченкіани». Крім того вчена брала участь у підготовці бібліографічної продукції, спрямованої на допомогу фахівцям інших бібліотек та культурно-освітніх установ, зокрема, бюлетенів і списків нових надходжень, методично-бібліографічних матеріалів, бібліографічних пам'яток, оглядів літератури тощо.

Персональна бібліографія

На початку своєї професійної діяльності, в середині 50-х років ХХ ст., Л. В. Беляєва опікувалася переважно підготовкою біобібліографій вчених, складанням бібліографічних списків. Вона одразу включилася в цю важливу роботу Бібліотеки і у

співпраці з Н. І. Стручевською підготувала «Список наукових праць О. І. Білецького» (Радянське літературознавство. 1955. № 18) [5]. У 1959 р. виходить покажчик «Бібліографія наукових праць академіка О. І. Білецького (1955–1959 рр.)» (Радянське літературознавство. 1959. № 5). Пізніше бібліографія праць О. І. Білецького, складена Л. В. Беляєвою, увійшла до видань: Гудзій М. К. «Олександр Іванович Білецький» (Київ, 1959) [Друковані праці О. І. Білецького (1909–1959). С. 23–50], «О. І. Білецький. Вибрані праці» у 2 т., т. 2: «Від давнини до сучасності. Збірник праць з питань української літератури» (Київ, 1960) [Бібліографія наукових праць О. І. Білецького (1909–1959). С. 427–454] та «Олександр Білецький. Зібрання праць» у 5 т., т. 1: «Давня українська і давня російська літератури» (Київ, 1965) [Бібліографія друкованих праць О. І. Білецького (1909–1963). С. 27–76]. «Творче спілкування з цією неординарною людиною [йдеться про О. І. Білецького], як і з Ф. Максименком справило неабиякий вплив на молоду подвижницю. Виконана нею на високому рівні робота одразу створила відповідний професійний престиж упорядниці. Їй почали довіряти укладання бібліографій й інших знаних українських учених. Зокрема, у 1962 р. був опублікований список «Михайло Стельмах: (матеріали до бібліографії)» (Радянське літературознавство. 1962. № 3). У серії «Біобібліографія вчених Української РСР» (надалі «Біобібліографія вчених України») вийшли покажчики: «Євген Степанович Шаблювський» (Київ, 1976) у співавторстві з Н. М. Деркач, «Євген Прохорович Кирилюк» (Київ, 1983) у співпраці з Ю. Л. Гунченко та Н. М. Деркач, «Наукові праці члена-кореспондента АН УРСР Л. М. Новиченка» (Радянське літературознавство. 1984. № 3), «Основні праці академіка АН УРСР М. З. Шамоти: монографії і збірники» (Радянське літературознавство. 1986. № 12), «Ігор Костянтинович Походня» (Київ, 1997 та 2007), укладені разом з О. С. Котельчук, О. М. Лавриненко, Д. С. Пшеничковою. У цій же серії Лілія Беляєва підготувала біобібліографію, присвячену 80-річчю академіка НАН України Г. Д. Вервеса «Григорій Давидович Вервес» (Київ, 2000).

2008 р. до 90-річчя президента НАН України, академіка Б. Є. Патона спільно з Інститутом електрозварювання ім. Є. О. Патона було видано фундаментальну біобібліографію вченого «Біобібліографія президента НАН України, академіка НАН України Б. Є. Патона» (Київ, 2008) (авторський колектив: Л. В. Беляєва, Т. Б. Корольова, Л. С. Новосьолова, Л. І. Тіманова, під керівництвом доктора історичних наук, професора В. Ю. Омельчука). Крім того, Л. В. Беляєвою у співпраці з Л. С. Новосьоловою було підготовлено прикнижкову бібліографію до видання «Національна академія наук України. 1918–2008: до 90-річчя від дня заснування» (Київ, 2008).

Л. В. Беляєва і Є. С. Шаблювський виступили рецензентами ґрунтовного бібліографічного покажчика «А. Ю. Кримський (1889–1971)» (укладачі: Н. М. Деркач, Н. М. Ісаєва, Г. М. Мартиненко, К. І. Скокан) (Київ, 1972), виданого з нагоди 100-річчя А. Ю. Кримського. Робота над цим покажчиком розпочалася ще 1941 р. (до 80-річного ювілею академіка) бібліографами Л. Р. Рубінзоном і Г. С. Івановою (під наглядом А. Ю. Кримського), але, на жаль, його не встигли опублікувати. Однак, рукопис прислужився для формування наступної бібліографії А. Ю. Кримського. Видання 1972 р. складалося з двох розділів та допоміжних покажчиків. Перший розділ налічував 1275 назв робіт А. Ю. Кримського, другий – перелік близько 220 позицій досліджень про нього.

Лілія Вікентіївна брала участь у підготовці праці «Кримський А. Ю. Твори в п'яти томах» (Київ, 1972–1974), а саме її 4-го тому під назвою «Сходознавство», упорядкувавши його спільно з О. О. Білявською, О. І. Ганусцем, Г. І. Нікуліним. Четвертий том багатомного видання присвячено працям історика, письменника і перекладача А. Ю. Кримського з орієнталістики.

Низка бібліографічних праць, присвячених персоналіям діячів історії, науки, літератури, вийшла за бібліографічною редакцією вченої. Зокрема, у 1972 р. побачив світ бібліографічний покажчик «Леся Українка, 1884–1970», над яким працювали бібліографи ЦНБ АН УРСР і Львівської наукової бібліотеки: М. В. Булавицька, М. О. Мороз, М. Л. Деркач (бібліографічна редакція Л. В. Беляєвої і К. І. Скокан). Однак, покажчик отримав негативну оцінку, оскільки в ньому згадувалися І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Стус та інші «шестидесятники», заборонені відповідними контрольними органами як ворожі радянській ідеології [5, с. 418]. На довгі роки покажчик потрапив до спецфондів і лише наприкінці 1980-х рр. його повернули до загальних фондів бібліотек. Лілія Беляєва була також редактором бібліографічних посібників: «В. О. Сухомлинський: бібліографія творів» (Київ, 1978); «Юрій Олексійович Меженко (1892–1969): матеріали до біографії» (Київ, 1994); «Гетьман Павло Скоропадський (1873–1945): матеріали для біобібліографії» (Київ, 1996).

Знаковою серед проєктів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР у галузі біобібліографії видатних вчених та державних діячів стала комплексна бібліографічно-археографічна тема, пов'язана з іменем засновника Української академії наук та Національної бібліотеки Української Держави, академіка В. І. Вернадського. Розпочали виконання теми з підготовки і видання покажчика «В. І. Вернадський. Громадянин. Вчений. Мислитель: праці вченого та література про нього з фондів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН України» (Київ, 1992) укладачі С. О. Задоя і І. А. Певзнер. Бібліографічну редакцію вміщених матеріалів виконала Л. В. Беляєва.

В оновленому виданні «В. І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин: праці вченого та література про нього з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського» (Київ, 2003) Л. В. Беляєва разом з Л. С. Новосоловою виступили укладачами. У 2012 р. Л. В. Беляєва взяла участь у підготовці біобібліографічного видання «Бібліографія праць В. І. Вернадського. Література про життя та діяльність» до 150-річчя від дня народження В. І. Вернадського. Покажчик складається з 4188 записів українською, російською та іноземними мовами за період 1885–2012 рр. і включає зібрання фундаментальних праць вченого, його публікацій у періодичних виданнях, бібліографічні посібники та довідкові видання. Науково-довідковий апарат видання представлено іменним та предметним покажчиками, алфавітним покажчиком праць [7].

Бібліографічна шевченкіана

Одним з фундаментальних проєктів Державної публічної бібліотеки АН УРСР, який здійснювався упродовж 1957–1964 рр., згідно з планом, затвердженим Урядом і Президією АН УРСР, щодо проведення ювілейних шевченківських свят, стала бібліографічна шевченкіана. Важливого значення в діяльності ДПБ набула підготовка бібліографічних покажчиків, присвячених 100-річчю від дня смерті Т. Г. Шевченка.

Значним внеском Л. В. Беляєвої у розроблення бібліографічної шевченкіани стало створення у співпраці з І. З. Бойко, Г. М. Гіммельфарб, О. Д. Кізлик, Є. Є. Кравченко, К. Є. Скокан двотомного фундаментального видання «Т. Г. Шевченко: бібліографія літератури про життя і творчість» (т. 1: 1839–1916; т. 2: 1917–1959) (Київ, 1963). Покажчик інформує про вітчизняну літературу (російську, українську та літературу мовами народів СРСР), видану упродовж 1839–1916 рр. на території царської Росії, Галичини, Буковини, Закарпаття та у 1917–1959 рр. – на території СРСР. При підготовці посібника було опрацьовано каталоги та фонди Державної публічної бібліотеки АН УРСР, Львівської бібліотеки АН УРСР, найбільших бібліотек Радянського Союзу, архівів, музеїв, ма-

теріали бібліографічних покажчиків, присвячених Т. Г. Шевченкові, що були в наявності на той час, бібліографічні огляди, прикнижкову і підрядкову бібліографію, рецензії тощо. Про ґрунтовність видання свідчать його обсяги: перший том вміщує 3689 бібліографічних записів, другий – 5575 записів та розлогий науково-допоміжний апарат.

Популяризації творчості великого українського поета слугував укладений Л. В. Беляєвою «Бібліографічний список дисертацій та авторефератів про Т. Г. Шевченка (1939–1963)» (Радянське літературознавство. 1964. № 2).

Обидві бібліографічні праці заклали міцне підґрунтя для продовження роботи з підготовки видань до 100-річного ювілею від дня народження поета, який відзначали в Україні у 1968 р. Хронологічним продовженням двотомної бібліографії про життя і творчість Т. Г. Шевченка, виданої 1963 р., став бібліографічний посібник «Т. Г. Шевченко. Бібліографія ювілейної літератури, 1960–1964» (укладач Ф. К. Сарана) (Київ, 1968).

Розширюючи дослідження творчості Шевченка та літератури про нього, виданої іноземними мовами, Л. І. Гольденберг і Л. В. Беляєва, у співпраці з фахівцями Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна (нині – Російська державна бібліотека), взяли участь у підготовці бібліографічного покажчика «Издание произведений Т. Г. Шевченко и литература о нем на иностранных языках» [11].

Наприкінці 80-х років ХХ ст. до 175-ї річниці від дня народження Т. Г. Шевченка бібліографи ЦНБ ім. В. І. Вернадського Л. Беляєва і Н. Мислович підготували працю «Т. Г. Шевченко: бібліографічний покажчик, 1965–1988» (Київ, 1989). У покажчику зібрано інформацію про твори поета, літературу про його життя і творчість, що видавалися в СРСР мовами народів союзних республік та іноземними мовами. Метабібліографія у предметно-тематичному покажчику представлена такими рубриками: «Бібліографія бібліографії», «Бібліографічні покажчики, списки та огляди творів Шевченка і літератури про нього», «Загальні бібліографічні посібники, в яких подається бібліографія творів Шевченка та літератури про нього».

Дослідники творчості великого поета слушно відзначили, що «незважаючи на значний обсяг бібліографічної шевченкіани, тривалий час не існувало видання, яке б всебічно представляло інформацію про видання творів Тараса Шевченка за весь хронологічний період усіма мовами та в усьому світі. З багатьох причин створення такої повної бібліографії залишалося складним завданням для дослідників творчості поета.

Нині його виконанню великою мірою сприяє поява електронної мережі Інтернет як інструмента для поступового подальшого об'єднання розпорочених бібліографічних праць та матеріалів шевченкіани в єдиний бібліографічний ресурс. Сучасні комунікаційні технології дали змогу науковцям НБУВ підійти до цієї роботи по-новому, використати всі види інформаційних джерел» [7, с. 33].

На першому етапі роботи, у 2014 р., науковцями НБУВ: О. А. Андрущенко, Л. В. Беляєвою, О. В. Давидович, С. А. Дзюбич, Е. П. Євженко, Л. М. Ковінченко, Л. В. Лісовською, Л. С. Новосоловою, Д. В. Устиновським, О. О. Фіклістовою під керівництвом професора В. Ю. Омелячука було підготовлено фундаментальну бібліографію «Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів, 1840–2014» (Київ, 2014). У бібліографії вперше представлено результати досліджень видань Шевченка мовою оригіналу та у перекладах 66-ма мовами світу за 1840–2014 рр. Колективна праця є найбільш повною за хронологією і кількістю опрацьованих видань, вона відзначена Президією НАН України як одне з кращих видань, присвячених 200-річному ювілею Т. Шевченка. Важливо також, що крім друкованого примірника було створено електронне видання, яке представлено на порталі НБУВ у розділі «Т. Г. Шевченко. Електронна колекція».

З нагоди 200-річного ювілею від дня народження Тараса Шевченка та 175-річчя виходу друком першого «Кобзаря» вчені-бібліографи Л. В. Беляєва і І. Д. Войченко, провівши глибоке дослідження, підготували до друку видання «Кобзар» Т. Г. Шевченка у фондах НБУВ: книгознавче та бібліографічне дослідження» (Київ, 2015). У книзі подано результати вивчення видань «Кобзаря» Т. Г. Шевченка, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Праця містить 387 бібліографічних записів видань мовою оригіналу та в перекладах 21 мовою світу з колекції НБУВ, а також 6 рукописних «Кобзарів» з фондів Інституту рукопису НБУВ. Авторами також проведено реконструкцію бібліографічного опису дефектних примірників, представлено відомості щодо історії видання та побутування книг тощо [7].

Доктор історичних наук, професор, заслужений працівник культури України Богдан Якимович у рецензії на книгу схвально відгукнувся про авторів та пророблену ними роботу: «...зроблено унікальну успішну спробу подолати одну з центральних проблем, пов'язаних із описом рідкісних видань, до яких належать прижиттєві та переважна більшість «Кобзарів» кінця XIX – першої половини XX століть. Уперше в дослідженні такого характеру автори не обмежились опрацюванням лише книжок НБУВ, частина з яких має пошкодження, спричинені або дією часу, або штучними вилученнями в певний історичний період (найбільш відчутними такі інформаційні втрати є для видань, що зберігаються в єдиному примірнику). Було виконано значну пошукову роботу та добір відомостей щодо їх первісного виду та змісту, отож опрацьовувались усі неушкоджені та відмінні за оформленням примірники, зокрема з інших книгозховищ. Якщо через віддаленість доступу перегляд *de visu* був неможливим, розглядалися електронні копії. Це дало змогу скласти (реконструювати) кожний бібліографічний опис із максимальним наближенням до видавничого варіанта книги, забезпечивши всю можливу повноту бібліографічної інформації. Так, зокрема, доведено факт комплектування 1-го видання «Кобзаря» за редакцією І. Айзенштока та М. Плевака (Харків, 1930) з передмовою А. Річицького (див. № 92), наявність фронтиспіса з копією офорта В. Штернберга у частині накладу видання «Чигиринського Кобзаря і Гайдамаків» (СПб., 1844) (див. № 2) та ін.» [12, с. 12].

Другим етапом проекту стало створення авторським колективом у складі Л. В. Беляєвої, В. Ю. Омельчука, С. А. Дзюбич, Л. В. Лісовської, Л. С. Новосолової, О. О. Фіклістової бібліографічного покажчика «Тарас Григорович Шевченко : бібліографія бібліографії видань творів та літератури про нього» (Київ, 2018). До видання увійшли відомості про бібліографічні посібники, довідники, путівники, енциклопедії, каталоги бібліотек, бібліографічні огляди, пристатейні та прикнижкові бібліографічні списки літератури про життя і творчість Т. Г. Шевченка. Структурно посібник складається з двох розділів: 1. Основний текст (бібліографія бібліографії); 2. Науково-допоміжний апарат (іменний та предметний покажчики). Джерелами для укладання мета бібліографії слугували бібліографічні видання, підготовлені Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського, Національною бібліотекою України імені Ярослава Мудрого, Науковою бібліотекою ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Науковою бібліотекою Національного університету «Києво-Могилянська академія», Науково-довідковою бібліотекою центральних державних архівів України, Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; каталоги, сформовані Шевченківським національним заповідником, Музеєм «Кобзаря» Т. Г. Шевченка у Черкасах, Музеєм книги і друкарства України та джерела зарубіжної шевченкіани, у т. ч. електронної бібліотеки «Diasporiana». Загальна кількість бібліографічних записів становить 2114.

Широке охоплення матеріалів, їх ґрунтовне науково-бібліографічне опрацювання робить цей бібліографічний ресурс надійним довідковим джерелом, цінною складовою бібліографічної шевченкіани [7]. Електронна версія покажчика представлена на порталі НБУВ, вона викликає значний читацький інтерес.

Бібліографічне забезпечення літературознавчих та мовознавчих досліджень

Безумовно, що основу літературознавчої проблематики, яка упродовж багатьох років розроблялася фахівцями НБУВ, становить шевченкіана, хоча поряд з нею фундаментального значення набуло бібліографічне забезпечення академічних літературознавчих та мовознавчих досліджень.

Наполегливо працюючи в цьому напрямі, Л. Беляєва у 1958 р. підготувала бібліографію «Наукові записки «Радянське літературознавство»: покажчик змісту за 1938–1957 рр.» (Радянське літературознавство. 1958. № 2). Але найбільш вагомою працею дослідниці, завдяки якій упродовж тридцяти років висвітлювалися актуальні питання українського літературознавства, став поточний бібліографічний покажчик «Книги з українського літературознавства», що публікувався на сторінках журналу «Радянське літературознавство» упродовж 1959–1988 рр. [11].

У 1960-х рр. провідні бібліографознавці ДПБ: Ф. К. Сарана, Л. І. Гольденберг, Н. Ф. Королевич, Г. І. Саломашенко, Л. В. Беляєва розпочали ґрунтовно розробляти питання слов'язознавчої бібліографії. За результатами їхньої роботи було підготовлено і видано серію бібліографічних покажчиків з питань слов'янської філології. Першим побачив світ бібліографічний покажчик «Слов'янська філологія на Україні (1958–1962 рр.)» (укладачі Н. Ф. Королевич, Ф. К. Сарана (Київ, 1963)), приурочений до V Міжнародного з'їзду славистів. Лілія Вікентіївна взяла безпосередню участь у підготовці наступних покажчиків.

Продовженням вищезгаданого видання стала бібліографія, підготовлена під керівництвом Л. В. Беляєвої і присвячена VI Міжнародному з'їзду славистів, що відбувся у Празі 1968 р., «Слов'янська філологія на Україні (1963–1967 рр.)» (Київ, 1968) у 2-х частинах. Ч. 1. «Мовознавство. Фольклористика», ч. 2. «Літературознавство» (авторський колектив: Н. Королевич, Л. Беляєва, Л. Гольденберг, Ф. Сарана). У рамках цього дослідження Лілією Беляєвою підготовлено бібліографію «Чеська і словацька література в українському літературознавстві» (Радянське літературознавство. 1968. № 6), в якій представлено публікації чеської і словацької літератур в Україні.

Наступний бібліографічний покажчик «Слов'янська філологія на Україні (1968–1976 рр.)» (Київ, 1978–1979) у 2-х частинах, вийшов до VIII Міжнародного з'їзду славистів. Ч. 1. «Мовознавство. Фольклористика», ч. 2. «Літературознавство». Він включає 3 випуски: 1. «Загальні питання слов'янського літературознавства. Українська література»; 2. «Життя і творчість окремих українських письменників»; 3. «Російська, білоруська та зарубіжні слов'янські літератури». Бібліографію уклали Л. В. Беляєва, Н. М. Деркач, А. І. Невольниченко спільно з фахівцями Українського комітету славистів.

У 1983 р. побачив світ покажчик, приурочений IX Міжнародному з'їзду славистів – «Слов'янська філологія на Україні (1977–1981 рр.)» у 2-х частинах. Ч. 1. «Мовознавство. Фольклористика», ч. 2. «Літературознавство» (укладачі: Л. В. Беляєва, Н. М. Деркач, Ю. Л. Гунченко, О. М. Устіннікова).

З метою інформаційного забезпечення фахівців філологічної галузі у ЦНБ АН УРСР з 1980 р. розпочинається випуск поточного бібліографічного покажчика «Філологічні нау-

ки на Україні» (за 1978–1987 рр.), що виходив упродовж 1980–1989 рр. (укладачі: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач, А. І. Невольниченко). Щорічний науково-допоміжний покажчик складався з 3 розділів: мовознавство; літературознавство; фольклористика. Він подавав інформацію про публікації з усіх питань філології за відповідний рік.

Значну роботу здійснила Лілія Вікентіївна Беляєва при підготовці видання «Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті», а саме, його 5-го тому – «Українська література в країнах Центральної та Південно-Східної Європи: матеріали до бібліографії» (Київ, 1994); редколегія: В. О. Захаржевська, Л. В. Беляєва, П. М. Рудяков, В. І. Шевчук. Цей том є першою спробою систематизації матеріалу, накопиченого вітчизняною і зарубіжною наукою про поширення і вивчення української літератури в Болгарії, Німеччині (у межах НДР), Польщі, Румунії, Угорщині, Чехії, Словаччині, країнах колишньої Югославії упродовж XIX–XX ст. Вченою радою НБУВ Лілію Беляєву, як бібліографічного редактора і члена редколегії п'ятого тому, було висунуто на здобуття Державної премії в галузі науки і техніки у складі групи претендентів. «Уперше в історії вітчизняної та світової науки було зібрано, класифіковано та систематизовано колосальний за обсягом і хронологією матеріал про поширення та рецепцію української літератури. Бібліографічний апарат давав широке уявлення про сприйняття української літератури в світі як невіддільного, органічного процесу. Беляєва розробила методологічні принципи та наукову схему подання бібліографічного матеріалу на засадах уніфікації, впорядкування, системності. Йдеться про першу серйозну спробу найповнішого на сьогодні [на 1994 рік] обліку вельми різноманітного матеріалу широкого хронологічного діапазону дванадцятьма європейськими мовами (8455 позицій)» [9, с. 28].

Наприкінці XX – початку XXI ст. вчені-бібліографи НБУВ розпочали підготовку бібліографічного покажчика «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923», який став важливою складовою національного репертуару української книги та, деякою мірою, путівником по фондах НБУВ. Лілія Вікентіївна взяла участь у підготовці цього фундаментального посібника як редактор.

Видання «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1916» вийшло у 4-х випусках упродовж 1996–2001 рр. (редколегія: О. С. Онищенко, Л. В. Беляєва, А. Г. Бровкін, Л. А. Дубровіна, В. Ю. Омельчук, П. Т. Тронько). 2002 р. вийшов 5-й випуск покажчика за 1798–1923 рр. у 2-х частинах. Перша частина включає книги українською мовою за 1917–1923 рр. з фондів НБУВ, 2-га частина містить допоміжні покажчики: іменний, назв творів, предметно-систематичний, місць видання творів друку, друкарень, видавців, видавничих установ.

У 2003 р. опубліковано доповнене тритомне видання бібліографічного покажчика «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923». Перший том за 1798–1911 рр., другий – 1912–1923, третій – науково-допоміжний апарат (до книг українською мовою, що вийшли друком упродовж 1798–1923 рр.) Лілія Беляєва була у складі редколегії видання. До покажчика увійшли видання українською мовою, які надруковано упродовж 1798–1923 років (незалежно від місця видання) з фондів Бібліотеки. Посібник містить 9770 бібліографічних записів. Бібліографічний покажчик є не лише довідником вторинного рівня, а й джерелом, що дає змогу провести попередні книгознавчі дослідження щодо історії книги та культури України.

Значним проектом, у якому взяли участь фахівці НБУВ, було створення бази даних і одночасно друкованого видання «Международный сводный каталог русской книги (1918–1926)», над яким з 2002 р. працює Російська національна бібліотека. Фахівці

НБУВ В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, Д. В. Устиновський готували бібліографію видань російськомовної книги з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. За їхньої участі було підготовлено кілька томів цього бібліографічного видання, зокрема, Т. 2. Бедринский – Бялыницький (СПб., 2003), Т. 4. Гагская – Гютман (СПб., 2012), Т. 5. Да – Дяо (СПб., 2014). Зведений каталог відображає репертуар російської книги першого післяреволюційного дев'ятиліття (до початку централізованої каталогізації у Росії). До каталогу увійшли відомості про книги, що вийшли в РРФСР, СРСР, та книги Російського зарубіжжя.

З метою висвітлення масиву видань Секції суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України за десятирічний період науковцями НБУВ підготовлено два бібліографічні покажчики «Видання Секції суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України» за 1998–2003рр. та 2003–2008 рр. До покажчиків увійшли відомості про основні інформаційні матеріали установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, електронного каталогу НБУВ, видання Книжкової палати України – «Літопис книг». Усього 5588 бібліографічних записів. Лілія Вікентіївна взяла активну участь у підготовці обох бібліографічних видань.

У колі професійних зацікавлень Л. В. Беляєвої завжди перебували проблеми розвитку науки, питання державотворення, суспільно-політичного життя в Україні. Так, спільно з І. Д. Войченко, Н. Б. Захаровою, І. А. Прокошиною було підготовлено каталог книжкової виставки «Національна наука і становлення сучасного парламентаризму в Україні» (Київ, 1999), яка презентувала видання НАН України з питань історії і сучасності парламентаризму, історичних та сучасних процесів державотворення, економічних та соціальних реформ, науки, освіти, культури, міжнародних відносин та ін.

Спробою комплексного дослідження різних форм державності в Україні періоду визвольних змагань 1917–1920 рр. стала підготовка науково-бібліографічного видання «Українська революція і державність (1917–1920 рр.)» (Київ, 2001). У покажчику представлена література з актуальних питань розвитку державності в Україні у складні періоди української історії, зокрема, у період Української революції. Бібліографічний покажчик підготовлено колективом авторів у складі: А. Л. Панової, В. Ф. Солдатенко, Л. В. Беляєвої, В. С. Гоїнець, Л. В. Лісовської, О. А. Смиченко та ін. Лілія Вікентіївна також увійшла до складу редколегії видання [6]. Рецензуючи видання, фахівці справедливо зазначали, що це була перша спроба у вітчизняній науковій бібліографії без ідеологічних обмежень зібрати в одній праці дані про численні друковані матеріали з історії Української революції і державності. У покажчику, як слушно зауважив І. Гошуляк, бібліографічними засобами якнайповніше представлено творчий доробок вчених з даної теми за весь час її вивчення, «...ретельно враховано й описано, до того ж на основі новітніх досягнень вітчизняної бібліографії, документальні праці, наукові дослідження й розвідки, науково-популярні та мемуарні публікації, підручники, книги, брошури, автореферати дисертацій, статті з журналів, збірників, видань типу «наукові записки», матеріали і тези наукових конференцій, рецензії, депоновані рукописи» [1, с. 136].

Т. В. Добко, своєю чергою, відмітила: «Дослідники, всі, хто займається вивченням історії України, історіографічною й джерелознавчою інформацією, тепер мають у своєму розпорядженні повний спектр документів, які висвітлюють тему. Здійснено пошук документів, як стали бібліографічною рідкістю, систематизовано величезний масив бібліографічних записів тощо» [2, с. 54].

Лілія Вікентіївна Беляєва належить до когорти найкращих українських бібліографів. Здійснивши аналіз творчого доробку вченої, можна стверджувати, що вона зробила ваго-

мий внесок в історію Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, бібліографії та бібліографознавства, науково-інформаційного забезпечення науки в Україні. Значна частина бібліографічних праць, що вийшли упродовж другої половини ХХ ст. – першого двадцятиріччя ХХІ ст., були підготовлені за її участю або під її редагуванням. Невтомне служіння Лілії Вікентіївни бібліотечній справі і бібліографічній науці надихає і дає підстави сподіватися на нові здобутки її учнів, колег у галузі української бібліографії.

Бібліографія праць Л. В. Беляєвої (1955–2019)

Список наукових праць О.І. Білецького / склали : Н. І. Стучевська, Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1955. № 18. С. 289–303.

Наукові записки «Радянське літературознавство» : (покажч. змісту за 1938–1957 рр.) / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1958. № 2. С. 149–154.

Бібліографія наукових праць академіка О. І. Білецького (1955–1959) / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1959. № 5. С. 84–87.

Друковані праці О. І. Білецького (1909–1959) : [бібліографія] / [уклад. Л. В. Беляєва] // Гудзій М. К. Олександр Іванович Білецький. Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. С. 23–50. (Серія «Вчені Української РСР»).

Книги з українського літературознавства за 1958 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1959. № 3. С. 141–145.

Бібліографія наукових праць О. І. Білецького (1909–1959) [бібліографія] / [уклад. Л. В. Беляєва] // О. І. Білецький. Вибрані праці : у 2 т. Київ : Держлітвидав України, 1960. Т. 2. Від давнини до сучасності. Збірник праць з питань української літератури. С. 427–454.

Книги з українського літературознавства за 1959 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1960. № 3. С. 144–147.

Книги з українського літературознавства за 1960 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1961. № 2. С. 145–147.

Книги з українського літературознавства за 1961 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1962. № 2. С. 143–147.

Михайло Стельмах : (матеріали до бібліогр.) : [бібліогр. список літ. про життя і творчість та основних пр.] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1962. № 3. С. 146–150.

Книги з українського літературознавства за 1962 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1963. № 3. С. 147–150.

Т. Г. Шевченко: бібліографія літератури про життя і творчість, 1839–1959 : у 2 т. / АН УРСР, ДІПБ ; відп. ред. Є. П. Кирилук; уклад. І. З. Бойко, Г. М. Гіммельфарб, Л. В. Беляєва [та ін.]. Київ: Вид-во АН УРСР, 1963.

Т. 1. (1839–1916). 423 с.

Т. 2. (1917–1959). 603 с.

Бібліографічний список дисертацій та авторефератів про Т. Г. Шевченка (1939–1963) / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1964. № 2. С. 149–152.

Бібліографія друкованих праць О. І. Білецького (1909–1963) / склали: Л. В. Беляєва, О. І. Ліщенко // Олександр Білецький. Зібрання праць : у 5 т. Київ, 1965. Т. 1. Давня українська і давня російська літератури. С. 27–76.

В. І. Ленін і література: (матеріали до бібліогр., 1961–1964 рр.) / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1965. № 4. С. 24–27.

Книги з українського літературознавства за 1963 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1965. № 1. С. 86–90.

Книги з українського літературознавства за 1964 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1965. № 12. С. 83–87.

Книги з українського літературознавства за 1965 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1966. № 6. С. 88–92.

Книги з українського літературознавства за 1966 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1967. № 5. С. 86–91.

Книги з українського літературознавства за 1967 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1968. № 4. С. 88–90.

М. Горький і питання літератури: (українські видання, 1957–1967 рр.) / склала Л. Беляєва // Радян. літературознавство. 1968. № 3. С. 42–49.

Слов'янська філологія на Україні (1963–1967 рр.). Бібліографія : у 2 ч. / Н. Ф. Королевич, Л. В. Беляєва, Л. І. Гольденберг, Ф. К. Сарана. Київ : Наук. думка, 1968.

Ч. 1. Мовознавство. Фольклористика. 292 с.

Ч. 2. Літературознавство : у 2 вип. Вип. 1. Загальні питання слов'янського літературознавства. Українська література. 402 с. ; Вип. 2. Російська, білоруська та зарубіжні слов'янські літератури. 577 с.

Чеська і словацька література в українському літературознавстві : (бібліогр. покажч.) / склали: Л. Беляєва, Л. Гольденберг, Н. Королевич // Радян. літературознавство. 1968. № 6. С. 83–88.

Книги з українського літературознавства за 1968 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1969. № 3. С. 84–88.

Книги з українського літературознавства за 1969 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1970. № 5. С. 88–91.

50-річчя Центральної наукової бібліотеки АН УРСР / Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1970. № 2. С. 94–95.

Книги з українського літературознавства за 1970 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1971. № 6. С. 86–91.

Ленінський принцип партійності літератури : (матеріали до бібліогр.) 1966–1970 рр. / Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1971. № 3. С. 83–88.

А. Ю. Кримський : бібліогр. покажч. (1889–1971) / АН УРСР, Центр. наук. б-ка ; уклад.: Н. М. Деркач, Н. М. Ісаєва, Г. М. Мартиненко, К. І. Скокан ; рец.: Є. С. Шаблювський, Л. В. Беляєва. Київ : Наук. думка, 1972. 168 с.

Книги з українського літературознавства за 1971 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1972. № 5. С. 87–93.

Леся Українка : бібліогр. покажч., 1884–1970 / АН УРСР, Центр. наук. б-ка, Львів. наук. б-ка ; уклад.: М. В. Булавицька, М. О. Мороз ; відп. ред. М. Л. Деркач ; бібліогр. ред.: Л. В. Беляєва, К. І. Скокан. Київ : Наук. думка, 1972. 391 с.

Проблеми єдності національного та інтернаціонального в радянській літературі : матеріали до бібліогр. / Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1972. № 12. С. 88–91.

Українське радянське літературознавство і критика : українська радянська література : бібліогр. покажч. (1917–1970) / АН УРСР, Центр. наук. б-ка ; склали: Л. В. Беляєва, Л. І. Гольденберг. Київ : Наук. думка, 1973. 551 с. [Рукопис].

Книги з українського літературознавства за 1972 рік : [бібліографія] / уклад. Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1974. № 7. С. 83–86.

Книги з українського літературознавства за 1973 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1974. № 8. С. 75–77.

Кримський А. Ю. Твори : в 5 т. / А. Ю. Кримський ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1972–1974.

Т. 4. Сходознавство / ред. О. І. Ганусець ; упоряд. та приміт.: Л. В. Беляєвої, О. О. Білявської, О. І. Ганусця, Г. І. Нікуліна. 1974. 639 с.

Книги з українського літературознавства за 1974 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1975. № 4. С. 85–89.

Євген Степанович Шаблювський : [бібліогр. покажч.] / АН УРСР ; склали: Л. В. Беляєва, Н. М. Деркач. Київ : Наук. думка, 1976. 67 с. (Бібліографія вчених Української РСР).

Книги з українського літературознавства за 1975 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1976. № 5. С. 80–84.

Сатирические журналы России периода революции 1905–1907 гг. : кат. коллекции ЦНБ АН УССР / АН УССР, Центр. науч. б-ка, отд. книговедения ; сост. и авт. вступ. ст. Е. П. Демченко ; отв. ред. Н. П. Рудь ; библиогр. ред. Л. В. Беляєва. Киев, 1976. 47 с.

Книги з українського літературознавства за 1976 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1977. № 7. С. 81–85.

Социалистический образ жизни и вопросы идеологической работы : указ. лит., 1971–1976 гг. / АН УССР, Центр. науч. б-ка ; редкол.: С. К. Гутянский (отв. ред.), Л. В. Беляева, Н. Н. Гончаренко. Киев, 1977. 520 с.

В. О. Сухомлинський : бібліогр. творів / склали: Г. І. Сухомлинська, О. В. Сухомлинська ; ред. бібліограф Л. В. Беляєва. Київ : Радян. шк., 1978. 110 с. (Педагогічне товариство УРСР) .

Книги з українського літературознавства за 1977 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1978. № 8. С. 83–87.

Слов'янська філологія на Україні (1968–1976 рр.) : у 2 ч. / АН УРСР, Центр. науч. б-ка, Укр. ком. Славистів ; уклад.: Л. В. Беляєва, Н. М. Деркач, А. І. Невольниченко. Київ, 1978–1979.

Ч. 1. Мовознавство. Фольклористика. 1978. 373 с.

Книги з українського літературознавства за 1978 рік : [бібліографія] / Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1979. № 10. С. 73–78.

Слов'янська філологія на Україні (1968–1976 рр.) : у 2 ч. / АН УРСР, Центр. науч. б-ка, Укр. ком. Славистів ; уклад.: Л. В. Беляєва, Н. М. Деркач, А. І. Невольниченко. Київ, 1978–1979.

Ч. 2. Літературознавство. 1979 : у 3 вип. Вип. 1. Загальні питання слов'янського літературознавства. Українська література. 235, XI с. ; Вип. 2. Життя і творчість окремих українських письменників. 585, X с. ; Вип. 3. Російська, білоруська та зарубіжні слов'янські літератури. 850 с.

Книги з українського літературознавства за 1979 рік : [бібліографія] / склала Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1980. № 9. С. 79–85.

Філологічні науки на Україні : покажч. літ. за 1978 рік / АН УРСР, Центр. науч. б-ка; уклад.: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач [та ін.]. Київ, 1980. 448 с.

Філологічні науки на Україні : покажч. літ. за 1979 рік / АН УРСР, Центр. науч. б-ка; уклад.: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач [та ін.]. Київ, 1980. 407 с.

Биобиблиографические указатели : реком. по сост. и оформлению / АН УССР, Центр. науч. б-ка, Изд-во «Наук. думка» ; сост.: Ю. В. Альберт, Н. Н. Деркач, Н. Г. Дмитренко ; отв. ред.: Л. В. Беляева. Киев, 1981. 50 с.

Книги з українського літературознавства за 1980 рік : [бібліографія] / Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1981. № 9. С. 80–86.

Філологічні науки на Україні : покажч. літ. за 1980 рік / АН УРСР, Центр. науч. б-ка; уклад.: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач [та ін.]. Київ, 1981. 380 с.

Книги з українського літературознавства за 1981 рік : [бібліографія] / Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1982. № 10. С. 63–67.

Філологічні науки на Україні : покажч. літ. за 1981 рік / АН УРСР, Центр. науч. б-ка; уклад.: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач [та ін.]. Київ, 1982. 370 с.

Євген Прохорович Кирилюк : бібліогр. покажч. / АН УРСР ; склали: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач. Київ : Наук. думка, 1983. 96 с. (Биобиблиографія вчених УРСР).

Книги з українського літературознавства за 1982 рік : [бібліографія] / Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1983. № 10. С. 60–65.

Слов'янська філологія на Україні (1977–1981 рр.) : бібліогр. покажч. : у 2 ч. / АН УРСР, Укр. ком. Славистів ; уклад.: Л. В. Беляєва, Н. М. Деркач, Ю. Л. Гунченко, О. М. Устіннікова. Київ : ЦНБ, 1983.

Ч. 1. Мовознавство. Фольклористика. 208с.

Ч. 2. Літературознавство. 520 с.

Філологічні науки на Україні : покажч. літ. за 1982 рік / АН УРСР, Центр. науч. б-ка; уклад.: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач [та ін.]. Київ, 1983. 399 с.

Книги з українського літературознавства за 1983 рік : [бібліографія] / Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1984. № 9. С. 66–71.

Наукові праці члена-кореспондента АН УРСР Л. М. Новиченка : [бібліогр. покажч. до 70-річчя від дня народження] / уклад. Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1984. № 3. С. 81–86.

Філологічні науки на Україні : покажч. літ. за 1983 рік / АН УРСР, Центр. науч. б-ка; уклад.: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач [та ін.]. Київ, 1984. 374 с.

Книги з українського літературознавства за 1984 рік : [бібліографія] / Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1985. № 9. С. 64–69.

Книжная выставка IX Международного съезда славистов / Л. В. Беляєва, Н. И. Малолетова // IX Международный съезд славистов, Киев, сент. 1983 : науч.-информ. Материалы / АН СССР, Междунар. ком. славистов, Совет. ком. славистов; отв. ред. Г. В. Степанов. М. : Наука, 1985. С. 212–218.

Организация устного библиографического обзора в библиотеке научного учреждения АН УССР : рекомендации / АН УССР, Центр. науч. б-ка ; сост.: З. А. Врублевская, Н. М. Исаева ; ред. Б. В. Гохфельд ; рук. Л. В. Беляєва. Киев, 1985. 14 с.

Пропаганда библиотечно-библиографических знаний в библиотеке научного учреждения АН УССР : рекомендации / АН УССР, Центр. науч. б-ка ; сост.: З. А. Врублевская, Н. М. Исаева ; ред. М. И. Берлинская ; рук. Л. В. Беляєва. Киев, 1985. 17 с.

Філологічні науки на Україні : покажч. літ. за 1984 рік / АН УРСР, Центр. наук. б-ка ; уклад.: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач [та ін.]. Київ, 1985. 432 с.

Книги з українського літературознавства за 1985 рік : [бібліографія] / уклад. Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1986. № 9. С. 68–72.

Основные работы академика АН УРСР М. З. Шамоти: монографії і збірники : [бібліографія] / уклад. Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1986. № 12. С. 49–52.

Філологічні науки на Україні : покажч. літ. за 1985 рік / АН УРСР, Центр. наук. б-ка ; уклад.: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач [та ін.]. Київ, 1986. 359 с.

Книги з українського літературознавства за 1986 рік : [бібліографія] / Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1987. № 9. С. 66–71.

Філологічні науки на Україні : покажч. літ. за 1986 рік / АН УРСР, Центр. наук. б-ка ; уклад.: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач [та ін.]. Київ, 1987. 318 с.

Книги з українського літературознавства за 1987 рік : [бібліографія] / Л. В. Беляєва // Радян. літературознавство. 1988. № 9. С. 58–64.

Т. Г. Шевченко : бібліогр. покажч. 1965–1988 / АН УРСР, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського; уклад.: Л. В. Беляєва, Н. М. Мислович ; відп. ред. В. С. Бородін. Київ, 1989. 402 с.

Філологічні науки на Україні : покажч. літ. за 1987 рік / АН УРСР, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; уклад.: Л. В. Беляєва, Ю. Л. Гунченко, Н. М. Деркач [та ін.]. Київ, 1989. 325 с.

Джон Симмонс : указ. славяновед. работ / АН УССР, Центр. науч. б-ка им. В. И. Вернадского, Ин-т славяноведения и балканистики ; сост. А. Б. Свицер ; библиогр. ред. Л. В. Беляєва. Киев, 1990. 46 с. (Крупнейшие историки славянской книжной культуры).

В. І. Вернадський. Громадянин. Вчений. Мислитель: праці вченого та література про нього з фондів Центральної наукової бібліотеки ім. В. І. Вернадського АН України / АН України, Коміс. по розробці наук. спадщини В. І. Вернадського, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського ; уклад.: С. О. Задоя, І. А. Певзнер ; відп. ред. М. І. Сенченко ; бібліогр. ред. Л. В. Беляєва. Київ : Наук. думка, 1992. 88, [3] с.

Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті : у 5 т. / НАН України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка; уклад.: П. М. Рудяков, І. П. Юшук, Г. М. Сиваченко. Київ : Наук. думка, 1994.

Т. 5. Українська література в країнах Центральної і Південно-Східної Європи: матеріали до бібліогр. / редкол.: В. О. Захаржевська, Л. В. Беляєва, П. М. Рудяков, В. І. Шевчук. 613 с.

Юрій Олексійович Меженко (1892–1969). Матеріали до біографії / НАН України, Центр. наук. б-ка ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії [та ін.] ; уклад.: Т. А. Ігнатова, Н. В. Козакова, Н. В. Стрішенець; відп. ред. О. С. Онищенко ; бібліогр. ред. Л. В. Беляєва. Київ, 1994. 175 с. (Науково-довідкове видання з історії України ; вип. 31).

Бургін М. С., Кузнецов В. І. Структурно-номінативний напрям у методології науки : кат. кн. вист. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: Л. В. Беляєва, І. Д. Войченко. Київ, 1996. 24 с. (Книжкові виставки НБУВ ; вип. 1)

Гетьман Павло Скоропадський (1873–1945) : матеріали для біобібліогр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Музей гетьманства Голов. упр. культури м. Києва; уклад.: Г. Шовкопляс, І. Шовкопляс ; бібліогр. ред. Л. В. Беляєва. Київ, 1996. 53 с.

Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923 : бібліогр. покажч. : [в 5 вип.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. В. Ю. Омельчук ; редкол.: О. С. Онищенко (голова), Л. В. Беляєва, А. Г. Бровкін [та ін.]. Київ, 1996–2002. (Національна бібліографія України).

Вип. 1 : 1798–1885/ уклад.: М. Д. Бойченко, Р. С. Жданова, Л. В. Лісовська [та ін.]. 1996. 256 с.

Ігор Костянтинович Походня [бібліогр. покажч.] / НАН України, Ін-т електрозварювання ім. Є. О. Патона ; авт. вступ. ст.: В. К. Лебедев, О. М. Суптель ; упоряд.: Л. В. Беляєва [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1997. 202 с. (Біобібліографія вчених України).

Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923 : бібліогр. покажч. : [в 5 вип.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. В. Ю. Омельчук ; редкол.: О. С. Онищенко (голова), Л. В. Беляєва, А. Г. Бровкін [та ін.]. Київ, 1996–2002. (Національна бібліографія України).

Вип. 2 : 1886–1900 / уклад.: М. Д. Бойченко, Р. С. Жданова, Л. В. Лісовська [та ін.]. 1998. 376 с.

Національна наука і становлення сучасного парламентаризму в Україні : кат. кн. вист. / Верхов. Рада України, секретаріат, від. інформ.-бібл. забезп., Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; упоряд.: І. Д. Войченко, Н. Б. Захарова, І. А. Прокошина ; бібліогр. ред.: Л. В. Беляєва, І. Д. Войченко. Київ, 1999. 40 с.

Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923 : бібліогр. покажч. : [в 5 вип.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. В. Ю. Омельчук ; редкол.: О. С. Онищенко (голова), Л. В. Беляєва, А. Г. Бровкін [та ін.]. Київ, 1996–2002. (Національна бібліографія України).

Вип. 3 : 1901–1910 / уклад.: М. Д. Бойченко, Л. С. Новосьолова, Л. В. Лісовська [та ін.]. 1999. 733 с.

Григорій Давидович Вервес : біобібліогр. до 80-річчя з дня народження / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; упоряд. Л. В. Беляєва; авт. вступ. ст.: Ю. Л. Булаховська, Н. Є. Крутікова. Київ : Наук. думка, 2000. 102 с.

Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923 : бібліогр. покажч. : [в 5 вип.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. В. Ю. Омельчук ; редкол.: О. С. Онищенко (голова), Л. В. Беляєва, А. Г. Бровкін [та ін.]. Київ, 1996–2002. (Національна бібліографія України).

Вип. 4 : 1911–1916 / уклад.: М. Д. Бойченко, О. О. Фіклістова, Т. Є. Яковець. 2001. 539 с.

Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: А. Л. Панова, В. Ф. Солдатенко, Л. В. Беляєва [та ін.] ; наук. ред. В. Ю. Омельчук. Київ, 2001. 807 с.

Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923 : бібліогр. покажч. : [в 5 вип.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; наук. ред. В. Ю. Омельчук ; редкол.: О. С. Онищенко (голова), Л. В. Беляєва, А. Г. Бровкін [та ін.]. Київ, 1996–2002. (Національна бібліографія України).

Вип. 5 : у 2 ч. Ч. 1 : 1917–1923 / уклад. Л. С. Новосьолова, Ж. В. Барчук, О. В. Давидович [та ін.]. 2002. 740 с. ; Ч. 2 : 1917–1923 / уклад. Л. С. Новосьолова, Ж. В. Барчук, О. В. Давидович [та ін.]. 2002. 410 с.

В. І. Вернадський. Вчений. Мислитель. Громадянин: праці вченого та література про нього з фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : бібліогр. покажч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: Л. В. Беляєва, Л. С. Новосьолова, за участю Н. С. Дацькової, О. В. Карп'юк ; наук. ред. В. Ю. Омельчук. Київ, 2003. 260 с. Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002175>

Видання Секції суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України. 1998–2003 : бібліогр. покажч. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; вид. підготували: В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, О. В. Давидович [та ін.]. Київ, 2003. 753 с. Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002075>

Международный сводный каталог русской книги (1918–1926) / Рос. Нац. б-ка. СПб. : Изд-во РНБ, 2002–2014.

Т. 2. Бедринский-Бялыницкий / сост. В. В. Катушкина [и др.], [сост. от НБУВ: В. Е. Омельчук, Л. В. Беляева, Д. В. Устиновский]; ред. Е. К. Соколинский. СПб., 2003. XXXI. 704 с.

Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923 : бібліогр. покажч. : в 3 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт. кол.: М. Д. Бойченко, С. А. Дзюбич, Л. С. Новосолова [та ін.] ; редкол.: О. С. Онищенко (голова), Л. В. Беляєва, А. Г. Бровкін [та ін.]. Київ, 2003. (Національна бібліографія України).

Т. 1: 1798–1911. 673 с.

Т. 2: 1912–1923. 689 с.

Т. 3: Науково-допоміжний апарат. 666 с.

Ігор Костянтинович Походня : [бібліогр. покажч.] / НАН України ; уклад.: Л. В. Беляєва, О. С. Котельчук, О. М. Лавриненко ; авт. вступ. ст. В. К. Лебедев. Київ : Наук. думка, 2007. 158 с. (Біобібліографія вчених України).

Бібліографія найважливіших видань про Національну академію наук та її видатних вчених / В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, Л. С. Новосолова // Національна академія наук України, 1918–2008 : до 90-річчя від дня заснування / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; голов. ред. Б. С. Патон; авт. кол.: О. С. Онищенко, М. В. Попович, В. Л. Богданов [та ін.]. Київ, 2008. С. 600–621. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001858>

Біобібліографія президента НАН України, академіка НАН України Б. С. Патона / НАН України, Ін-т електрозварювання ім. Є. О. Патона ; уклад.: Л. В. Беляєва, Т. Б. Корольова, Л. С. Новосолова [та ін.] ; відп. ред. І. К. Походня. Київ : Наук. думка, 2008. 622 с.

Видання Секції суспільних і гуманітарних наук Національної академії наук України, 2003–2008 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; вид. підготували: В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, С. А. Дзюбич, Л. М. Ковінченко [та ін.]. Київ, 2008. 567 с. Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002074>

Бібліографія праць В. І. Вернадського. Література про життя та діяльність / НАН України, Коміс. НАН України з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; редкол.: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), В. П. Волков [та ін.] ; авт.-уклад.: О. С. Онищенко, Л. В. Беляєва, С. А. Дзюбич [та ін.]. Київ, 2012. 603 с. (Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського ; т. 10). Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002167>

Международный сводный каталог русской книги (1918–1926) / Рос. Нац. б-ка. СПб. : Изд-во РНБ, 2002–2014.

Т. 4. Гагская – Гютман/ сост. Н. И. Елисейкина [и др.], [сост. от НБУВ: В. Е. Омельчук, Л. В. Беляева, Д. В. Устиновский]. СПб. : Изд-во РНБ, 2012. XXXII, 689 с.

Бібліографічний літопис шевченкових видань / В. Омельчук, Л. Беляєва, І. Войченко, Л. Новосолова // Бібл. вісн. 2014. № 2. С. 42–52.

Международный сводный каталог русской книги (1918–1926) / Рос. Нац. б-ка. СПб. : Изд-во РНБ, 2002–2014.

Т. 5. Да–Дяо / сост.: В. В. Катушкина [и др.], [сост. от НБУВ: В. Е. Омельчук, Л. В. Беляева, Д. В. Устиновский]. СПб. : Изд-во РНБ, 2014. 490 с.

Тарас Григорович Шевченко : бібліогр. видань творів, 1840–2014 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: О. С. Онищенко (голова), В. І. Попик (заст. голови) [та ін.] ; авт. кол.: В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, І. Д. Войченко, Л. С. Новосолова [та ін.]. Київ, 2014. 546 с. Режим доступу : <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002148>.

«Кобзар» Т. Г. Шевченка у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: книгознавче та бібліографічне дослідження / Л. В. Беляєва, І. Д. Войченко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. Київ, 2015. 994 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002168>

Тарас Григорович Шевченко: бібліографія бібліографії видань творів та літератури про нього / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол.: О. С. Онищенко (голова), В. І. Попик (заст. голови) [та ін.] ; авт. кол.: В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, С. А. Дзюбич [та ін.]. Київ, 2018. 276 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002147>

Міжнародний зведений каталог-репертуар української книги, 1798–1923 : наук.-бібліогр. покажч. : у 3 т. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт. кол.: Л. В. Беляєва,

С. А. Дзюбич, Л. М. Ковінченко [та ін.]; редкол.: Л. А. Дубровіна [та ін.]. Київ, 2019. (Національна бібліографія України).

Т. 1. 1798–1903. 1074 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003116>

Т. 2. 1904–1916. 1142 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003115>

Т. 3. 1917–1923. 1060 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003101>

Список використаних джерел

1. Гошуляк І. Л., Капелюшний В. П. Українська революція і державність (1917–1920 рр.): науково-бібліографічне видання. *Український історичний журнал*. 2002. № 2. С. 135–140. Рец. на кн.: Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : наук.-бібліогр. вид. Київ, 2001. 807 с.

2. Добко Т. В. Українська революція і державність (1917–1920 рр.): наук. бібліогр. вид. *Бібліотечний вісник* 2001. № 6. С. 54–55. Рец. на кн.: Українська революція і державність (1917–1920 рр.) : наук.-бібліогр. вид. Київ, 2001. 807 с.

3. Жданова Р. С. Беляєва Лілія Вікентіївна. *Українські бібліографи*. Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія. Вип. 1. уклад.: Р. С. Жданова, Н. І. Абдуллаєва, В. О. Кононенко; відп. ред. Т. І. Вилежаніна. Київ, 2008. С. 37–38.

4. Ковальчук Г. І. Керівники ВБУ – НБУВ (1918–1998). *Бібліотечний вісник*. 1998. № 5. С. 18–28.

5. Матвійчук Л. Розвиток персональної біобібліографії в бібліотеках Академії наук УРСР у 50-х – на початку 70-х рр. ХХ ст. *Наукові праці Національної б-ки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 34. С. 411–424.

6. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)* : кол. моногр. / Т. Д. Антонюк, Т. І. Арсєєнко, В. М. Горювий, Т. В. Добко [та ін.]; ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2019. 452 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003589>

7. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: розвиток національної бібліографії, біографічних досліджень та науково-бібліографічної діяльності (2000–2018)* : кол. моногр. / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) [та ін.]. Київ, 2019. 171 с.

8. Онищенко О. С. Беляєва Лілія Вікентіївна [бібліограф НБУВ]. *ЕСУ*. Київ, 2003. Т. 2. С. 582.

9. Онищенко О. С., Солонська Н. Г. Бібліограф Лілія Беляєва. *Бібліотечний вісник*. 1998. № 2. С. 26–32.

10. Почесне звання «Заслужений працівник культури України» присвоєно Указом Президента України Беляєвій Лілії Вікентіївні. *Бібліотечний вісник*. 2000. № 3. С. 41.

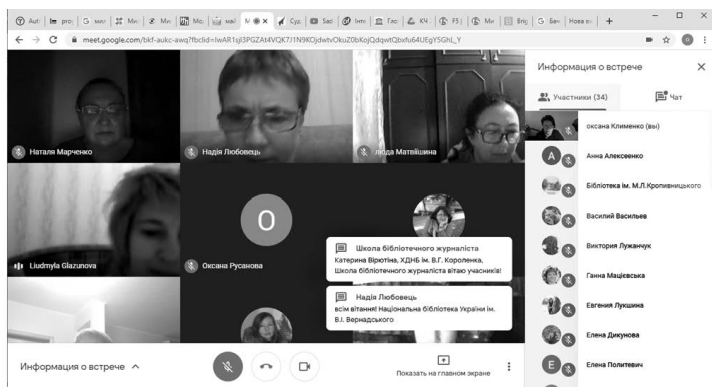
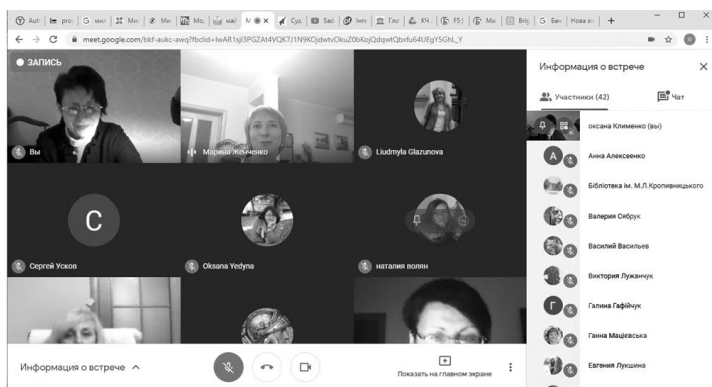
11. Устиновський Д. В. *Науково-бібліографічна діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918–2010): етапи, напрями, зміст* : дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03. / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 186 арк.

12. Якимович Б. «Наша дума, наша пісня не вмре, не загине...». *Слово Просвіти*. 2018. № 20. 17–23 трав. С. 12. Рец. на кн.: Беляєва Л. В., Войченко І. Д. «Кобзар» Т. Г. Шевченка у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: книгознавче та бібліографічне дослідження. Київ, 2015. 994 с.

ХРОНІКА НАУКОВИХ ПОДІЙ

Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку

22–23 жовтня 2020 р. у рамках традиційних Короленківських читань-2020 відбулася XXIII Всеукраїнська (з міжнародною участю) дистанційна науково-практична конференція «Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку», присвячена 190-річчю від часу заснування Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, яка проходила в онлайн-форматі та постерних сесіях.

Співорганізаторами заходу виступили ХДНБ ім. В. Г. Короленка, Харківська державна академія культури, Харківське обласне відділення (філія) ВГО Українська бібліотечна асоціація, Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, Спілка архівістів України, Центральний державний електронний архів України, а партнером конференції став журнал «Бібліотечний форум: історія, теорія і практика».

До програми було включено 56 доповідей фахівців бібліотек, музеїв, архівів, викладачів профільних вітчизняних вишів, інших навчальних закладів, зокрема:

Національної бібліотеки Білорусі, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, Полтавської обласної універсальної наукової бібліотеки імені І. П. Котляревського, наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв, науково-технічної бібліотеки Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», наукової бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, наукової бібліотеки Харківського національного університету радіоелектроніки, Національного музею історії України, Державного природознавчого музею НАН України, Полтавського літературно-меморіального музею В. Г. Короленка, Музею-архіву народної культури Українського Полісся Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного, Державного архіву друку Книжкової палати України імені Івана Федорова, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Української академії друкарства, Харківської державної академії культури та ін.

22 жовтня 2020 р. на платформі Zoom засідання наживо, яке складалося з трьох сесій, провела заступник директора з наукової роботи ХДНБ ім. В. Г. Короленка, голова ХОВ УБА, кандидат наук із соціальних комунікацій **Л. В. Глазунова**.

Відкрила засідання директор ХДНБ ім. В. Г. Короленка, заслужений працівник культури України **В. Д. Ракитянська**, яка, привітавши учасників Короленківських читань-2020, наголосила на необхідності тісної співпраці провідних бібліотек, музеїв, архів країни задля пропаганди набутого історичного досвіду та розкриття актуальних тенденцій розвитку вітчизняної інформаційно-бібліотечної сфери. У своїй доповіді «Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка: від ідеалів Просвітництва до цифрового світу» В. Д. Ракитянська відзначила, що за час свого існування ХДНБ ім. В. Г. Короленка пройшла шлях від громадської бібліотеки Російської імперії до однієї з найвідоміших бібліотек всеукраїнського значення. З перших років свого існування книгозбірня концентрувала свою увагу на просвітництві, розповсюдженні знань, культури серед широких верств населення, а її фонди були орієнтовані на задоволення інтересів громадян незалежно від рівня їхньої освіти. Сьогодні ХДНБ ім. В. Г. Короленка – визнаний у всьому світі потужний науково-освітній центр, який активно впроваджує інноваційні форми і методи роботи, постійно нарощує асортимент сучасних сервісів і послуг на базі широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій, є регіональним центром краєзнавчих досліджень Слобожанщини і України загалом.

У доповіді представників Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського «Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку» (**О. З. Клименко**, доцент, старший науковий співробітник НБУВ, кандидат історичних наук і **О. Л. Сокур**, науковий співробітник НБУВ, кандидат наук із соціальних комунікацій) йшлося не лише про бібліотечні проекти як інтегральний елемент системи бібліотечного маркетингу задля забезпечення вільного і необмеженого доступу всіх категорій користувачів до релевантної інформації, а й про успішну реалізацію

проекту «Каталоги бібліотек установ Національної академії наук України», який започаткований у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського.

Другу сесію відкрила старший науковий співробітник відділу технологічного забезпечення архівної справи УНДІАСД, кандидат історичних наук **О. Г. Гула** доповіддю «Дистанційна комунікація: досвід архівів Республіки Хорватія у розширенні доступу до архівних документів». З підвищеним інтересом учасники зібрання заслухали виступ провідного наукового співробітника сектору публікації документів Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г. С. Пшеничного **Л. Г. Касян** «Кінодокументи як носії-репрезентанти культурної пам'яті (на прикладі кіноколекції ЦДКФФА України ім. Г. С. Пшеничного)». Із доповідей на третій сесії варто виокремити матеріал завідувачки відділу науково-технічної бібліотеки НТУ України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» **М. О. Мірошниченко** на тему «Науково-технічні видавництва Франції початку XIX ст. (на матеріалах фонду РЦД НТБ КПІ ім. Ігоря Сікорського)».

Усі виступи супроводжувалися презентаціями (https://drive.google.com/.../1gc90qxBNYNmwSgcE04CQL9s_i-), що онаочнювало напрацювання фахівців і сприяло повнішому розкриттю заявлених тем. Засідання відбувалося в атмосфері підвищеного інтересу до виголошених на високому професійному рівні доповідей.

Підбиваючи підсумки засідання, модератор заходу **Л. В. Глазунова** наголосила: тематика поданих доповідей свідчить про перманентну актуальність історичного досвіду та сучасних тенденцій розвитку бібліотек, архівів, музеїв у цифрову епоху. Вона подякувала всім, хто зголосився взяти участь у XXIII Всеукраїнській дистанційній науково-практичній конференції, присвяченій 190-річчю від часу заснування ХДНБ ім. В. Г. Короленка, і висловила надію, що Короленківські читання-2021 відбудуться офлайн.

У рамках заходу відбулася презентація доробку Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка а саме видань: Ковальчук Г. Д. «Методична діяльність публічних бібліотек України: історичний огляд» (Харків, 2020) та дайджесту бібліотечних інновацій «БібліоSpace» (вип. 6). У праці Г. Д. Ковальчук (<https://bit.ly/3kk980i>) детально проаналізовані процеси формування методичної діяльності книгозбірень кінця XIX ст. і до сьогодні, чітко визначені передумови її зародження та етапи становлення. Авторка не лише ґрунтовно простежила трансформацію методичних функцій на різних історичних етапах, а й окреслила її сучасні тенденції та нові завдання. У дайджесті «Бібліосpace» (<https://www.slideshare.net/lib-journalist/space-6/libjournalist/space-6>), підготовленому співробітниками відділу науково-методичної роботи ХДНБ ім. В. Г. Короленка, простежено, яким чином під час кризи, спричиненої пандемією, бібліотеки всього світу продовжують упроваджувати інновації у свою діяльність, гуртують навколо себе читачів, у який спосіб перебудовуються традиційні послуги та сервіси.

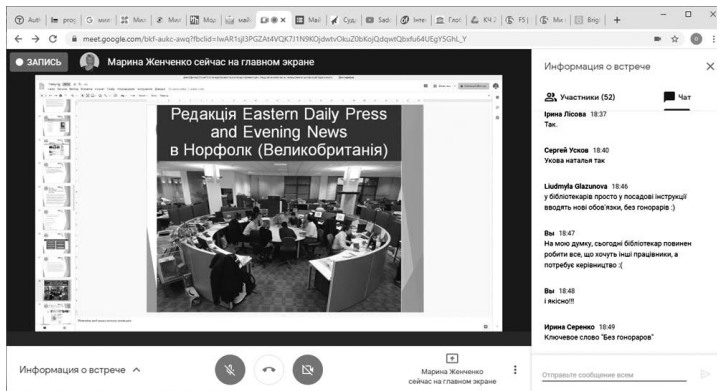
Постерна сесія проходила 22–30 жовтня 2020 р. на платформі Padlet (<https://drive.google.com/drive/folders/1nr6kbd5UOCRAbiXHH8eceMfokKV7ibfZ>) за двома напрямками, присвяченими цифровізації бібліотечної, інформаційної, музейної, архівної справи в Україні; промоції читання; створенню та реалізації корпоративних бібліотечних та міжгалузевих проєктів тощо.

Проблеми першого, «Бібліотеки, архіви, музеї: культурно-ціннісні орієнтири су-

часного світу», висвітлювалися у доповідях фахівців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: «Еволюція соціально-комунікаційної функції бібліотеки» (зав. відділу НБУВ, доцент, доктор політичних наук **М. Б. Закіров**); «Освітні компетенції Президентських бібліотек США» (зав. відділу НБУВ, кандидат наук із соціальних комунікацій **С. М. Польовик**); «Місце сучасної бібліотеки у соціально-правовій комунікації» (доцент, старший науковий співробітник НБУВ, кандидат історичних наук **С. Г. Закірова**); «Мемуари в епоху цифрової гуманітаристики: досвід та виклики» (зав. відділу Інституту біографічних досліджень НБУВ кандидат історичних наук **Н. І. Любовець**).

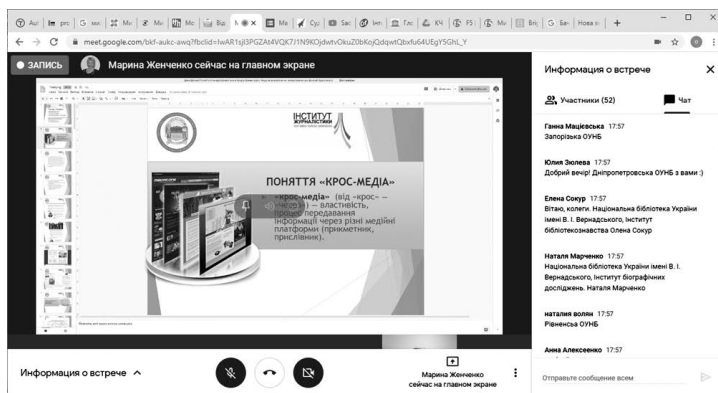
Тематиці другого, «Роль документних пам'яток в історії формування та діяльності українських бібліотек, архівів та музеїв», були присвячені доповіді «Документальна спадщина інституту президентства в Україні» (старший науковий співробітник НБУВ, кандидат історичних наук **В. М. Удовик**); «Професор Віленського університету Єнджей Снядецький та його книги: матеріали стосовно атрибутції книжкових знаків (за матеріалами відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ)» (**Т. А. Якубова**). Учасники мали можливість читати, коментувати, ставити запитання авторам.

Загалом в онлайн-засіданні взяло участь понад 100 науковців і практиків бібліотечно-інформаційної сфери з Республіки Білорусь і України. Учасники мали змогу обговорювати доповіді онлайн, задавати питання в чаті та на створеній у Viber та соціальній мережі Facebook сторінці Короленківських читань-2020 (<https://www.facebook.com/173011756079093/posts/3527474917299410/>), що сприяло конструктивному обміну досвідом. Усім зареєстрованим учасникам надіслано Сертифікат учасника конференції.

У рамках Короленківських читань-2020 видавець, доцент кафедри видавничої справи та редагування Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор наук із соціальних комунікацій **М. І. Женченко** 23 жовтня 2020 р. на платформі Google Meet провела онлайн майстер-клас «Організація і просування крос-медійних проєктів», у якому взяло участь 52 фахівці, спеціалісти інформаційно-бібліотечної сфери Республіки Білорусь і України. Під час засідання, яке тривало майже три години, спікер детально розкрила три групи питань: поняття «кросмедіа», моделі організацій кросмедійного виробництва (специфіка управління

кросмедійною і конвергентною редакціями); цифрові платформи для управління колаборативним робочим процесом (характеристика, переваги та недоліки платформ для проектного менеджменту: Microsoft Project, Basecamp, Todoist, Wunderslist, Trello, Worksection); цифрові інструменти популяризації проєктів та інструменти для створення розсилок е-поштою (Sendpulse VS Mailchimp).

Після практикуму зі створення розсилки у Sendpulse усім учасникам було надіслано Сертифікат учасника майстер-класу.

Варто наголосити, що Короленківські читання-2020 охопили як важливі теоретико-методологічні, так і нагальні практичні питання формування, описування та розкриття колекцій, зібрань документних пам'яток роботи у бібліотеках, архівах і музеях. Загалом усі заходи були організовані й проведені на високому науковому та методичному рівні з максимальним застосуванням можливостей залучених програм крос-менеджменту.

Оксана Клименко,
старший науковий співробітник НБУВ,
кандидат історичних наук, доцент

Всеукраїнська інформаційна кампанія Рух «Зелені бібліотеки» в Україні

16 жовтня 2020 р. у рамках Міжнародного та щорічного Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек, що проходив під гаслом «Шкільна бібліотека та екологічна просвіта учнів», Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського (ДНПБ) спільно з Благодійним Фондом «Бібліотечна країна» було проведено всеукраїнський вебінар «Що таке зелена бібліотека?». У заході взяли участь бібліотечні працівники закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти, методисти обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти, методисти з бібліотечних фондів обласних, районних, міських управлінь освіти й науки різних областей України. Завдання вебінару – активізація участі шкільних бібліотек України у міжнародному Русі «Greenlibrary», який шириться світом вже 20 років і пов'язаний з участю бібліотек у захисті довкілля, зі створенням екологічного простору в самих бібліотеках.

У своєму виступі «Еколого-просвітницька діяльність шкільних бібліотек» завідувач відділу науково-методичної, соціокультурної та міжнародної діяльності ДНПБ, голова Секції працівників шкільних бібліотек ВГО «Українська бібліотечна асоціація» **І. Хемчян** відзначила актуальність обраного гасла для Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек 2020 року. Вона наголосила, що у XXI ст. людина вступила з новою філософією життя, в якій гостро постають проблеми екологічної безпеки на планеті, визначена нагальність пошуку науково обґрунтованих шляхів розбудови відносин «людина–суспільство–природа». Зважаючи на це, підготовка екологічно освічених громадян, формування у них екологічної свідомості та культури на основі нових критеріїв оцінки взаємовідносин людського суспільства й природи має стати одним з найпотужніших чинників розв'язання надзвичайно гострих, не тільки екологічних, а й соціально-економічних проблем сучасної України. Здійснення необхідних заходів у цьому напрямі ґрунтується на Концепції екологічної освіти в Україні (Рішення Колегії Міністерства освіти і науки України № 13/6-19 від 20.12.2001). Документ передбачає чіткі кроки щодо формування в країні системи екологічної освіти, яка охоплює всі вікові, соціальні та професійні групи населення. У ній виокремлено два основних напрями освіти – формальний і неформальний. Перший напрям охоплює всі ланки загальної системи освіти, які існують нині в Україні: дошкільна, шкільна, позашкільна, професійно-технічна, вища та післядипломна. Другий напрям має просвітницький характер і передбачає формування екологічної культури через засоби масової інформації, громадські екологічні об'єднання, бібліотеки тощо. З огляду на це, екологічне виховання дітей, учнівської молоді є одним із найважливіших завдань шкільної бібліотеки. Формування у підростаючих поколіннях глибоких переконань щодо необхідності природоохоронної діяльності зумовлено нагальною потребою української держави в екологічно грамотних громадянах з високим рівнем екологічної культури. Екологічна культура учнів визначається відповідальним ставленням до природи і передбачає

наявність глибоких знань про навколишнє середовище та засоби його захисту, екологічний стиль мислення, уміння й досвід розв'язання найскладніших екологічних проблем, безпосередню участь у природоохоронній діяльності. Шкільна бібліотека як структурний підрозділ закладу загальної середньої освіти і важливий складник його освітнього простору, наголосила І. Хемчян, посідає важливе місце у системі екологічного виховання учнів. Головними пріоритетами її діяльності є формування екологічної свідомості, екологічної культури молодих громадян України. Серед різноманітних форм роботи шкільної бібліотеки з формування екологічної культури дітей та учнівської молоді важливе місце займають заходи з популяризації екологічних знань. При організації масових заходів бібліотекам варто використовувати мультимедійні технології, виступи мають обов'язково супроводжуватися демонстрацією слайдів і відеофільмів, адже це дає можливість молоді краще засвоювати інформацію. Шкільні бібліотеки, щоб бути ефективними у вихованні творчих особистостей, розвитку екологічної культури сучасних учнів, повинні постійно вивчати інформаційні потреби користувачів стосовно екологічної тематики, формувати інформаційні ресурси з екології та суміжних наук, обслуговувати своїх відвідувачів на основі сучасних інформаційних технологій.

Не менш важливою є екологічна освіта самих бібліотекарів, їх готовність до професійного розв'язання означених завдань. Адже це дасть можливість бібліотекарям організувати роботу з екологічної просвіти, спираючись на останні досягнення науки, використовуючи адекватні джерела інформації, зі знанням справи формувати інформаційні потреби читачів у тісному контакті з усіма учасниками освітнього процесу. Доповідачка повідомила, що задля більш успішному вирішенню проблем екологічної освіти цьогорічний Всеукраїнський місячник шкільних бібліотек відбудуватиметься під гаслом «Шкільна бібліотека та екологічна просвіта учнів». Головна мета місячника – привернення уваги до екологічних проблем і активізація роботи бібліотек щодо екологічної просвіти підростаючого покоління спільно з усіма учасниками освітнього процесу. До участі у місячнику крім шкільних бібліотекарів запрошено представників районних інспекцій державної екології та природних ресурсів, керівників підприємств, фахівців-екологів, санітарних лікарів та ін.

Загальний науково-методичний супровід організації та проведення Всеукраїнського місячника шкільних бібліотек здійснюють головний координаційний науково-методичний центр мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України – Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського НАПН України і Державна наукова установа «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України. Результати місячника висвітлюватимуться наприкінці року на Всеукраїнському вебінарі. Кращі матеріали з досвіду роботи шкільних бібліотекарів з даної тематики (презентації, відеоролики, буктрейлери) розмішуватимуться на веб-порталі ДНПБ на сторінці «Бібліотечному фахівцю» (рубрика «Всеукраїнський місячник шкільних бібліотек» <https://dnrb.gov.ua/ua/всеукраїнський-місячник-шкільних-бі/>

Для ознайомлення з інформаційними ресурсами з екологічної проблематики І. Хемчян запропонувала присутнім переглянути віртуальну книжкову виставку «Шкільна бібліотека та екологічна просвіта учнів», розміщену на цій же сторінці.

На завершення доповідачка поінформувала учасників заходу про співпрацю ДНПБ з Благодійним фондом «Бібліотечна країна», який був заснований у червні 2015 р. Його мета – здійснення благодійної діяльності, спрямованої на надання допомоги та сприяння законним інтересам бібліотек України, допомога книгозбірням у поповненні книжкових фондів, сприяння перетворенню бібліотек у сучасні інформаційні центри, просування реформування бібліотечної галузі, популяризація читання.

Виконавчий директор благодійного фонду «Бібліотечна країна» **Л. Шум**, у виступі «Зелені бібліотеки: еко-ініціативи для шкільних бібліотек» розкрила зміст поняття «зелені бібліотеки», розповіла про ініціативи Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), яка має в своєму складі спеціальну групу з питань навколишнього середовища, сталого розвитку та бібліотек (Environment, Sustainability And Libraries Special Interest Group – ENSULIB). Місія ENSULIB опікується вирішенням таких питань: вплив змін клімату на бібліотеки (зміна умов зберігання та збереження, ізоляція будівель тощо); застосування екологічно чистих практик у бібліотеках (використання дощової води та відновлюваних джерел енергії, енергозбереження, сортування сміття тощо); сприяння розвитку бібліотечних ресурсів та послуг, пов'язаних із екологією та сталим способом споживання (інформаційні колекції на екологічну тематику, виставки, просвітництво тощо), підвищення власної обізнаності бібліотекарів щодо екологічних проблем. Доповідачка висвітлила діяльність Всеукраїнської інформаційної кампанії Рух «Зелені бібліотеки» в Україні. Вона наголосила, що сучасні екологічні проблеми всього світу, України та її регіонів тісно пов'язані між собою, тому фахівцю будь-якої спеціальності необхідно орієнтуватися як в глобальних, так і в регіональних екологічних проблемах, які породжують цілу низку економічних та соціальних наслідків. Це важливо, бо кожен фахівець працює в конкретному регіоні, для якого характерні певні проблеми, без знання причин яких неможливо досягти позитивного результату.

Великий інтерес у присутніх викликала інформація Л. Шум про досвід зі створення «насінневих бібліотек». Бібліотека насіння – це дієвий просвітницький інструмент поширення обізнаності з екологічних проблем. У цій бібліотеці користувачі позичають та діляться насінням з метою збереження локальних сортів рослин. Також вони виконують важливу просвітницьку функцію, наголошуючи на збереженні біорізноманіття живої природи. Насінневі бібліотечні програми безперечно доповнюють традиційну бібліотечну місію щодо розвитку громад та сприяння людині у навчанні, культурному розвитку впродовж її життя. У 2010 р. в США існувало лише декілька програм з насінням у публічних бібліотеках. За десятиліття кількість насінневих бібліотек зросла до 500. Доповідачка дала конкретні поради щодо започаткування «насінневої бібліотеки», зокрема, як презентувати цю ідею у навчальному закладі, знайти партнерів, наприклад, місцевий клуб садівників, облаштувати зручне місце у бібліотеці (можливо знадобиться шафа з роздільними ящиками, а також конверти для насіння), залучити бібліотечний актив, який допомагатиме обслуговувати, популяризувати насінневу бібліотеку, запрошуючи професійних садівників до читання лекцій про садівництво, а професійних лекторів – на теми збереження біорізноманіття.

Цікавою родзинкою вебінару стало знайомство з екологічними ініціативами Бердичівської міської централізованої бібліотечної системи (ЦБС), що об'єднує бібліотеки за адміністративно-територіальним принципом у єдине структурно-цілісне утворення для найбільш ефективного використання бібліотечних ресурсів міста. До складу ЦБС входить центральна міська бібліотека, міська бібліотека для дітей та бібліотеки, розташовані у межах міста на правах філій. Заступниця директорки по роботі з молоддю центральної міської бібліотеки **А. Головня** і бібліотекар міської бібліотеки для дітей **К. Сухова** у своїх виступах розповіли про інноваційні форми бібліотечної роботи зі збереження та відновлення довкілля.

Безперечно, проведений захід сприятиме активізації еколого-просвітницької діяльності шкільних бібліотек України. З відеозаписом події можна ознайомитися за посиланням: <http://livelibrary.com.ua/greenlibrary/present-school>

Ірина Хемчян,
завідувачка відділу,
молодший науковий співробітник
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського

Олена Гончаренко,
науковий співробітник
Державної науково-педагогічної бібліотеки України
імені В. О. Сухомлинського